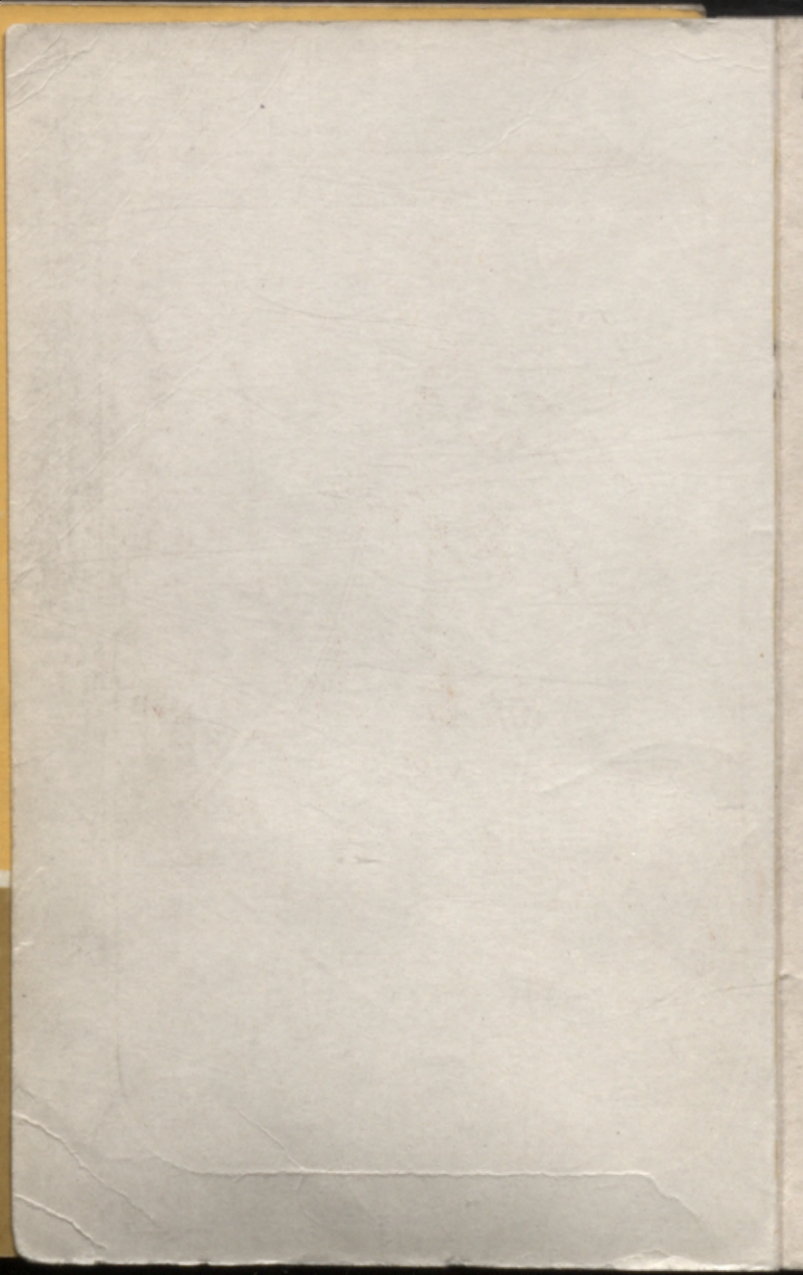

78-2

54

R.TAVARE

*Cilvēks
starp
cilvēkiem*

L $\frac{78-2}{54}$

2. dubl
L
IM

R. T A V A R E

*Cilvēks
starp
cilvēkiem*

IZDEVNIECIBA «LIESMA» RĪGA 1978

32 S5
Ta 934

Vija Lāča Latv. PSR

VALSTS BIBLIOTĒKA

~~78-21405~~

0308070338

Autore, filozofijas zinātņu kandidāte Rīgas Politehniskā institūta filozofijas katedras pasniedzēja savā grāmatā aplūko cilvēka vietu dažādos kolektīvos: ģimenē, skolā, sabiedriskajās organizācijās, darba kolektīvos. Runājot par cilvēka tiesībām un pienākumiem šajos kolektīvos, uzmanības centrā izvirzītas personības veidošanās problēmas. Darbā plaši izmantoti piemēri no dzīves un daiļliteratūras.

Mākslinieks K. Goldmanis

T $\frac{10505-182}{M 801(11)-78}$ 44-78

© «Liesma», 1978

IEVADS

Atrast savu vietu sabiedrībā — šo uzdevumu dzīve izvirza ikvienam cilvēkam. Kā apliecināt sevi? Kā iekļauties kolektīvā, tai pašā laikā saglabājot sevi, savu vienreizējo, neatkārtojamo «es»? Šie jautājumi sevišķi būtiski ir jaunībā, kad cilvēkam jāiegūst izglītība un profesija, jāatrod sava vieta darba kolektīvā, sabiedriskajā dzīvē un draugu pulkā, jānodibina ģimene. Jaunība ir tas laiks, kad jāizkopj visas savas spējas un talanti, jāizveido stingrs pasaules uzskats, jāklūst par personību.

Taču personība nav iespējama ārpus sabiedrības. Objektīvi ikviens, pat vislielākais egoists un individuālists ir nesaraujamām saitēm saistīts ar apkārtējo vidi, no kuras izolēties viņš nevar. Katrs cilvēks pieder pie noteiktas šķiras, ar ko viņu saista kopīgas ekonomiskās intereses un ideoloģija. Jau kopš dzimšanas viņš apgūst savas nācijas vai tautības valodu un kultūras īpatnības. Viņš dzīvo valstī, un ar šīs valsts likumiem viņam jārēķinās neatkarīgi no savas piekrišanas vai nepiekrišanas tiem.

Taču ne katra sabiedrība ir labvēlīga personības attīstībai. Iekārta, kas balstās

uz privātā īpašuma varu, nespēj nodrošināt saviem pilsoņiem reālas cilvēktiesības — tiesības uz darbu, izglītību, veselības aizsardzību u. c. Ja cilvēka cieņu nosaka viņa naudas un mantas stāvoklis, tad materiālo vērtību iegūšana kļūst par dzīves mērķi un saturu, par jebkuras kaut cik nozīmīgas darbības vadmotīvu. Starp cilvēkiem valda savstarpējas atsvešinātības princips. Līdz ar to izveidojas nepārvarama plaisa starp personiskajām un sabiedriskajām interesēm.

Sociālistiskajā sabiedrībā personības un sabiedrības būtiskās intereses principā sakrīt. Tā, piemēram, darba ražīguma augšana, darba aizsardzības noteikumu ievērošana, produkcijas kvalitātes uzlabošana atbilst gan visas sabiedrības, gan attiecīgā darba kolektīva, gan arī atsevišķas personības interesēm.

Visu mūsu Dzimtenes pilsoņu, atsevišķu kolektīvu, visu sociāli demogrāfisko grupu interesēs ir komunistiskās sabiedrības uzcelšana, miera nodrošināšana visā pasaulē. Taču ikviens cilvēks, kolektīvs, grupa dažādi piedalās vispārīgo interešu īstenošanā, veicot savas noteiktas funkcijas. Sabiedriskās intereses izpaužas viņu konkrētajās interesēs. «Sabiedriskās intereses kā vispārīgās intereses nav iespējamās bez konkrēto interešu īstenošanas, bet konkrētās intereses nevar piepildīt ārpus sakara ar vispārīgām problēmām.»¹

¹ Smirnovs G. Padomju cilvēks. R., 1973, 138. lpp.

Sociālistiskajā sabiedrībā cilvēku galveno interešu kopība neizslēdz viņu specifisko interešu daudzveidību. Intereses var arī krustoties, būt pretrunā cita ar citu.

Arī mūsu sabiedrībā mēs sastopamies ar dažādām sociāli negatīvām parādībām. Nav pilnībā pārvarēta arī atsvešināšanās, galvenokārt tās ētiski psiholoģiskajās izpausmēs. Tā parādās tad, kad cilvēks sāk vērtēt otru cilvēku un sabiedrību kopumā tikai no savu egoistisko izdevīguma interešu viedokļa. Šādām tendencēm var atrast ļoti daudz piemēru visās sabiedrības šūniņās — ģimenē (vēlas dzīvot kopā ar vecākiem tad, kad viņi ir vajadzīgi mazbērnu auklēšanai vai lielākas apdzīvojamās platības saņemšanai), darba kolektīvā (domā, kā mazāk strādāt, bet vairāk nopelnīt, smagāko darbu atstājot citam), pašdarbības kolektīvā (ja netiks koncertturnejā uz ārzemēm, tad vispār vairs nepiedalīsies), sporta kolektīvā (ja nav izredžu uzvarēt, tad var arī izstāties no spēles, jo komandas punktu dēļ nav vērts sevi mocīt). Ļoti spilgti tās izpaužas arī t. s. anonīmajos kontaktos — uz ielas, satiksmes līdzekļos, veikalos u. c., kur nereti cilvēka tikumiskā stāja parādās visā savā kailumā.

Pret šādām parādībām mūsu sabiedrība ir cīnījusies, cīnās un turpmāk cīnīsies vēl asāk. Tas īpaši atzīmēts arī PSKP XXV kongresā: «Jo augstāk paceļas mūsu sabiedrība savā attīstībā, jo neciešamākas kļūst vēl sastopamās novirzes no sociālistiskajām tikumības normām. Mantrausība,

privātīpašnieciskas tendences, huligānisms, birokrātisms un vienaldzība pret cilvēku ir pretrunā ar pašu mūsu iekārtas būtību. Cīņā pret šādām parādībām pilnā mērā jāizmanto gan darba kolektīva domas, gan preses kritiskais vārds, gan pārliecināšanas metodes, gan likuma spēks — visi līdzekļi, kas ir mūsu rīcībā.»¹

Personības būtība un tās attieksmes pret sabiedrību savās galvenajās līnijās ir atkarīga no pastāvošajām ekonomiskajām un sabiedriski politiskajām attiecībām, kas veido sociālo vidi kopumā. Taču katra atsevišķa indivīda dzīvi jūtami ietekmē arī mikrovide, ko veido tās sociālās grupas, kuru loceklis viņš ir, — ģimene, mācību iestāde, darba, sporta vai pašdarbības kolektīvs, kā arī personisko draugu un paziņu loks, kas veido t. s. neformālās grupas. Ne velti tautas gudrība atgādina: «Kāds tavš draugs, tāds tu pats.»

Uzsverot vides ietekmi, mēs ne uz brīdi nedrīkstam aizmirst paša cilvēka aktīvo lomu ne tikai savas personības, bet arī šīs vides veidošanā un pārveidošanā. Tā; piemēram, arī privātīpašnieciskajā sabiedrībā ekspluatatoru ģimenēs var izveidoties personības, kas spējīgas nostāties pret savu šķiru un saraut saites ar to. Šādi cilvēki rod sevī spēku meklēt citus kontaktus, citas ietekmes, veidot sev citu mikrovidi (piedalīšanās revolucionārajos pulciņos, partijās, domu biedru, draugu sabiedrība).

¹ PSKP XXV kongresa materiāli. R., 1976, 88.—89. lpp.

Arī sociālistiskajā iekārtā ne visi bauda vienādi labvēlīgus apstākļus savas personības veidošanai. Mikrovide var būt ļoti atšķirīga. Ir, piemēram, cilvēki, kuru bērnība un jaunība paiet vecāku izirušo ģimeņu nomācošajā atmosfērā vai dzērāju un spekulantu sabiedrībā. Vieni padosies šo faktoru ietekmei, citi turpretim spēs tos pārvarēt un beigs šo cīņu kā uzvarētāji. Būtiska, neaizstājama loma šeit ir saprātīgai un mērķtiecīgai audzināšanai. Videi nav fatālas varas pār cilvēku.

Katrs indivīds var ietekmēt sabiedrību ar savu ražošanas darbu, līdzdalību tehnikas progresa un darba ražīguma celšanā, ar piedalīšanos sabiedriskajā darbībā, ar savu attieksmi pret ģimeni, draugiem, paziņām, pat pret nejauši sastaptiem cilvēkiem. Katra atsevišķa cilvēka ieguldījums sabiedrisko vērtību radīšanā ir atkarīgs no viņa spējām, prasmes un gribas. Tāpēc sabiedrībai ir vajadzīgas personības ar augstu tikumisko kultūru un sociālo aktivitāti. Jo vairāk būs šādu cilvēku, jo stiprāka un varenāka kļūs sabiedrība, jo spēcīgāk tā savukārt varēs ietekmēt katru savu locekli. Tāpēc arī personība un sabiedrība, indivīds un kolektīvs ir savstarpēji nedalāmi jēdzieni.

Tikai kalpojot sabiedrībai, veidojas personība. Ieraujoties sevī, tā sastingst, zaudē savu mērķi un jēgu. Ko līdz, piemēram, intensīva sevis izglītošana, ja tās pamatnostādne nav atdot šīs zināšanas citiem, veicināt visas sabiedrības augšupeju. Starp

citu — par to der padomāt kaut vai tiem skolēniem un studentiem (dažkārt viņu vecākiem vēl jo vairāk), kas gadu gadā lepojas ar teicamām atzīmēm, papildu svešvalodas vai klavierspēles apgūšanu, bet nerod laika palīdzēt biedram, izvairās no sabiedriskajiem pienākumiem, līdz ar to atstājot novārtā paši savu organizatorisko spēju un sociālās aktivitātes izkopšanu vispār. Tāpēc arī tik bieži dzird runājam, ka, lūk, Jānis vai Pēteris, kas skolu beidzis «uz vieniem piecniekiem» vai institūtu — «ar sarkano diplomu», dzīvē kļuvis par pelēku viduvējību. Tuvāk iepazīstot šos cilvēkus, parasti atklājas, ka teicamās atzīmes viņiem bijis pašmērķis. Nekad viņi nav dzīvojuši līdzī savam kolektīvam, nav priecājušies par biedru prieku, nav skumuši par viņu bēdām un neveiksmēm. Ja arī dažkārt piedalījušies sabiedriskajā darbā, tad raudzījušies tikai uz to, lai tas prasītu iespējami mazāk laika un būtu iespējami reprezentablāks.

Atcerēsimies tik pazīstamos Raiņa vārdus:

Priekš citiem darbodamies attīsti
Pats savus spēkus negurstošā karā, —
Un mūžīgs darba lauks būs tavā varā
Un mūžam jaunots spēks un ieroči.¹

Šo domu izcilais latviešu dzejnieks un domātājs pauž visā savā daiļradē un filozofiskajās atziņās. Tā, piemēram, 1895. gadā

¹ *Rainis J.* Tālas noskaņas zilā vakarā. R., 1965, 20. lpp.

Rainis raksta: «Augstākais apmierinājums tas, ka visas savas spējas lieto, un nevis vienīgi sevi attīstot, bet pie citiem savas spējas vingrinot, citiem palīdzot, citus ceļot. Ko gan palīdz visaugstākā savas paša personas attīstīšana, ja šī persona savus spēkus nevar mērot pie citiem, nevar viņus apzināties un priecāties par savu darbu.

Vislielākais, nebeidzamais darbs — priekš citiem strādāt — ir reizē arī vislielākais personiskais apmierinājums — laime.»¹

Šīs domas nenoveco. Katra paaudze tās lasa un uztver it kā veltītas sev. Mainās tikai to uzdevumu saturs, ko katrā vēstures posmā sabiedrība izvērza indivīdam. Līdzdalību, aktivitāti tā prasa vienmēr.

Līdzās sociālās aktivitātes trūkumam mēs sastopam arī tādu sabiedriski kaitīgu parādību — kuru diemžēl grūtāk saskatīt — kā šķietamā aktivitāte. Tā parādās, piemēram, tad, ja cilvēks mēdz aktīvi uzstāties sapulcēs, bet runā kvēlus, taču tukšus vārdus, kas kritizē it kā visus, bet konkrēti nevienu. Cits šķietamais aktivists visu laiku it kā kaut ko organizē, dara (parasti uz darba laika rēķina), ar kādu strīdas, kaut ko pierāda, taču visur cenšas izcelt sevi, nevis noskaidrot lietas būtību un veltīt savu darbu sabiedrībai.

Runājot par cilvēka attieksmi pret sabiedrību, svarīgi zināt viņa darbības patie-

¹ Rainis J. Kalnā kāpējs. Aforismu izlase. R., 1962, 23.—24. lpp.

sos mērķus un motīvus. Mērķis ir tā rezultāta iepriekšēja priekšstatīšana, uz kura sasniegšanu ir vērsta attiecīgā darbība. Mērķi var būt tāli, tuvi, tieši, vispārīgi un atsevišķi, starpmērķi un galamērķi. Mērķu izvirzīšanā atspoguļojas sabiedrības un atsevišķu cilvēku vajadzības un intereses. Mērķi nosaka arī darbības motīvus, kas no cilvēka iekšējās pārlicības un pārdzīvotuma viedokļa virza un regulē darbību.

Motīvi ir ļoti daudzveidīgi. Tā, piemēram, poļu sociologs J. Reikovskis savā referātā VII Vispasaules sociologu kongresā izdalīja šādas motīvu grupas:

1. Motīvi, kas saistīti ar tām cilvēku vajadzībām, kuru apmierināšana ir atsevišķas personības fiziskās un sabiedriskās eksistences nepieciešams nosacījums.

2. Motīvi, kas saistīti ar sava sabiedriskā stāvokļa saglabāšanu un paaugstināšanu.

3. Idejiskie, morālie motīvi.

Kaut arī abas pirmās motīvu grupas var virzīt cilvēka darbību sabiedriski derīgā virzienā, tomēr personiskais izdevīgums tur ir pirmajā vietā. Turpretim trešās grupas motīvus raksturo sabiedriskā orientācija, visas tautas kopējie mērķi, komunistiskās morāles principu īstenošana. Cilvēka darbībā parasti savijas visas šīs motīvu grupas, taču tām var būt dažāds īpatsvars.

Komunistiskās audzināšanas uzdevums ir izveidot katrā individā prasmī pareizi saskaņot savas personiskās un sabiedris-

kās intereses, mērķus, motīvus, akcentējot augstāko sociāli tikumisko ideālu nozīmi atsevišķa cilvēka un visas sabiedrības dzīvē.

Dažkārt tiek izteiktas domas, ka motīvi esot katra cilvēka gluži personiska lieta, ka sabiedrība varot un drīkstot vērtēt tikai pašu darbību un tās rezultātus. Citi turpretim uzskata, ka galvenā vai pat vienīgā nozīme esot darbības motīvam. Taču reālā dzīves pieredze liecina, ka nevar būt būtiskas pretrunas starp motīvu, mērķa sasniegšanas līdzekļiem un rīcības sabiedrisko rezultātu. Pats svarīgākais, protams, ir darbība un tās rezultāti. Tomēr nekad nedrīkst ignorēt arī motīvus, kas ir svarīga gan atsevišķa cilvēka, gan arī sabiedriskās apziņas izpausme, un apziņa, kā zināms, ir liels spēks cilvēku darbības regulēšanā.

Nereti, pavirši vērojot, liekas, ka, piemēram, vairāki cilvēki šķietami līdzvērtīgi veic kādu uzdevumu. Taču, ieskatoties dziļāk, redzam atšķirīgas nianšes, kuras nosaka atšķirīgi motīvi. Atcerēsimies kaut vai iepriekš aplūkoto piemēru no skolas dzīves. Vēl jo biežāk šo atšķirību redzam cilvēka attieksmē pret darbu. Šo problēmu plaši pētīja Ļeņingradas Valsts universitātes socioloģisko pētījumu laboratorija. Rezultāti rāda, ka strādāšanas motīvi sarindojas šādā secībā: pirmajā vietā ir idejiskie motīvi, otrajā — orientācija uz darba saturu, trešajā — izvirzīšanās darbā, ceturtajā — izpeļņa.¹ Acīm redzams, ka

¹ Smirnovs G. Padomju cilvēks, 184. lpp.

no sabiedrisko interešu viedokļa šie motīvi nav līdzvērtīgi.

Aplūkosim citu piemēru — darbu savā personiskajā dārzā. Diemžēl dažiem par to izveidojies šablonisks, pēc vājiem feļetoniem veidots priekšstats, kas cilvēku, kurš nodarbojas savā dārziņā, raksturo kā individuālistu, ierāvēju, mietpilsoni. Taču, tuvāk iepazīstoties ar šiem rožu vai zemeņu audzētājiem, redzam, ka šāda formāla mēraukla te ir nederīga un pat kaitīga. Atšķirība ir darbības motīvos un līdz ar to arī pašā darbībā. Tā, piemēram, A. ģimene audzē puķes, lai par tām priecātos paši un citi. Viņu dārzs vienmēr ir visdažādāko ziedu pārpilns. Labprāt viņi tos dāvina saviem draugiem un no sirds priecājas par iespēju sagādāt tiem patīkamus pārsteigumus. B. ģimene audzē tikai tulpes un audzē tās selekcijas nolūkos. Arī šeit mēdz dāvāt ziedus, taču ievērojot stingru kārtību. Galvenais noteicējs par ziediem šeit ir vīrs, jo tas ir viņa vaļasprieks, viņa aizraušanās, kaut arī palīgos nāk visa ģimene. Taču viņam pieder galavārds izlemjot, kuras šķirnes un kurus ziedus drīkst aiztikt, jo šie, lūk, paredzami izstādei, tie — fotogrāfēšanai, vēl citi jāved uz Igauniju, kur norunāta pieredzes apmaiņa ar kādu turienes tulpju selekcionāru. B. ģimenes vaļasprieks ir guvis sabiedrisku nozīmi, jo viņu izaudzētās jaunās šķirnes priecē ne tikai draugus un paziņas, bet arī pavisam nepazīstamus cilvēkus. Skaistas tulpes audzē arī C. ģimene, taču viņus vada pavisam cits mo-

tiivs — pārdot tās iespējami dārgāk tirgū. Viņu dārzā un siltumnīcā aug tikai noteiktas, ekonomiski izdevīgākās tulpju šķirnes. Ziedu skaistums viņu uztverē ir nevis estētiskās baudas, bet gan peļņas avots. Liekas, ka šie piemēri runā pietiekami skaidru valodu par minēto cilvēku morālo seju. Taču nesteigsimies ar secinājumiem. Arī to cilvēku vidū, kas izaudzēto ražu pārdod tirgū, ir lielas atšķirības. Tā, piemēram, vieni izmanto šos papilddienākumus, lai ātrāk sakrātu naudu kooperatīvajam dzīvoklim vai mašīnai un pēc tam atrod sev citas brīvā laika pavadīšanas formas. Šādi cilvēki nekad nepārstāj interesēties par savu tiešo darbu, nepārtrauc celt kvalifikāciju, neatsakās no sabiedriskajiem pienākumiem. Citi turpretim nonāk mantas un naudas kulta varā. Kad uzcelta māja, nopirkta mašīna, iegādātas modernākās mēbeles un sadzīves priekšmeti, tad naudas krāšana turpinās pēc inerces. Gadās arī tādi cilvēki, kas dzīvo ļoti pieticīgi un ar visiem spēkiem nododas tikai krāšanai. Tas ir sava veida azarts pēc principa «jo vairāk, jo labāk». Šāda tipa cilvēki pēc savas būtības ir ierāvēji un egoisti. Visu vērtēt viņi spēj tikai no personiskās peļņas viedokļa. Nereti viņi atsakās no savas specialitātes, izskata pēc (un vēl jo vairāk — lai izpelnītos pensiju) pāriet kādā vieglākā darbā, kas prasa mazāk laika un spēka, lai būtu vairāk iespēju strādāt savā personiskajā saimniecībā. Privātīpašnieciskā garā viņi cenšas audzināt arī savus

bērnus, līdz ar to attālinot tos no visas mūsu sabiedrības kopīgajiem mērķiem. Tāpēc no augstāko tikumisko ideālu viedokļa šāda «personiskā iniciatīva» ir nosodāma.

Cilvēki ir dažādi. Tie atšķiras ne tikai pēc savām darba un morāli politiskajām īpašībām, pēc izglītības līmeņa, interešu loka un sociāli demogrāfiskajiem rādītājiem. Savstarpējo attiecību jomā liela nozīme ir arī katra indivīda psiholoģiskajam tipam un temperamentam.

Izšķir divus psiholoģiskos tipus — ekstraverto (burtiskā nozīmē — uz āru vērsto) un intraverto (uz iekšu vērsto). Ekstravertā tipa cilvēkiem raksturīga pastiprināta interese par visu apkārtējo, tieksme paplašināt savus sakarus ar citiem cilvēkiem. Viņiem parasti ir daudz draugu un paziņu, ar kuriem kontakti nodibināti ātri un viegli. Ekstravertais tips labi iejūtas jebkurā sabiedrībā, spēj atrast kopēju valodu ar visiem. Līdzās cilvēkiem, kuru ekstravertajam izturēšanās veidam ir patīss, augsti tikumisks segums (vēlēšanās un gatavība otram palīdzēt, atbalstīt, uzmundrināt), ir arī tādi šā tipa indivīdi, kurus vairāk vada tukša ziņkāre, izklaidēšanās tieksmes, arī tīra pašlabuma meklēšana. Viņi var, piemēram, ar vislīdzjūtīgāko sejas izteiksmi izjautāt otru cilvēku par viņa bēdām un likstām, pateikt kādu mierinošu vārdu, bet pēc tam to tūlīt aizmirst vai arī (sliktākajos gadījumos) atcerēties dzirdēto tikai tāpēc, lai kā interesantu faktu to pastāstītu citiem. Taču, ja

vien šai pastāstīt tieksmei nav ļaunas tenkošanas pieskaņa, ekstravertais tips spēj ātri iegūt visu apkārtējo simpātijas. Līdz ar to viņš vieglāk spēj nokārtot dažādus konfliktus, atrisināt tādas cilvēku attieksmju pretrunas, kur intravertais tips būtu bezspēcīgs.

Intravertais tips nespēj tik ātri nodibināt kontaktus, nespēj uzreiz iejusties jebkurā sabiedrībā, jebkuros apstākļos. Šī tipa cilvēks vairāk cenšas iedziļināties sevī, savās atmiņās, izjūtās. Viņš stingri turas pie saviem principiem, nemēdz paplašināt draugu un paziņu loku, ir samērā kluss un noslēgts. Sabiedrībā šiem cilvēkiem parasti nav lielas piekrišanas. Nereti viņus uzskata par individuālistiem egoistiem, pat nemeklējot tam īpašus pierādījumus. No šādiem pārsteidzīgiem secinājumiem vajadzētu vairīties, jo tie traucē pareizi izprast un novērtēt savus līdzcilvēkus. Gadās taču arī tā, ka vienmēr laipnais, runīgais un smaidošais «sabiedrības cilvēks», kas nekad neaizmirst apjautāties par savu paziņu un kolēģu pašsajūtu, faktiski demonstrē tikai savus panākumus pieklājības normu iestudēšanā, bet savā dziļākajā būtībā ir veikls pašlabuma meklētājs. Viņš apzinās, ka ar šādu izturēšanos dzīvī iespējams tikt tālāk, ka ar karoti medus var noķert vairāk mušu nekā ar veselu mucu darvas. Turpretim klusais vērotājs, kas nekad nav tiecies pēc biežiem un daudzveidīgiem kontaktiem, kritiskā brīdī spēj sniegt saviem biedriem un pat

pavisam svešiem cilvēkiem drošu atbalstu. Labi un ļauni cilvēki var būt gan ekstraverto, gan intraverto vidū. Tikai ekstraverto pozitīvās īpašības ir spoži izgaismotas, it kā izstādītas visas sabiedrības aplūkošanai, turpretim intraverto tikumiskais cildenums ir apslēpts iekšējās pasaules pašās dzīlēs. Atšķirīgiem cilvēku tipiem labāk padodas atšķirīgas profesijas, dažāda veida sabiedriskais darbs. Tā, piemēram, pārdevēja profesiju nevajadzētu izvēlēties intravertā tipa cilvēkam, kas reaģēs nelabvēlīgi uz pastāvīgi plūstošajām ļaužu masām, uz pircēju nemitīgajiem jautājumiem un lūgumiem. Lai savu darbu veiktu kaut elementāro prasību ietvaros, intravertā tipa tehniskajai sekretārei, skolotājam vai žurnālistam būs jāpieliek daudz vairāk pūļu nekā viņu ekstravertajiem kolēģiem, kam savukārt varētu būt grūtības grāmatveža, zinātnieka teorētiķa, korektora vai pulksteņmeistara darbā. Tik bieži mēs dzirdam, ka kāds meklē «klusu, sēdošu» darbu, kur «pats esi sev kungs un saimnieks», «ne ar vienu nav jāplēšas», bet cits turpretim tādu darbu, kur nebūtu «jānīkst pie papīriem», kas dotu iespēju «būt cilvēkos», «izbraukt komandējumos», «kaut ko jaunu redzēt un dzirdēt».

Vairākumam cilvēku šīs atšķirības tomēr nav izteiktas tik spilgti, tāpēc tos pieskaita pie t. s. «ambavertā» tipa.

Psiholoģisko tipu, raksturu un temperamentu izpratnei ir liela nozīme kolektīva un vispār visu starppersonisko attiecību

veidošanā. Tā, piemēram, izsakot kritisku piezīmi darba biedram — melanholiķim, ir jābūt sevišķi saudzīgam un smalkjūtīgam, lai lieki neizraisītu apvainojumu, asaras, lai cilvēks nezaudētu darba prieku, ticību sev un kolektīvam. Turpretim flegmatīķis šādus saudzīgus vārdus varbūt pat īsti ievērojis nebūs, bet holerīķis kvēli apsoliēs kļūdu neatkārtot, taču pēc brīža būs to jau aizmirsis. Arī ar sangviniķi jārunā asāk, jābūt gatavam uzklaut viņa argumentus un pierādīt kritikas taisnību.

Šīs īpatnības nedrīkst aizmirst arī ģimenes attiecībās, sevišķi, ja jāizlemj kādi svarīgi sadzīves jautājumi — par atvaļinājuma pavadīšanu, lielākiem pirkumiem, naudas aizdošanu vai aizņemšanos u. tml.

Raksturu, temperamentu, psiholoģisko tipu dažādība ir nenovēršama. Šajā dažādībā slēpjas cilvēku attiecību skaistums, īpatnības, interesantums. Taču starppersoniskās attiecības liecina, ka daudzreiz mēs pieļaujam rupju kļūdu, vērtējot citus tikai ar savu personisko mērauklu, vēloties visus redzēt sev līdzīgus.

Cilvēkam ir gluži saprotama tieksme būt sev līdzīgo sabiedrībā. Tā, piemēram, draugus mēdz izvēlēties starp sava vecuma, dzimuma, izglītības līmeņa, nereti arī starp savas profesijas cilvēkiem. Šie faktori rada lielāku tuvības izjūtu, palīdz savstarpēji saprasties. Taču nereti rodas tieksme uzspiest draugam vai draudzenei, dažkārt pat mazpazīstamam sarunu biedram

savu dzīves veidu, uzstāt, lai viņš, piemēram, brauc makšķerēt, ceļ vasarnīcu, maina darbavietu, pērk mašīnu vai arī šīs un ne citas markas kinoaparātu. Vēl bēdīgāk ir tad, ja, piemēram, kāda radniece vai draudzene cenšas sniegt otrai recepti ģimenes dzīves veidošanā pēc principa «mūsu ģimenē pieņemts tā» vai «es tavā vietā darītu tā». Kaut arī nenoliegsim, ka varbūt kādreiz šajos jautājumos tuva, vairāk pieredzējuša, patiesi labvēlīga cilvēka padoms spēj līdzēt, taču rīkošanās pēc šablona var būt arī ļoti kaitīga.

Individuāla pieeja cilvēkam ir svarīga vienmēr un visur. Stabiliem un nesatricināmiem ir jābūt tikai pasaules uzskatam, galvenajai morāli politiskajai līnijai, jābūt cieņai pret valsts un sabiedrības likumiem un sadzīves normām. Taču pat kriminālkodeksa panti nav fetišizētas dogmas, bet gan likumi, kas piemērojami, ievērojot individuālu pieeju katram cilvēkam. Un, ja jau pat tik reglamentētā dzīves jomā šī diferenciācija tiek atzīta, tad vēl jo vairāk tā nepieciešama mūsu ikdienišķajās starppersoniskajās attiecībās. Neiejūtība, cita cilvēka personības neizpratne un attieksmju šablonisms nebūtu jādēvē par principialitāti. Šo patiesi cildeno rakstura īpašību nedrīkst pārvērst par vairogu, aiz kura dažkārt spēj paslēpties žultains kritiķānis, paštaisns soģis un moralizētājs vai pat garlaicības māksis grafomāns.

Katram cilvēkam ir ļoti svarīgi iegūt citu cilvēku cieņu, atrast savu vietu sa-

biedrībā. To panākt var, tikai pārvarot savas individuālistiskās tieksmes.

Individuālisms parādās kā pastiprināta uzmanība pret sevi un savām personiskajām interesēm, nerēķinoties ar citiem cilvēkiem un sabiedrību kopumā. Ar to saistās vesela virkne negatīvu rakstura iezīmju, piemēram, egoisms, savas personas cildināšana, pārmērīga aizraušanās ar savas materiālās labklājības veidošanu, vienaldzība pret citu cilvēku priekiem un bēdām, pret sava kolektīva interesēm u. c. Savās galējās formās individuālisms parādās kā cinisms un nihilisms.

Atkarībā no cilvēka intelekta, ārējās kultūras iemaņu apguves un psiholoģiskā tipa šīs īpašības var parādīties vairāk vai mazāk uzskatāmi, to izpausme var būt rupjāka vai smalkāka. Taču individuālists nekad nekļūs par harmonisku, vispusīgi attīstītu personību, jo individuālisms savā būtībā ir naidīgs personībai, īpaši tās tikumiskās kultūras veidošanai.

Cīņa starp individuālismu un kolektīvismu parādās visās dzīves jomās, sākot ar ģimenes attiecībām.

I. ĢIMENE KĀ SABIEDRĪBAS MAZĀKĀ ŠONIŅA

Ģimene ir vēsturiski nosacīta stabila cilvēku kopības forma, kas balstās uz laulību un asinsradniecību, t. i., attiecībām starp vīru un sievu, vecākiem un bērniem, brāļiem un māsām. Ģimenes locekļus vieno kopēja sadzīve un mājsaimniecība, savstarpēja palīdzība visās dzīves jomās. Uz šī pamata veidojas arī kopēji uzskati, parašas, jūtu kultūra, kas parādās arī attieksmēs pret citiem cilvēkiem un sabiedrību kopumā.

Kaut gan ģimene ir cilvēka dzīves vispersoniskākā sfēra, tai piemīt arī sociāla institūta raksturs. Tā ir likumdošanas priekšmets. Ne velti katrā laulības reģistrācijā tiek teikti vārdi: «Valsts jūsu laulību ņem savā aizsardzībā.»

Lai gan ģimenes nodibināšana ir brīvas gribas rezultāts, taču tas izvirza vīram un sievietei tiesiskus un morālus pienākumus. «Neviens netiek piespiests stāties laulībā,» rakstīja K. Markss, «bet katrs jāpiespiež pakļauties laulības likumiem, ja viņš ir precējies.»¹

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, т. 1, с. 162.

ĢIMENES FUNKCIJAS

Ģimenei kā sociālai grupai ir savas funkcijas: sabiedrības atražošanas, materiāli saimnieciskā un garīgi emocionālā funkcija.*

Pati specifiskākā no tām ir sabiedrības atražošanas funkcija. Bērnu radīšana, audzināšana, kopējās rūpes un atbildība par viņiem ir ģimenes veidošanas un saglabāšanas pamats. Šīs ģimenes funkcijas apziņāšanās dod augstāku, cildenāku saturu dzimumu mīlestībai, liek savā dzīvesbiedrā cienīt arī savu bērnu tēvu un dzīvesbiedrē — savu bērnu māti. Tieši šī funkcija arī nosaka sabiedrības ieinteresētību ģimenes attiecību veidošanā.

* «Milā,» teica V. I. Ļeņins, «piedalās divi un rodas trešā — jaunā dzīvība. Šeit slēpjas sabiedriskas intereses, rodas pienākums pret kolektīvu.»¹

Sabiedrības atražošanas funkcija ietver gan materiālos, gan garīgos, gan arī fizioloģiskos momentus. Tā cieši saistīta ar materiāli saimniecisko un garīgi emocionālo funkciju.

Ģimenes materiāli saimnieciskā funkcija mūsu laikmetā ir sašaurinājusies, jo izbeidzas ģimenes kā ražošanas vienības loma. Sociālismā līdz ar privātīpašuma likvidā-

* Ģimenes funkciju iedalījumā nav vienota vienkārša. Salīdzinājumam sk. *Jurciņa A.* Sieviete — personība. R., 1975, 80. lpp.

¹ Atmiņas par V. I. Ļeņinu, II. R., 1958, 557. lpp.

ciju izbeidzas arī privātīpašuma uzkrāšana, kas buržuāzijas un sīkburžuāzijas aprindās bija viens no ģimenes galvenajiem uzdevumiem.

Mūsu sabiedrībā šīs funkcijas galvenā izpausme ir ģimenes kā saimnieciski patērējošas vienības budžeta un mājsaimniecības darbu organizēšana. Ģimenes kā ražošanas vienības loma daļēji saglabājas attiecībā uz darbu kolhoznieku un citu lauku iedzīvotāju palīgsaimniecībās, kā arī pilsētnieku personiskajos dārziņos.

Materiāli saimnieciskās funkcijas uzdevums ir veidot pareizu, saprātīgu attieksmi pret naudu, iespēju robežās nodrošināt visu ģimenes locekļu materiālo un garīgo vajadzību apmierināšanu. Līdz ar to šī funkcija pārsniedz patērējošas darbības robežas un cieši saaužas ar abām pārējām, īpaši ar garīgi emocionālo funkciju.

Mūsu sabiedrībā arvien lielāku uzmanību veltī darbaļaužu dzīves līmeņa paaugstināšanai. Cilvēki pieprasa arvien vairāk un vairāk labākas kvalitātes modernu preču. Taču ir ģimenes, kur mantas kļūst par pašmērķi, kur cilvēki kalpo mantām, nevis mantas cilvēkiem. Materiālā labklājība šajās ģimenēs kļūst par personības cieņas kritēriju.

Istenībā taču ne jau dārgie sadzīves priekšmeti vai moderni tērpi nosaka cilvēka sabiedrisko vērtību. Saprātīgi izmantotas, šīs mantas spēj vienīgi kalpot cilvēka priekam un ērtībām, radot materiālo bāzi aug-

stāku — garīgu vajadzību apmierināšanai. Tā, piemēram, personiskā automašīna vienai ģimenei būs reprezentācijas līdzeklis citu mietpilsoņu acīs, otrai — līdzeklis vieglas peļņas gūšanai, bet citai ģimenei tā dos iespēju kopā ar bērniem doties izbraukumos pa dzimto zemi, satikties ar radniekiem un draugiem, regulāri (it īpaši lauku iedzīvotājiem) apmeklēt teātrus, koncertus.

Atzīmējot mūsu sasniegumus tautas dzīves līmeņa paaugstināšanā, biedrs L. Brežņevs PSKP XXV kongresā teica: «Taču ir nepieciešams, lai līdz ar materiālo iespēju palielināšanos pastāvīgi celtos cilvēku idejiski tikumiskais un kultūras līmenis. Citādi mēs varam sastapties ar mietpilsoniskas, sīkburžuāziskas psiholoģijas recidīviem.»¹ Tas attiecināms uz visu sabiedrību kopumā, bet, tā kā mūsu sabiedrība sastāv no miljoniem visdažādāko ģimeņu, tad šie vārdi praktiski adresējami arī katrai ģimenei. Vai nenotiek tā, ka, krājot naudu jaunam mēbeļu komplektam vai automašīnai, «pietrūkst» līdzekļu preses izdevumu abonēšanai, vērtīgu grāmatu iegādei, interesantām ekskursijām?

Plānojot izdevumus, ļoti svarīgi ir ievērot visu ģimenes locekļu vajadzības. Dažkārt redzam, ka nesamērīgi daudz naudas tiek izdots jauniešu un pat pusaudžu vajadzībām. Jaunās meitenes pierod

¹ PSKP XXV kongresa materiāli, 88. lpp.

pie domas, ka viņu četrdesmitgadīgajām mātēm ir krietni vien mazāk vajadzību nekā viņām. Par vecmāmiņu un vectētiņu vajadzībām cenšas pat nedomāt. Tā, piemēram, kāda māte, ilgus gadus viena pati audzinot savu bērnu, strādāja divās darbvietās par apkopēju, apstrādāja arī ģimenes dārziņu, lai tikai meitenei nekā netrūktu. Pati to nemanot, viņa attīstīja meitenē tieksmi lepoties ar dārgām mantām, uzsverot: «tev skaistākais mētelis klasē», «tādu zābaku kā tev, nav nevienai visā skolā». Pati māte staigāja vecās, apdilušās kleitās, bieži vien nevīžīga, nekārtīga, darbā pārgurusi. Taču savas meitas arvien pieaugošās prasības māte apmierināt nespēja. Rezultātā — meitene pameta skolu, sāka strādāt, lai «būtu patstāvīga». Taču paklausīsimies, ko par šādu «patstāvību» saka jauniešu psiholoģijas pazinējs, rakstnieks un publicists A. Dripe: «Šādu jauniešu darbs ir patstāvības fikcija, pašapmāns. No patiesas patstāvības, no prasmes saimniekot, atbildēt par savu naudu, savu pirkumu lietderību viņš stāv tikpat tālu kā agrāk. Viņa darbs faktiski nav ģimenei nepieciešams, un viņa alga ir tikai agrākās vecāku dotās kabatas naudas piedeva. Jaunietis joprojām dzīvo vecāku pajumtē, pārtiek no ģimenes galda un vēl pieprasa papildinājumu savai algai. Patiesībā tā ir arī darba fikcija, jo nekādu atbildību vai mīlestību pret darbu jaunietis neizjūt, nekādas grūtības, darbu pametot, viņam neradīsies, aiz viņa muguras atro-

das vecāki. Viss pēc principa: gribu — strādāju, gribu — nestrādāju.»¹

Ģimenes materiāli saimnieciskās funkcijas svarīga daļa ir mājsaimniecības organizēšana, kas vēl joprojām prasa daudz darba — iepirkšanās, ēdienu gatavošana, telpu uzkopšana, veļas mazgāšana, bērnu, slimnieku, vecu cilvēku apkopšana u. c. pienākumi. Visvairāk tas noslogo tieši sievieti — māti, jo mājsaimniecībā vēl joprojām spilgti izpaužas vīrieša un sievietes sociālā stāvokļa nevienlīdzība. Sievietes bieži vien ar šādu parādību samierinās kā ar dzīves nepieciešamību un, atnākušas no darba, uzsāk savu otru slodzi, kamēr vīri, labākajā gadījumā, tikai piepalīdz. Vēl vairāk — šādā mājas darbu «dališanā» iesaistās arī jaunā paaudze, un jau mazi zēni no sava izdevīguma viedokļa sāk spriedelēt par t. s. «sieviešu» darbiem.

Tāpēc, neskatoties uz sabiedrisko pakalpojumu arvien tālāku uzlabošanu, mājturības mašīnu un mehānismu ieviešanu, katrā ģimenē jādomā par taisnīgu laika budžeta izveidošanu, par darbu pārdalīšanu atbilstoši mūsdienu tikumiskajiem principiem. Ieguvēji katrā ziņā būs visi ģimenes locekļi.

Pareizi organizēta materiāli saimnieciskā darbība nodrošina ģimenei pozitīvu psiholoģisko klimatu, kur visā savā krāšņumā un daudzveidībā var pilnvei-

¹ *Dripe A.* Kolonijas audzinātāja piezīmes. R., 1975, 215.—216. lpp.

doties ģimenes garīgi emocionālā funkcija.

Ģimene apvieno cilvēkus, kas savstarpēji ciena un mīl viens otru. Tikai ģimene, tikai vīra un sievas attiecības ļauj pilnībā apmierināt cilvēku tieksmes pēc dzimummīlestības, saprotot ar to nevis vienkāršu aizraušanos, bet gan dziļas un noturīgas, kompleksas jūtas.

Arī mūsdienās populāra ir senās Indijas atziņa: «Cilvēka dziņām ir trīs avoti — dvēsele, saprāts un miesa.

Dvēseles dziņas rada draudzību.

Saprāta dziņas rada cieņu.

Miesas dziņas rada vēlēšanos.

Visu šo triju dziņu savienošanās rada mīlestību.»

Katrā atsevišķā gadījumā kāda no šīm sastāvdaļām var būt dominējošā, taču pilnībā trūkt nedrīkstētu neviena.

Mīlestībai var būt dažādas nokrāsas. Vienā gadījumā spēcīgāka būs kaisles izjūta, otrā — uz kopēju interešu un uzskatu pamata radīta draudzība, citā — dziļa cieņa, vēl citā — žēlums un līdzjūtība. Ir slikti, ja kādas no šīm jūtām veido nevis mīlestības individuālo nokrāsu, bet gan pilnībā aizstāj to.

Mīlestības kultūra atkarīga no abu partneru vispārējās kultūras, viņu garīgās bagātības.

Mīlestību dažkārt salīdzina ar mirdzošu dārgakmeni. Taču to nevar noglabāt ar samtu oderētā lādītē un pēc vēlēšanās atvērt, lai papriecātos par tās mirdzumu.

Mīlestība ir dzīva, dinamiska. Drīzāk tai līdzība ar puķi, kas neatlaidīgi un pašreizējīgi jākopj. Kopt savu mīlestību, lai tā būtu skaista gan pilnziedu krāšņumā, gan augļu briedumā — tas ir katra laulātā pāra pienākums, kura izpildīšana nodrošina īstu ģimenes laimi. Ir nepieciešama prasme rūpēties par otru cilvēku, prasme piekāpties, pārvarēt sava egoisma uzplūdus. Ģimenēs, kur garīgi emocionālās attiecības starp pieaugušajiem balstās uz patiesu cieņu un mīlestību, šīs jūtas veidošies arī bērnos.

Modernā pedagogija ir pārliecinoši pierādījusi, ka bērna personības veidošanā īpaši nepieciešams ir maigums un mīlestība. Pie tam galvenais nebūt nav tie pamazināmie un mīlināmie vārdiņi, kurus pieaugušie nereti tik devīgi dāvā gan saviem, gan pavisam svešiem mazulim, bet gan tā mīlestība, kas vieno visu ģimeni, it īpaši tēvu un māti. Bērnam jāaug gādības un mīlestības atmosfērā, nevis jāklūst par rotaļlietu vecākiem un citiem pieaugušajiem, kas dažreiz «maiguma uzplūdos» spēj atraut bērnu no viņa paša nodarbībām, lai apmainītos ar viņu glāstiem un mīlināmajiem vārdiem. Tā, piemēram, kādā ģimenē tēvs, kas parasti neliekas ne zinis par savu divus gadus veco dēlu, reiz sadomājis bērnu samīlot tieši tad, kad mazulis rotaļājās savā nodabā. Līdz ar to viņš bērnu faktiski pielīdzināja spēļu mantiņai, kuru var paņemt, kad vēlas, parotaļāties, kad vēlas, un mie-

rīgi atlikt atpakaļ, kad šī vēlēšanās ir pārgājusi. Taču divgadīgs bērns jau ir topoša personība, kam arī var būt (ne tikai var būt, bet arī jābūt!) sava doma, sava griba. Viņa griba — turpināt iesākto rotaļu ar klucīšiem — bija daudz pamatotāka nekā tēva griba. Bērna nevēlēšanos pārtraukt rotaļu tēvs uzskatīja par mīlestības trūkumu pret vecākiem, par spītību, kura jālauž ar varu. Taču īsta mīlestība no tēva puses (ar orientāciju uz bērnu, nevis savām interesēm) būtu parādījusies, ja tēvs būtu parotaļājies, parunājies ar savu dēlēnu, panācis, lai bērns pats tiektos viņam pretī.

Vecākiem jācenšas veidot bērnos labvēlīgu attieksmi pret pasauli. Un to izdarīt var vienīgi tad, ja labestība caurauž visu ģimenes locekļu darbus, domas un jūtas. Nevar, piemēram, ieaudzināt bērnam mīlestību pret vecākiem, ja šī pati «mīļā māmiņa» par savu māti vai vēl biežāk — vīramāti atļausies izrunāties neatzinīgi, augstprātīgi.

Jaunās paaudzes audzināšana veiksmīgāk noris daudzbērnu ģimenēs. Bērniem tur ātrāk attīstās pienākuma un atbildības jūtas, nepieciešamība saskaņot savu darbību ar citiem, palīdzēt, atbalstīt viņus. Kopējie emocionālie pārdzīvojumi — prieki un bēdas vieno, veido kolektīvisma garu, ko vienīgie bērni sāk apgūt tikai skolā vai — labākajā gadījumā — pirmsskolas bērnu iestādē. Taču brāļu un māsu attieksmes aizvieto nespēj nekas.

Ģimenes garīgi emocionālo funkciju nedrīkst novērtēt par zemu, it īpaši runājot par bērnu audzināšanu. Izlaist bērna, it īpaši pusaudža, iekšējo pasauli no sava redzesloka — nozīmē pieļaut rupju audzināšanas kļūdu, kas diemžēl raksturīga daudziem vecākiem. Ļoti trāpīgi par to izteicies rakstnieks un dramaturgs V. Rozovs: «Domājot par bērnu audzināšanu, mēs pēc paraduma pirmajā vietā liekam miesu — kaut pabarotu, kaut apģērbtu! — pēc tam prātu, saprātu: kaut iemācītu kaut ko! Tikai pēc tam — gars, ētika, tikumība. Taču tad, raugi, par vēlu sākt — cilvēks jau gatavs!»¹

Garīgi neaudzināts cilvēks viegli var pakļauties tai emocionālajai pārsātinātībai un jūtu devalvācijai, kas zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā skar samērā lielu sabiedrības daļu. Emocionālo iespaidu un starppersonisko kontaktu pārbagātība veicina virspusīgu, stipri atvieglinātu attieksmi pret mīlestību, draudzību, pret cilvēku vispār. Cilvēku jūtu dzīvi mums rāda kino un televīzijas ekrāni, to apdzied skaņuplatēs un magnetofona lentēs, tai pievēršas katrā estrādes koncertā. Reālajā dzīvē ik uz soļa iespējamās jaunas iepazīšanās, tuvināšanās, partneru maiņas. Gadās jaunieši un jaunietes, kas dižojas ar saviem panākumiem pie pretējā dzinuma, pat priecājas, ja var šajā jomā nodarīt

¹ Розов В. Строить себя. «Работница», 1975, № 4, с. 26.

kādam sāpes. Istenībā tas liecina par dziļu emocionālu kurlumu, par to, ka ģimenē, kur viņi uzauguši, garīgā kultūra bijusi pamesta novārtā.

Tā, piemēram, ja zēns bērnībā ir audzis kopā ar savu māsu, cienījis un mīlējis viņu, pieradis tikties ar viņas draudzenēm, viņš nevarēs būt cinisks arī pret paša iepazītajām jaunietēm. Dziļa patiesība ietverta A. Makarenko vārdos: «Jaunais cilvēks nekad nemīlēs savu līgavu un sievu, ja viņš nebūs mīlējis savus vecākus, biedrus, draugus.»¹

Ģimenes attiecības ar savu stabilitāti un ikdienišķumu (šī vārda labākajā, nevis standartizēti negatīvajā nozīmē) palīdz patiesi izprast un dziļi pieķerties otram cilvēkam. Jaunietis, kurš uzaudzis draudzīgā ģimenē, sapratis, ka otram var būt grūti, ka viņš var būt noguris, viņam var kas sāpēt. Šāds jaunietis spēs būt līdzjūtīgs un izpalīdzīgs. Viņa jūtu pasaule veidosies dziļa un noturīga. Mīlestība viņa uztverē organiski sasaistīsies ar rūpēm un gādību par sev tuvo cilvēku, ar atbildību par viņa laimi.

Sociālistiskajā sabiedrībā ģimenes locekļus vieno ne tikai savstarpēja mīlestība, cieņa un atbildība vienam pret otru, bet arī kopīgs darbs sabiedrības labā. Sabiedrisko ideālu īstenošana kļūst par katra cilvēka, līdz ar to arī par katras ģimenes darbības saturu, par neaizstājamu vienotāju spēku.

¹ Макаренко А. С. Собр. соч., т. 4, с. 245.

Jāatzīmē, ka kopīgais darbs, kopīga cīņa par augstāku, sociāli nozīmīgu mērķu sasniegšanu ir bijis daudzu progresīvu ģimeņu vadmotīvs arī šķiru sabiedrībā. Tā, piemēram, Pjēra un Marijas Kirī ģimene paliks uz visiem laikiem kā gaišs stars ne tikai zinātnes, bet arī cilvēces tikumisko attiecību vēsturē. Pašaizliedzīgais darbs, vienkāršība, humānisms vienoja ne tikai Pjēru un Mariju Kirī viņu ļoti laimīgajā laulības dzīvē, bet nodrošināja viņiem arī vissirsnīgākās attieksmes ar savām meitām Irēnu un Evu. Lūk, kā Eva raksturo savas attieksmes ar māti: «Marijai nebija laika kļūt par savu meitu priekšzīmīgu audzinātāju, bet toties Irēna un Eva ik dienas bauda lielu priekšrocību: dzīvot kopā ar izcilu cilvēku — izcilu ne vien ar talantu, bet arī ar savu dziļo cilvēciskumu, ar iekšējo pretestību sīkumainībai un maziskumam.»¹ Kirī ģimenes audzināšanas rezultāti bija lieliski. Līdzās vecākiem, kurus pelnīti uzskata par radioaktivitātes teorijas pamatlicējiem, lielajā zinātnē iegāja arī Irēna. Meita Eva kļuva par žurnālisti. Interesanti atzīmēt, ka šīs ģimenes darbs vairākkārt atzīmēts ar Nobeļa prēmiju. 1903. gadā Pjērs un Marija Kirī kļuva par Nobeļa prēmijas laureātiem fizikā, 1911. gadā, jau pēc vīra nāves, Marijai piešķīra Nobeļa prēmiju ķīmijā. Un, beidzot, vēl pēc divdesmit četriem gadiem — 1935. gadā

¹ Kirī M., Kirī E. Pjērs Kirī, Marija Kirī. R., 1964, 361. lpp.

Irēna kopā ar savu vīru Frederiku Zolio-Kirī, kas bija ne tikai izcils zinātnieks, bet arī progresīvs sabiedriskais darbinieks, atkal saņēma Nobeļa prēmiju fizikā.

Šī fiziķu ģimene nebūt nebija (kā to kādreiz nepelnīti domā par izciliem zinātniekiem) tikai savu formulu un aprēķinu vergi. Emocionālā pasaule, visplašāko cilvēcisko attiecību gamma viņiem bija neparasti spilgta un skaista.

Izcilāko paraugu ģimenes garīgi emocionālās kultūras ziņā sniedz Uljanovu ģimene. Šī ģimene deva pasaulei ne tikai Ļeņinu, bet arī vairākus citus ievērojamus sabiedriskus darbiniekus, pašizliedzīgus cīnītājus par tautas laimi. Visi Uljanovu bērni bija izcilas personības:

Anna Iljiņična beidza ģimnāziju ar sudraba medaļu, kļuva par aktīvu revolucionāri, pārcieta arestus, trimdas, emigrācijas. Viņa darbojās žurnālistikā, no 1917. gada — «Pravdas» redakcijā.

Aleksandrs Iljičs savā īsajā dzīvē ieguva divas zelta medaļas: vienu par ģimnāzijas beigšanu, otru — par zinātnisko darbu zooloģijā. Pēc atentāta pret caru Aleksandru III viņš tika notiesāts uz nāvi, tiesā izturējās varonīgi, bija nelokāms un prata pamatot savus uzskatus.

Olga Iljiņična ģimnāziju beidza ar zelta medaļu. Jau 18 gadu vecumā viņa prata vācu, angļu, franču un zviedru valodas, lasīja K. Marksa darbus, vēlējās studēt medicīnu, taču jau 19 gadu vecumā mira ar tīfu.

Agri revolucionārās cīņas ceļu sāka Marija Iljiņična. 18 gadu vecumā viņa bija Ļeņina sakarniece, vēlāk «Iskras» līdzstrādniece. Septiņas reizes viņu arestēja. Marija spēja daudz paveikt arī sevis izglītošanai. Ieguvusi franču valodas skolotājas tiesības, daudz tulkoja, darbojās avīzē «Pravda», strādāja atbildīgu darbu Padomju kontroles orgānos.

Aktīvs revolucionārs, propagandists un partijas darbinieks bija arī Dmitrijs Iljičs. Būdams pēc profesijas ārsts, viņš darbojās veselības aizsardzības organizēšanā, veica šajā nozarē arī zinātnisku darbu.

Gluži dabisks ir jautājums — kā Marijai un Iljam Uljanoviem izdevās izaudzināt tik izcilus cilvēkus? Vairāki pedagogijas zinātnieki, izmantojot dažādus biogrāfiskus materiālus, ir centušies sniegt ieskatu Uljanovu ģimenes audzināšanas procesā. Kā atzīmē, piemēram, I. Pečernikova,¹ galvenais šeit bijis darbs, pašdisciplīna, pašmācība, nemītīga sevis pilnveidošana. Tas viss noticis sirsnīgā, dzīvesprieka pilnā atmosfērā, kur liela uzmanība veltīta arī rotaļām, interesantiem pasākumiem, skaistām tradīcijām. Augsts godīgums, patiesīgums, savaldība, smalkjūtība un izpalīdzība šajā ģimenē bija kļuvušas par normu. Bērni drīkstēja būt jautri, trokšņaini, taču, ievērojot mājā noteikto kārtību un netraucējot citus. Viņiem bija pieejamas labas grāmatas, žurnāli. Uljanovu

¹ Печерникова И. А. Величие души. М., 1973.

ģimene bija ļoti muzikāla. Galvenā audzinātāja saviem bērniem bija māte Marija Aleksandrovna, kas apbrīnojami taktiski un smalkjūtīgi, dziļā vienotībā un draudzībā ar savu vīru veidoja viņu personības. Uljanovu ģimene nekad nebija noslēgusies tikai savā lokā. Kaut arī viņi neatzina mietpilsoniskās laika kavēšanas formas ar tukšu pačalošanu un bezjēdzīgu ciemos iešanu, labi, tuvi draugi un domubiedri šeit viemēr bija gaidīti viesi. Ar lielu sirsnību ģimenē izturējās pret bērnu draugiem. Tā, piemēram, atmiņu stāstītāji atzīmē, ka Olgas Iljiņičnas draudzenes Uljanovu mātei par sevi stāstījušas pat vairāk nekā pašas viena otrai. Šāda tuvība ar jauno paaudzi ir pelnījusi vislielāko cieņu un apbrīnu.

Sajā ģimenē bija arī darbs dārzā, adīkļi un citas pavisam necilas lietas. Taču Uljanovu māte prata piešķirt pat visvienkāršākajiem pasākumiem īpašas sirsnības, apgarotības pieskaņu. Tā, piemēram, mācot savu 5 gadus veco meitiņu adīt, māte izdomājusi skaistu pārsteigumu — ietinusi kamolā rotaļlietiņas, zīmuli, mazu šokolādīti, kas bija patīkamas balvas mazajai rokdarbniecei. Šādu piemēru uzskaiti varētu turpināt ilgi, un tie visi liecinātu par to tīro un gaišo atmosfēru, kas valdīja Uljanovu ģimenē. Marijas Uljanovas — šīs cildenās sievietes būtību labi uztvērusi M. Ķempe savā dzejolī «Ļeņina māte»:

Bez no acīm tai laužas jaunās pasaules lēkts,
Bez pārmetumiem, bez ierunām Revolūcijai
atdod dēlus

Viņas klusais, darbīgais, gudrais cēlums.¹

Ģimenes garīgi emocionālā funkcija sevišķi nozīmīga kļūst mūsdienās, kad ģimenē vienojošās saites kļūst arvien brīvākas no materiālās un cita veida atkarības. Šī funkcija ir neaizstājama vispusīgas, harmoniski attīstītas personības veidošanā.

Ģimene ir stiprs balsts visā cilvēka dzīvē, izejas punkts visām viņa turpmākajām gaitām, viņa panākumiem un, kā tas diemžēl šad un tad atgadās, — arī neveiksmēm. Ģimene sagādā cilvēkam arī lielu emocionālo gandarījumu, redzot savos bērnos savas dzīves, sava darba un centienu turpinājumu.

SOCIALĀS LOMAS UN VECUMA IPATNIBAS ĢIMENĒ

Ģimenē sākas cilvēka socializācijas process, t. i., process, kurā viņš apgūst sociālo pieredzi un kura gaitā veidojas viņa personība. Kā konkrētas ģimenes loceklis viņš jau kopš dzimšanas pieder pie noteiktas šķiras un sociāla slāņa, viņš apgūst attiecīgajā mikrovidē valdošo pasaules uztveri, veido savas tikumiskās, intelektuā-

¹ Dzejas antoloģija. R., 1971, 146. lpp.

lās, estētiskās jūtas, rakstura īpašības, uzskatus un ideālus.

Jau kopš dzimšanas cilvēks kļūst par dēlu vai meitu, mazdēlu vai mazmeitu, brāli vai māsu. Ja vien audzināšana ir pareizi ievirzīta, jau bērnībā viņš sāk pildīt savus pirmos pienākumus un just atbildību pārējo ģimenes locekļu priekšā. Jau pirmsskolas vecuma bērns cenšas veikt dažādus mājas darbus: mazgāt traukus, aplaistīt puķes, izpildīt dažādus vecāku dotos uzdevumus. Līdz ar to aug viņa pašcieņa, viņš sāk justies kā pilntiesīgs ģimenes loceklis. «Mēs ar tēti mašīnu nomazgājām,» lepni saka 3 gadus vecs puisītis, kaut arī ūdeni viņš nesis savā mazajā rotaļļu spainītī un mazgājamā lupata bijusi kabatas lakatiņa lielumā. Bērnībā veidojas arī galvenās rakstura īpašības, attieksme pret citiem cilvēkiem. Dažkārt mēdz sacīt, ka bērns esot ģimenes spogulis, pie tam ļoti patiess. Pieaugušie parasti zina kaut vai ārējās pieklājības normas, viņi saprot, kāda rīcība apkauno viņus un pelna nosodījumu. Turpretim bērns ir tiešs. Viņš vēl nespēj kontrolēt savas emocijas, nezina, ko būtu izdevīgi noklusēt, noslēpt. Pēc bērna uzvedības var spriest arī par citu ģimenes locekļu uzvedību. Tā, piemēram, ja vecāki nodarbojas ar sīkajām zādzībām savās darbavietās, arī bērns var sākt nest mājās dažādas mantas no bērnudārza vai skolas. Ja vecāki rupji runā vai pat paceļ roku viens pret otru, arī bērns neatpaliek no viņiem. Ja mājā valda nekārtība, tad

bērns arī pionieru nometnē necentīsies saklāt gultu, sakārtot savas lietas. Tāpat viņš rīkojas arī tad, ja ģimenē visu izdara pieaugušie, no mazākā neprasot nekādu pienākumu izpildi. Ja bērns ģimenē ir vienīgais, tad pastāv visas iespējas viņa izlutināšanai. Vēl jo lielākas šīs iespējas ir tad, ja ap šo vienīgo atvasīti pulcējas vec-tēvi un vecāsmātes, kā arī bezbērnu tantes un onkuļi, kas ar dāvanām un izdabāšanu sacenšas viņa mīlestības dēļ. Bērns ātri pierod pie sava izņēmuma stāvokļa ģimenē — uz viņu visi skatās, par viņu priecājas, viņu uzklausa, viņam atdod visu labāko, visu garšīgāko. Šis izņēmuma stāvoklis rodas pavisam dabiski, jo sakņojas cilvēku rūpēs, gādībā, mīlestībā pret jauno paaudzi. Mums taču liktos dīvaini, ja, teiksim, vienīgo apelsīnu vai banānu apēstu tēvs vai māte, bet pareizi un dabiski, — ja to atdotu bērnam. Taču bērna tikumiskajai attīstībai tas var arī kaitēt, sevišķi, ja vēl tiek uzsvērts: «Tas — bērniņam.» Tāpēc daudz labāk būtu, ja šis vienīgais, pēdējais apelsīns būtu jādala ar brālīti vai māsiņu.

Ģimenēs, kurās aug vairāki bērni, personības veidošanai ir daudz priekšrocību, taču maldīgi domāt, ka personības veidošanās tur notiek stihiski. Šajās ģimenēs ir savas specifiskas problēmas, piemēram, vecāko un jaunāko bērnu interešu saskaņošana, vienādi taisnīgas attieksmes nepieciešamība u. c. Ja kādam bērnam piešķir īpašas privilēģijas, tad uz viņu iedarbojas

visi tie paši nevēlamie faktori, kas parasti ietekmē vienīgos bērnus. Taču šajā gadījumā tie ir vēl spēcīgāki. Ja izlutināts vienīgais bērns pierod pie domas, ka viņa iegribu izpildītāji ir vecāki un dažkārt arī citi radinieki, tad daudz bērnu ģimenes «līderis», vecāku mīlestības atbalstīts, veidojas par egoistu un despotu, kas terorizē arī savus brāļus un māsu. Dabot bērnus mīlamajos un nemīlamajos, vecāki nodara pāri gan vieniem, gan otriem. Tie bērni, kas ģimenē vairāk bārti un sodīti, veidojas nedroši un bikli. Viņiem trūkst iniciatīvas un gribasspēka. Vienmēr viņi it kā meklē atļauju, piekrišanu — ko teiks vecāki, ko teiks brālis vai māsa. Privileģētie bērni turpretim pierod nerēķināties ar citiem, uzspiest tiem savu gribu, dažkārt uzvelt tiem arī atbildību par saviem pārkāpumiem. Šie bērni pierod komandēt, izmantot citus. Par taisnīgu attieksmi pret bērniem sevišķi jādomā tajās ģimenēs, kur līdzās kopīgajiem bērniem aug arī bērni, kas vīram vai sievai ir no iepriekšējās laulības. Šo jautājumu vēl vairāk sarežģī tas, ka iepriekšējās laulības bērni ir gados vecāki, tātad no tiem tīri objektīvi var prasīt lielāku līdzdalību mājsaimniecībā, palīdzību mazo brāļu un māsu auklēšanā. Taču no mazajiem savukārt jāprasa, lai tie netraucētu vecāko bērnu nodarbības, būtu paklausīgi un pieklājīgi.

Daļa bērnu jau agrā bērnībā nonāk plašākā savu vienaudžu sabiedrībā — mazbērnu novietnēs, bērnudārzos, dažādos

pašdarbības pulciņos. Tas ir ļoti svarīgs socializācijas faktors, sevišķi nepieciešams tad, ja bērns ģimenē ir vienīgais.

Svarīgs brīdis jaunā cilvēka personības veidošanā ir skolas gaitu uzsākšana. Skolā paplašinās viņa biedru — vienaudžu loks, īpašu lomu gūst skolotāja personības autoritāte. Klases kolektīvs kļūst par lielu audzinošu spēku. Ne visiem bērniem ir viegli iekļauties savu vienaudžu sabiedrībā, sevišķi tiem, kuri kā vienīgie dēli un meitas auguši starp pieaugušajiem. Pieaugušo vide zināmā mērā ir veicinājusi šo bērnu attīstību, taču tajā pašā laikā — arī aizkavējusi. Tā, piemēram, kāda meitenīte iestājās 1. klasē, izcili sagatavota intelektuālajā ziņā. Viņa prata lasīt un gandrīz bez kļūdām rakstīt, zināja no galvas reizinājumu tabulu, veselu rindu dzejoļu un tautasdziesmu, prata spēlēt šahu. Taču šī pati meitenīte nekad nebija spēlējusi paslēpes, nezināja, kas tas ir «suniši» vai «klases». Izrādījās, ka sava vecuma bērnus viņa bija redzējusi tikai garāmejojot uz ielas. «Viņa mums tāds vēls bērns,» taisnojās māte. «Visiem radniekiem un draugiem dēli un meitas jau lieli, bet ar svešiem negribējām laist kopā.» Nu jau meitene ir 5. klasē, mācās labi, ir paklausīga, tiecas pēc klases biedru draudzības, taču, kā saka pārējās meitenes, «viņa neprot draudzēties». Vēl joprojām meitene labāk un brīvāk jūtas pieaugušo, pat vecu cilvēku sabiedrībā, kur viņa ir it kā drošībā — var interesanti parunāt,

uzticēt savas likstas un pārdzīvojumus, nebaidoties, ka kāds viņu izsmies par tūlību un neveiklību, kā tas mēdz notikt klases biedru pulkā.

Klases kolektīvā iegūtā prestiža līmenis kādreiz atstāj pēdas visā mūžā. Jau šeit, īpaši pusaudža gados, veidojas savi līderi un konformisti, aktīvie un pasīvie, ieredzētie un neieredzētie. Šeit veidojas arī katra kolektīva locekļa pašcieņa, augstākas vai zemākas pretenzijas pašam pret sevi, personības vispārējā sociālā ievirze.

Mainās arī attieksme pret vecākiem. Lūk, ko par šo periodu cilvēka dzīvē saka ievērojamais padomju sociologs I. Kōns: «Viņš viegli idealizē apkārtējos cilvēkus un attiecības, bet ātri tajos viņas, tiklīdz atklāj to nepilnīgo atbilstību neobjektīvajam un pārspilētajam ideālam. No šī maksimālisma sevišķi dabū ciest vecāki. Bērnam vecāki ir ideāls, un pusaudzis viņiem pieiet ar to pašu mērauklu. Bet, kad izrādās, ka vecāki kaut kādā, kaut vai pavisamniecīgā ziņā neatbilst viņa radītajam idealizētajam tēlam, pusaudzis to pārdzīvo ārkārtīgi slimīgi, uztverdams gandrīz vai kā krāpšanu.»¹

Ģimene ar tās rūpēm un pienākumiem pusaudžiem, sevišķi zēniem, kļūst tālāka nekā savu vienaudžu pulks. Sevišķi to jūtam tad, ja vecāki nespēj dzīvot līdzīgi tiem apsvērumiem, kas notiek viņu dēla

¹ Kōns I. Personības socioloģija. R., 1969, 131. lpp.

vai meitas dvēselē, nespēj saprast, cik grūti ir cilvēkam, kas vairs nav bērns, bet nav arī pieaugušais. Ja ģimenē domā tikai par materiālo vajadzību apmierināšanu, par pieaugušo izpriecām un mietpilsonisko sacensību labklājības jomā, tad pusaudzis sāk justies lieks. Vienaudžu pulkā viņš atrod sev domubiedrus, taču mazā dzīves pieredze, neapdomība, nesavaldība viegli var novest uz slidena ceļa. Varbūt tāpēc sabiedriskajā domā tik bieži pavīd jaunas aizdomas, redzot pastaigājamies pusaudžu pulciņus.

Taču nekad nevajadzētu aizmirst, ka vienaudžu sabiedrība pusaudzīm un arī jauniešiem ir pozitīvs, pat nepieciešams attīstības faktors.

Pusaudžu vecumā parasti ir tieksme tikumiskajā ziņā izvirzīt saviem biedriem augstas, kaut arī nereti pretrunīgas prasības. Sevišķi augsti tiek vērtēts godīgums, uzticība dotajam solījumam, kolektīvisms, draudzība un biedriskums. Pusaudži ļoti atklāti spēj vērtēt savu biedru rīcību, asi izteikt pārmetumus, bargi sodīt vainīgos (nerunāt ar viņiem, neļaut piedalīties kopīgos pasākumos, pat fiziski iespaidot). Jāņem vērā, ka pusaudzis ir maksimālists, ka viņš ir ļoti emocionāls, straujš, nesavaldīgs, drosmīgs, enerģisks. Pieaugušo uzdevums ir ievirzīt šo drosmi un enerģiju pareizā gultnē, nevis to apspiest un salauzt. Dzīve rāda, ka no stūrainā pusaudža, kas savu taisnību gatavs ar dūrēm aizsargāt, izaug labāki cilvēki nekā no

klusā, vienmēr un visur paklausīgā un padevīgā «paipuisīša». Tas, protams, nenozīmē, ka mūsu pienākums būtu kaut mazākajā mērā atbalstīt šādu «dūru pašdarbību», taču jāsaprot tās vispārpsiholoģiskie nosacījumi un katrā konkrētā gadījumā — arī reālie iemesli.

Vienaudžu sabiedrība vajadzīga arī tāpēc, ka tur pusaudži var brīvi pārrunāt to, kas satrauc viņu prātus, bet no pieaugušo viedokļa liekas tīrās blēņas. Seit var paklausīties mūziku, kas pieaugušajiem «griež ausīs», padejot tādas dejas, kas pieaugušajiem liekas tikai «kratīšanās». Protams, šajā mūzikā, šajās dejās ir bezgala daudz sārņu, kam nav nekādas estētiskās vērtības un ko pēc gadiem 20 vairs pat neatcerēsies. Bet lai 40 un 60 gadus vecie atceras, kas un cik daudz no viņu jaunībā dziedātā, dzirdētā un dejojā ir saglabājies kā vērtība līdz mūsdienām. Katrā ziņā — ļoti maz!

Pusaudžiem īpaši nepieciešama vecāku iejūtīga, uzmanīga un taktiska attieksme. Zēniem sevišķi vajadzīgs tēvs, ar kuru pārrunāt sasāpējušas problēmas, tēvs, ar kuru var lepoties, tēvs, ar kuru var doties tālās pastaigās pa mežiem un izbraucienos ar laivu. Ja tēvs ir stingrs, spēcīgs, vīrišķīgs un taisnīgs, pusaudzis labprāt seko viņa padomiem, mācās no viņa.

Šajā kritiskajā vecumā strauji veidojas cilvēka galvenās rakstura iezīmes, viņa sabiedriskā vai antisabiedriskā ievirze, kam pamati likti jau bērnībā.

Taču, ja bērnībā cilvēks galvenokārt veidojies apkārtējās vides un audzinātāju darbības rezultātā, tad pusaudžu vecumā spēcīgi iezīmējas pašaudzināšanas tendences, apzinīga savas rīcības vadīšana.

Pusaudža gadus ļoti sirsnīgi raksturojis dzejnieks J. Vinokurovs:

Pusaudža gadi — tas ir priekšvārds dzīvei...

Pusaudža gadi — tas ir laiks, kad attālums
No sirds līdz cilvēcei ir visīsākais.

Pusaudža gadi — tas ir nemiers:

«Vai tikai es neatšķiros no pārējiem?»

Un bailes: «Vai tikai neesmu tāds pats kā visi?»¹

Jaunība (ap 16 līdz 25 gadu vecumam) raksturīga ar personības nobriešanu, profesijas apgūšanu, ģimenes nodibināšanu. Dažreiz kā īpašu vecuma grupu izdala t. s. agro jaunību (16—18 gadu vecums), kad daudzas psiholoģiskās īpatnības vēl ir tādas pašas kā pusaudžu vecumā, taču parādās lielāka nosvērtība, apzinīgums, mērķu skaidrība.

Dažreiz padziļinās jau pusaudža gados radušies konflikti ar vecākiem, kas negrib atteikties no autoritārām audzināšanas metodēm. Ja pusaudžu pretestība parasti parādās kā vienkārša spītība vai nepaklausība, tad jauniešu nostāja balstās uz savu tiesību apzināšanos, uz nepieciešamību apliecināt savu «es».

¹ Vinokurovs J. Daudzveidība. R., 1966, 36.—37. lpp.

Jaunība nav šķirama no neparastā, spilgtā, sākot ar apģērba un frizūras modi, beidzot ar lieliem, valstiska mēroga pasākumiem (studentu celtnieku vienības, darbs lielajās jaunceltnēs, piedalīšanās BAM celtniecībā u. c.). Tai piemīt jau pusaudžu gados raksturīgais maksimālisms, paaugstinātas pretenzijas pret dzīvi.

Jaunieši, sevišķi tie, kam vēl nav savas ģimenes, maz domā par vecāku ikdienas rūpēm, vairāk nodarbojas paši ar sevi, interesējas par saviem vienaudžiem. Un — kaut arī vienaldzību pret vecākiem mēs nevaram attaisnot, taču mums jāsaprot, ka jaunās personības socializācija prasa šo vienaudžu sabiedrību, ko pat vislabākā ģimene nespēj aizstāt.

Atzīstot ģimenes lielo lomu pilnvērtīgas personības izaugsmē, mēs nedrīkstam arī ignorēt tās sociālās pārmaiņas, kas atšķir mūsdienu ģimeni no vecās, patriarhālās. Patriarhālajā ģimenē sociāli ekonomisko apstākļu dēļ jaunatnei praktiski nebija nekādas patstāvības. Dēls mantoja tēva sociālo stāvokli un parasti arī profesiju, ko sāka apgūt jau bērnībā (zemnieku, amatnieku, tirgotāju bērni). Vecāku griba bija noteicošā, arī stājoties laulībā. Tikumiskos priekšstatus un normas cilvēks apguva ģimenē un vēlāk nemainītā veidā nodeva tos saviem bērniem. Zināma brīvdomība un diskusiju gars valdīja tikai izglītotajās augstākajās aprindās.

Līdz ar urbanizāciju un industrializāciju stāvoklis visā pasaulē mainījās. Straujais iedzīvotāju (galvenokārt jauniešu) pieplūdums pilsētās, izglītības un patstāvīgas profesijas apgūšana deva jauniešiem patstāvību, reālu pamatu autonomijai no patriarhālās ģimenes. Meitai vai dēlam, kas dzīvoja un strādāja pilsētā, lauku vecāki vairs nevarēja diktēt savus noteikumus nevienā dzīves jomā. Ja viņus nevienoja dziļa cieņa un mīlestība, tad bija iespējama arī pilnīga atsvešināšanās.

Jauniešu agra patstāvība un — vēl jo vairāk — šīs patstāvības apziņa vērojama arī mūsu sabiedrībā. Nav vairs vecākiem ekonomiskas un sociālas varas iespīest dēlu vai meitu pakļauties savai gribai. Jebkurš jaunietis var arī aiziet no ģimenes, atrast sev darbu un vietu kopmītnē jebkurā mūsu plašās Dzimtenes malā. Tā ir realitāte, kura var patikt vai nepatikt, bet ar kuru jārēķinās. Taču parasti konflikti tik tālu neaiziet, bet nobeidzas ar zināmu vienas vai otras puses piekāpšanos.

Vēl joprojām daudz domstarpību izraisās sakarā ar profesijas izvēli. Vecāki nereti jau kopš bērnības paredz savam lolojumam noteiktu profesiju. Šī orientācija bieži vien ir bez jebkāda pamatojuma, tā pauž tikai pašu vecāku sapņus un nepiepildītās ilgas. Tā, piemēram, kāda māte, pēc profesijas medicīnas māsa, bija cieši nolēmusi, ka viņas vie-

nīgajam dēlam jāklūst par ārstu. Māte no sirds priecājās par dēla labajām sekēm skolā, par viņa atsaucīgo, draudzīgo raksturu. Dēla aizraušanās ar tehniku un dažreiz izteiktā vēlēšanās mācīties par inženieri mātei likās pusaudža blēņošanās. Taču, kad pēc vidusskolas beigšanas puisis pateica mātei stingri nobriedušo lēmumu — iestāties Politehniskajā institūtā, mājās sākās īsta izmisuma vētra. Māte jutās atstumta un pieviltā savās lielākajās cerībās. Viņai likās, ka dēlu tā zaudē uz visiem laikiem. Arī puisim bija ļoti smagi, jo savu māti viņš mīlēja un cienīja. Nav zināms, kā būtu beidzies šis konflikts, ja kāds no pazīstamajiem ārstiem nebūtu nomierinājis satraukto sievieti ar runām par tehnikas sasniegumu izmantošanu medicīnā u. tml. Varbūt viss vēl nav zaudēts, varbūt tehnikas apgūšana nevis atraus viņas dēlu no medicīnas, bet aizvedīs pie tās pa citu ceļu. Konflikts pamazām norima. Tagad dēls jau ir atzīts inženieris, ar medicīnu viņam nav nekāda sakara, attiecības ar māti ir labas, taču kopš tā nelaimīgā pavasara par īstiem domubiedriem viņi vairs nav kļuvuši.

Arī mūsu sabiedrībā ir ģimenes, kur veidojas noteiktu profesiju dinastijas — ārstu, ogļraču, lopkopju u. c. Taču tā nav likumsakarība, nav nepieciešamība. Visjaunāk ir tad, ja jauniešiem nav pašam savas orientācijas profesijas izvēlē, ja viņš akli paklausā vecāku gribai vai vēl

aklāk seko līdzī saviem draugiem un draudzenēm.

Divdesmitgadīgo jauniešu priekšā vēl viens nopietns un atbildīgs uzdevums — savas ģimenes nodibināšana. Pārāk maz vēl tiek runāts par šī soļa nopietnību, par jauniešu tikumiski psiholoģisko sagatavotību jauno pienākumu pildīšanai. Domas par laulību daudziem saistās galvenokārt ar svinīgo ceremoniju, greznajiem tērpiem un kāzu balli, kas abiem garantēs netraucēti būt kopā dienu un nakti.

Vecāki dažreiz vērsas pret agrajām laulībām, uzskatot, ka tās ir visu ģimenes neveiksmju cēlonis. Taču sociālā brieduma pakāpi nenosaka tikai nodzīvotie gadi. Dažs divdesmitgadīgs vīrietis būs uzmanīgāks un rūpīgāks tēvs nekā cits 30 vai 40 gadu vecumā. Tas atkarīgs no personības vispārējās ievirzes, no tās atbildības pakāpes, pie kuras cilvēks pieradis jau pirms laulības. Jo augstāka būs šī pakāpe, jo nopietnāka būs arī izturēšanās pret jauniešiem pienākumiem.

Kad jaunieši precas, tad vecāki un pārējie radnieki parasti ar padomiem neskojas. Taču šie padomi reti kad var dot būtisku labumu. Istenībā gatavošana ģimenes dzīvei bija jāuzsāk krietni agrāk — jau bērna un pusaudža vecumā. Tad, kad cilvēkā sāk veidoties goda, sirdsapziņas, pienākuma un atbildības jūtas, kad vajadzēja pārvarēt savu sīko egoismu, būt izpalīdzīgam un atsaucīgam pret citiem. Tad, kad puisis vai meitene mācījās veikt

visdažādākos mājas darbus, pareizi rīkoties ar naudu. Tad, kad veidojās viņu dzīves vērtību orientācija, pasaules uzskats un intereses. Ja jaunietim vispārējā personības ievirze ir pozitīva, ja viņš vadās pēc augstākajām cilvēciskajām jūtām, tad arī dzīvesbiedres izvēlē viņš neapstāsies pie garīgi tukšām, netikumiskām sievietēm. Arī jaunietae prātīs saskatīt un atšķirt īsto, patieso no neistā, melīgā. Kļūdas, protams, nav izslēgtas nekad. Taču šo kļūdu būs mazāk un tās nebūs tik smagas, ja pats cilvēks kā personība būs sociāli pilnvērtīgāks un patstāvīgāks.

Dzīvojot vecāku paspārnē, daudziem jauniešiem sociālais briedums aizkavējas. Pie tam šeit nebūtu jāspriež vienkāršoti: ja pats strādā un pelna, tad cilvēks jau nobriedis, ja nepelna — par patstāvību nav ko runāt. Profesijas apgūšana un patstāvība darbā, protams, ir viens no svarīgākajiem cilvēka personības kritērijiem. Taču tiem jauniešiem, kas apgūst augstāko izglītību, patstāvīgo darba gaitu sākums aizkavējas. Bet vai tas gan nozīmētu, ka, piemēram, divdesmit vienu gadu vecs puisis, kas mētājas no vienas darbavietas uz otru, «lielāku rubli» un vieglāku disciplīnu meklēdams, būtu sasniedzis augstāku sociālā brieduma pakāpi nekā cits viņa vecumā, kas apzinīgi mācās, piedalās savas augstskolas sabiedriskajā dzīvē un, dzīvodams kopmītnē, prot rīkoties ar savu nelielo budžetu?

Jautājums par studentu ģimenēm ir ak-

tuāls visas mūsu sabiedrības mērogā. No vienas puses — šis vecums būtu pats labākais (sevišķi meitenēm), lai stātos laulībā un laistu pasaulē pirmo bērnu. No otras puses — stipendija un vairumam arī gulstavieta kopmītnē nav īstā materiālā bāze ģimenes veidošanai. Tāpēc cieņu un atziņību pelna tās augstskolas, kas, par spīti visām grūtībām, cenšas organizēt ģimeņu kopmītnes precētajiem studentiem. Taču tas vēl ir kā piliens jūrā. Vajadzētu arī padomāt par mazbērnu novietnēm un citām palīdzības formām. Reāli tikpat kā nemaz nav tādu dienas nodaļas studentu, kas dzīvotu tikai no stipendijas. Vecāku materiālā palīdzība ir liela. Taču dažreiz tā tiek izmantota arī nelietderīgi, notērēta restorānos un kafejnīcās, izlietota ne sevišķi vajadzīgu modes preču iegādei. Nodibinot ģimeni, šie līdzekļi tiktu izlietoti vērtīgāk.

Ar to, protams, mēs nedomājam aicināt studentus uz precību kampaņu, bet tikai atgādināt, ka viņu stāvoklis nebūt neizslēdz šo iespēju.

Jaunajās ģimenēs bieži vien grūtākais ir sākums, jo apvienojas taču divi līdz tam vairāk vai mazāk sveši cilvēki. Strīdus un aizvainojumus var izraisīt arī pavisam nējauši sikumi, atšķirības dažādu lietu uztverē un sadzīves formās. Jaunajā ģimenē abi laulātie ienes savu vecāku ģimenes garīgo mantojumu un tradīcijas, kas var būt ļoti dažādas. Tā, piemēram, ja sieva uzaugusi taktiskā, smalkjūtīgā ģimenē, bet vīrs pieradis pie pilnīgi vaļsirdīgas un

atklātas savu spriedumu izteikšanas ne sevišķi izmeklētos vārdos, pie asiem aizrādījumiem un zobgalībām, atrast saskaņu būs grūti. Vīrs nesapratis sievas saudzīgi izteiktos mājienus, bet sieva smagi pārdzīvos katru viņa parupji izteikto, kaut arī pavisam labi domāto vārdu. Šeit nepieciešama lielāka iejūtība, prasme ielūkoties otra dvēselē un dažreiz arī pastrīdēšanās, atklāta izrunāšanās par to, kas kuram sasāpējis. Gudri ļaudis mēdz sacīt, ka kopdzīvi nevarot sākt pavisam bez strīdiem. Tas nereti liecinot par vienaldzību vienam pret otru, kas ir pats ļaunākais ģimenes dzīvē.

Ļoti sarežģīts ir jautājums par jaunās ģimenes attieksmi pret savu vecāku ģimenēm. Mūsdienās jaunajām ģimenēm ir spilgti izteikta tendence dzīvot atsevišķi no vecākiem. Taču, kā zināms, dzīvokļu jautājums ir ļoti sarežģīts, tāpat kā mazuļiem vecmāmiņu gādība daudzējādā ziņā ir neaizstājama. Bez tam — pienāk arī veco ļaužu dzīvē periods, kad viņi nevar dzīvot vieni, kad bērnu un mazbērnu ikdienas klātbūtne un palīdzība kļūst par nepieciešamību. Tāpēc līdzās mūsdienām raksturīgajai nukleārajai ģimenei ir ne mazums ģimeņu, kas dzīvo kopā ar trešo — vecāko paaudzi. Attiecības tādos gadījumos veidojas visdažādākās, taču vispārīzplatītākās sadzīves kļūdas no vecāku puses ir jaukšanās savu bērnu ģimenes iekšējās lietās, visur vainojot znotu vai vedekli, bet, no bērnu puses — vecāku

izmantošana savas labklājības nodrošināšanai un neiecietība pret viņiem. Ja tam visam vēl pievienojas neapdomība un nesavaldība, tad kopējā dzīve pārvēršas nemītīgā sīko skandālu virknē, kas grauj nervu sistēmu un dzīvesprieku.

Vecāki dažkārt prasa no znota vai vedeklas atbilstību kādam savā iztēlē izlolo-tam ideālam. Viņi asi pārdzīvo pat vissīkākos jauno ģimeņu konfliktus, bet neapdomā, ka ar netaktisko nostāšanos sava bērna pusē viņi paši šos konfliktus padziļina un traucē samierināšanos. Nekad nedrīkst vispārināt kādas kļūdas. Tā, piemēram, piederis katliņš vai nenomazgāti trauki vēl nedod tiesību runāt par vedeklas nesaimnieciskumu, nolaidību, nevīžību, bet, ja znots nav laikā apmainījis elektrisko spuldzi vai salabojis krānu, tad tas vēl nenozīmē, ka viņš nerūpējas par ģimeni, ir slinks, neizdarīgs, egoistisks. Kopā dzīvošana tieši tādēļ dod vielu visdažādākajiem konfliktiem, ka sadzīves sīkumi, kas paliktu neredzami citu acīm, ja ģimenei būtu atsevišķs dzīvoklis, šeit ir it kā izstādīti kolektīvai aplūkošanai un apspriešanai. Un tālākais ir atkarīgs tikai no šo aplūkotāju takta izjūtas.

Daudz nepatikšanu izraisās arī tad, ja vecāki mēdz atgādināt bērniem un viņu laulātajiem, cik daudz to labā izdots naudas, cik daudz palīdzēts mazbērnu audzināšanā utt. Tā, piemēram, kāda māte, atdevusi dēlam ar vedeklu labāko, necaurstaigājamo istabu, nebeidz to uzsvērt un

pasvītrot. Bez ceremonijām viņa iet šajā istabā pārbaudīt, vai grīda nav sašvikāta, vai jaunās, uz kāzām dāvātās mēbeles nav apdauzītas, vai grīdas paklājs nav piepu-
tējis. Ārēji šķiet, ka jaunās ģimenes «lig-
zdiņa» ierīkota ideāli, taču vedekla un
daļēji arī dēls uzskata, ka viņiem nav
māju. Viņi nopietni domā par pārcelšanos
uz kādu citu pilsētu vai ciematu, kur būtu
iespējams saņemt dzīvokli. Mātei vajadzēja
tik daudz smalkjūtības, lai saprastu — ja
reiz viņa šo istabu ar visu iekārtu atde-
vusi dēla ģimenei, tad tā ir viņu māja,
viņu teritorija, kur māte varētu justies kā
mīļš un tuvs ciemiņš.

Citā ģimenē sievasmāte ar lielu neatlai-
dību nebeidza znotam atgādināt viņa trū-
cīgos materiālos apstākļus, īpaši pārmetot
nespēju dot līdzekļus kāzu rīkošanai. Bei-
dzot jaunais cilvēks, kas vēl ir tikai stu-
dents, neizturēja un aizgāja dzīvot citur.
Savu sievu viņš mīl, ciena arī viņas jūtas
pret savu māti, taču kopā dzīvošanas vi-
siem trim vairs nebūs. Pēc augstskolas
beigšanas viņš kopā ar sievu dosies strā-
dāt pēc sadales komisijas norīkojuma tur,
kur piešķirs arī apdzīvojamo platību. Tas
notiks, kaut arī augstskolu beigušai jau-
nai speciālistei ir tiesības kopā ar savu
dzīvesbiedru palikt Rīgā, kur viņa jau uz-
sākusi savas darba gaitas.

Vispār vecākiem vajadzētu pārvarēt
tieksmi vadīt un nemitīgi pamācīt savus
pieaugušos bērnus, viņu vīrus un sievas.
Jārēķinās ar katra paša patstāvības tiek-

smi. Taktiska un smalkjūtīga cilvēka padomjiem būs daudz lielāka ietekme. Ne velti pastāv uzskats, ka desmit pamācības esot līdzvērtīgas vienam aizvainojumam.

Tas nebūt nenozīmē vienaldzības sludināšanu. Mēs tikai uzskatām, ka šajā jomā nepieciešama lielāka smalkjūtība un apdomība. Tikai tad vecāki patiešām varēs palīdzēt jauno ģimeņu nostiprināšanā, varēs sekmēt savu bērnu sociālo briedumu.

Brieduma gadi nomaina jaunību ap 25—30 gadu vecumu, kaut gan arī šeit iespējamās novirzes uz vienu vai otru pusi. Tas ir vecums, kad sākas gadi, ko dzejniece Ā. Elksne ar mazliet ironisku sirsnību dēvē par «aplamajiem gadiem»:

Un tad nāk tie aplamie gadi,
Kad vieglums sāk sirdi spiest,
Kad gribas par kādu rūpēties,
Kad gribas par kādu ciest...

Kad apnīk, līdz nāvei apnīk
savs skaistums,
savs labums,
savs mūžs,

Kad ilgas kā pieneņu pūkas
Uz visām pusēm vējš pūš...
Aiz kalniem — jaunības trakums,
aiz kalniem — vecuma miers,

Un vidū tie aplamie gadi,
kā kaklā iestrēdzis siers...¹

Ārēji cilvēks šajā laikā vēl necik neatšķiras no jauniešiem, taču izveidojusies jau noteikta dzīves vērtību orientācija, uzskatu stingrība. Apgūta arī profesija,

¹ *Elksne Ā. Klusuma krastā. R., 1973, 6. lpp.*

bet daži jau paspējuši darbā gūt izcilus panākumus. Lielākā daļa šajā vecumā jau nodibinājusi ģimeni vai arī gatavojas to darīt, pilni apņēmības uzņemties jaunas rūpes un atbildību. Izveidojies stabils interešu loks. Tas, protams, nenozīmē, ka apstājusies personības attīstība. Tā notiek visu mūžu, taču, sasniedzot sociālo briedumu, šī attīstība nav vairs tik trauksmaina un pretrunīga, bet gan mērķtiecīga, plānveidīga un mierīgāka. Mainījusies arī attieksme pret citiem cilvēkiem. Tā kļuvusi iecietīgāka, reālistiskāka, bez jaunībai un pusaudžu gadiem raksturīgā maksimālisma un negativisma. Divdesmitpiecgadīgie sāk saprast arī citu paaudžu cilvēkus. Tuvākas un sirsnīgākas kļūst attiecības ar vecākiem. Ja jaunietim un pusaudzim mainīga savu vienaudžu sabiedrība liekas patī labākā, tad pieaudzis jauns cilvēks vairāk laika pavada ģimenes lokā. Tuvība ar vecākiem, brāļiem un māsām pastiprinās jau tad, kad jaunietis nodibina savu ģimeni, ja vien šo tuvību netraucē kādas nesaskaņas. Tas tāpēc, ka atkrīt trauksmainā sava partnera meklēšana, satikšanās, vēlās vakaru pastaigas, dažkārt bezjēdzīga sēdēšana kafējnīcās.

Parasti uzlabojas arī attieksmes ar vīra un sievas vecākiem, kas varbūt sākumā nav bijušas visai labas. Neaizmirsīsim, ka pat visuzstājīgākās un netaktiskākās vīra vai sievas mātes praktiski savu negatīvo attieksmi izrāda tikai jaunās ģimenes sākuma periodā. Zināma vil-

šanās, ja znots vai vedekla neatbilst iece-
rētajam priekšstatam, bažas, ka dēla vai
meitas mīlestība un uzmanība piederēs
tikai tam «svešajam» — tas viss dažreiz
rada zināmu negativismu vecāku, īpaši
mātes attieksmē pret jaunajiem. Vēlāk,
sevišķi tad, kad pasaulē jau nākuši maz-
bērni, šīs pašas mātes kļūst daudz iecieti-
gākas un parasti arī gādīgas un atsaucīgas
vecmāmiņas. Samierināšanās pa lielāki
daļai notiek arī tad, ja jaunā ģimene jau
apliecina savu patstāvību gan morālā, gan
materiālā ziņā.

Taču šajā periodā rodas jaunas problē-
mas, kas saistās ar vīra vai sievas, tēva
vai mātes sociālās lomas pildīšanu. Ar ga-
diem notrulinās pirmo jūtu kaistība. Mīles-
tība gūst citādas izpausmes formas. Lie-
lāku nozīmi gūst vīra un sievas psiholo-
ģiskā savienojamība — raksturu, tempera-
mentu, interešu, uzskatu, paradumu
saskaņa. Nav jābūt pilnīgai vienādībai,
kas dažkārt var kļūt par garlaicību, bet
kopīgai dzīves vērtību orientācijai jābūt
katrā ziņā.

Sevišķi būtiska šī kopība ir attiecībā
pret bērniem.

Daudziem cilvēkiem dzīvē nākas pildīt
ne visai iepriecinošo patēva vai pamātes
lomu, kas tautas psiholoģijā jau kopš se-
niem laikiem iekrāsota visu negatīvo toņu
gammā. Taču reālā dzīve pierāda, ka ne
mazums ir arī tādu ģimeņu, kur bērni ne-
tiek dalīti pēc principa — «mani», «tavi»
un «mūsu». Un, kaut arī būtu pārspīlēti

visos gadījumos prasīt, lai vīra vai sievas bērņus izjustu tikpat mīlus un dārgus kā savējos, tomēr, dzīvojot kopējā ģimenē, vienāda attieksme ir nepieciešama.

Ļoti nepareizi dara tās sievas, kas cenšas apkarot sava vīra labvēlīgo attieksmi pret iepriekšējās laulības bērņiem, kuri dzīvo kopā ar savu māti. Būtu jāsaprot, ka ģimenes iziršana jau pati par sevi ir nelaime, ko kaut nedaudz var mazināt, ja bērņi nezaudē tēvu tajā pašā brīdī, kad viņu māte ir zaudējusi savu vīru. Kāda jauna sieviete, kurai kaut kur sirds dziļumos mazliet sāp, ka vīrs daudz brīvā laika pavada kopā ar pirmās sievas trīspadsmiņgadīgo dēlu, tomēr atzina: «Ja viņš tā nedarītu, ja nebūtu tik rūpīgs un atsaucīgs tēvs, tad tas nebūtu viņš, bet kāds cits — egoistisks, vienaldzīgs radījums. Tādu nevarētu ne mīlēt, ne cienīt.» Par šo jautājumu vispār derētu padomāt tām sievietēm, kas par savu dzīvesbiedru izvēlas vīrieti «ar alimentiem».

Nobriedušai ģimenei vienmēr jādomā arī par to, lai netiktu aizmirsti vectēvi un vecāsmātes, kā arī citi gados vecāki tuvinieki. Šī paaudžu kopība dod ļoti daudz pozitīva ģimenes mikroklimate veidošanā. Taču samērā bieži nākas sastapties ar faktiem, kas liecina par pieaugušo bērņu nevērīgo, egoistisko izturēšanos pret vecākiem. Un diemžēl notiek arī tā, ka šādu attieksmi parāda tie bērņi, kas savā laikā no vecākiem guvuši īpaši lielu atbalstu un nesavtīgu palīdzību. Tā, piemēram,

kādai vecai māmiņai, kas bija izaudzīnājusī ne tikai bērņus un mazbērņus, bet palīdzējusi auklēt arī mazbērņu bērņus, tuvinieki gribēja dabūt vietu veco ļaužu pansionātā. Vientuļiem veciem cilvēkiem tur neklājas slikti, taču triju 50—60 gadus vecu bērņu un septiņu 25—35 gadus vecu mazbērņu spēkos gan būtu nodrošināt māmuļai saulainas vecumdienas ģimenes lokā.

Dažreiz nepiedodamu cietsirdību parāda znoti un vedeklas. Kādreiz to nosaka nepazināta vēlēšanās «atdarīt» par tiem aizvainojumiem, ko paši kādreiz izjutuši no vīra vai sievas vecākiem. Taču visbiežāk tas ir parasts kūtrums un egoisms. Vīra vai sievas vecāki taču nav paša radinieki, līdz ar to radniecisko jūtu nav. Ja nav arī gadu gaitā izveidojusies draudzība, tad gluži saprotams, ka znots vai vedekla netiecas pēc viņiem kā pēc tuviem un dārgiem draugiem.

Taču godīgi cilvēki neaizmirsīs, ka ar vīra vai sievas vecākiem viņus saista pienākums. Viņi nekad nesāks kūdīt savu dzīvesbiedru pret vecākiem. Katram vajadzētu būt lepnam, ja viņa vīrs vai sieva ir arī labs dēls vai laba meita. Vispār pieaugušajiem bērņiem vairāk būtu jādomā par savu vecāku labklājību. Nekad nebūs darīts par daudz, jo, kā skan Jāzepa Osmaņa populārās dzejas rindas:

Māt, tu dzīvē man jau tik daudz laba devi,
Ka es tev nespēšu nekad, nekad to atmaksāt...¹

¹ Dzejas antoloģija, 182. lpp.

Pilnīga atmaksāšana tiešām nav iespējama, un vecāki to arī negaida. Tas labais, ko viņi ir devuši, bērniem jāatdod tālāk saviem bērniem un bērnu bērniem. Taču vecāki gaida savu daļu sirsniņas un uzmanības. Un viņiem ir tiesības to sagaidīt. Un ieguvēji no tā būs gan vecāki, gan bērni un bērnu bērni.

Nekas nevar būt sāpīgāks par vēlu pamodušās sirdsapziņas mokām, ko izjūt bērni, stāvot pie sava tēva vai mātes kapa. «Nāve liks mums aizmirst mūžībā aizgājušo cilvēku trūkumus un iedvesīs nožēlu par to, ko nebijām paspējuši pateikt,» raksta franču rakstnieks Andrē Moruā. «Viņu žesti un vārdi, kas šķita smieklīgi un apnicīgi, mums tagad liksies aizkustinoši un skumji. Mēs sāksim domāt par to, ka savā laikā būtu varējuši iepriecināt un mierināt aizgājējus un cik maz šai ziņā esam darījuši.»¹

Kādreiz šādu sāpīgu atmiņu kamols var sākt tīties ap vienu vienīgu sīku, nebūtisku starpgadījumu, ap vienu vienīgu asu vārdu, kas būtu jau sen piedots un aizmirsts, ja... ja tik vairs būtu tas, kurš varēja piedot.

Tāpēc — vecums ir jāciena un jāsaudzē.

Vecums ir cilvēka dzīves posms, pēc kā neviens īpaši neilgojas, ko neviens nestei-

¹ Moruā A. Vēstules Nepazīstamajai. — «Literatūra un Māksla», 1974, 15. jūn., 16. lpp.

dzina, bet kas katram reiz pienāk. Vecums pats par sevi nav prestiža avots. Prestižu noteic ne tik daudz nodzīvotie gadi, cik pieredze, zināšanas, augstās tikumiskās īpašības. Arī spēja uztvert visu jauno, priecāties kopā ar jaunatni ir ļoti svarīgs vecāka cilvēka prestiža nosacījums. Ne vienmēr tas nākas viegli. Laika gaitā mainās ne tikai apģērbi, frizūru vai deju mode, bet arī pati sadzīve kopumā. Veidojas jaunas parašas, tradīcijas, kas jaunatnei šķiet simtprocentīgi pieņemamas, kamēr vecākajai paaudzei daudz kas liekas apstrīdams. Šādi strīdi nav slikti. Gluži otrādi — tie palīdz pārvarēt vienpusību, kas rodas, absolutizējot savu paša pieredzi.

Līdz ar gadiem cilvēks pārdzīvo neatgriezeniskas psihofizioloģiskas pārmaiņas, kas izpaužas viņa rakstura īpašībās, paradumos. Reakcija kļūst palēnināta, domāšana — mazāk elastīga. Rodas patika vairāk gremdēties jaunības dienu atmiņās un idealizēt tās.

Vecumā mainās arī cilvēka sociālā loma ģimenē. Dzīvojot kopā ar bērniem, vecākiem ir iespēja redzēt, kā ievirzās viņu dzīve, kā mazie puisēni un trauslās meitenītes paši kļūst par tēviem un mātēm. Labās ģimenēs valda paaudžu draudzība un savstarpēja palīdzība. Pieaugušajiem bērniem jāsaprot, ka vecmāmiņas palīdzība mājsaimniecībā nav viņas pienākums, bet brīvas gribas sniegta dāvana. Savukārt liekas, ka vecmāmiņu un vec-

tētiņu īstā vieta tomēr ir savu bērnu un mazbērnu pulkā.

Ir arī ne mazums gados vecāku cilvēku, kas uzskata par labāku dzīvot atsevišķi. Ja cilvēks vēl turpina strādāt algotu darbu vai aktīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē, tad nereti viņš tiešām ir tik ļoti aizņemts, ka rūpēties par bērnu ģimenēm nav iespējams gan laika, gan spēku trūkuma dēļ. Ko izvēlēties — algotu darbu, darbību namu komitejās vai bērnu istabās vai mazbērnu audzināšanu —, tas ir atkarīgs no individuālajām spējām, interesēm un konkrētiem ģimenes apstākļiem. Tikai bezdarbīgu laika pavadīšanu gan nevajadzētu pieļaut nevienā vecumā. Ja dienas pāriet bezjēdzīgā kāršu vai domino spēlē, pagalma un skvēru soliņu deldēšanā un citu aprunāšanā, tad iztukšojas cilvēka garīgā pasaule. Un, neskatoties uz vectētiņa vai vecmāmiņas agrāk pilnvērtīgo un varbūt pat varonīgo dzīvi, mazbērnu atmiņās viņu prestižs būs zems. Taču ne jau cīņa par prestižu ir galvenais. Svarīgākais ir pašam apzināties savas darbības nepieciešamību citu labā. Tas ir apmierinājuma un laimes avots arī vecumā.

Mūsu sabiedrībā aktuāla ir arī vientuļo veco cilvēku problēma. Šīs vecumdienas, protams, ir smagākas un nežēlīgākas. Taču daudz kas atkarīgs no cilvēka paša.

Ja nav savu bērnu un tātad nav arī mazbērnu, nevajadzētu izolēties no jaunatnes. Dzīve starp jauniešiem vai kaut tikai draudzība ar tiem rāda vecajiem nākotnes vir-

zību. Vecu cilvēku sabiedrībā turpretim dominē pagātnes atmiņas. Kaut arī laba, varonīga, pašreizējīga pagātne, bet tomēr pagātne.

Arī vecumā nevajag domāt tikai par sevi, koncentrēt uzmanību tikai uz savām izjūtām, savām ērtībām. Nevajadzētu zaudēt paškontroli un stāstīt, piemēram, par savām slimībām tādiem cilvēkiem, kas šos stāstījumus noklausās tikai pieklājības pēc. Ja šī tēma sarunās kļūst par galveno, klausītājus atrast nākas arvien grūtāk. Bažas par savu veselību ir vērts uzticēt tikai tuvākajiem radniekiem un draugiem. Tāpat nevajadzētu vienmēr un visur uz mākties ar savām pamācībām, savu jaunības atmiņu stāstījumiem.

Kam šīs sapratnes nepietrūkst, tam nav jāžēlojas par vientulību un jāmeklē suņa vai kaķa draudzība. Tas, protams, nenozīmē, ka pieķeršanās četrkājainajiem draugiem vispār būtu nosodāma. Runa ir tikai par to, lai šīs spalvainās būtnes neatņemtu to gādību un jūtu siltumu, ko viņu saimnieki labāk varētu atdot savu radnieku, draugu vai kaimiņu bērniem un mazbērniem. Kādreiz kā pretarguments tiek izteikta doma — bērnam jau ir sava māte un citi tuvinieki, viņš pieder tiem, bet sunītim, lūk, es esmu vienīgā. Šeit atliek tikai piebilst, ka egoisms nekad nav bijis labs padomdevējs. Un kaut arī no šiem bērniem un viņu vecākiem vēlāk nekādu pateicību nesagaidītu, tomēr viņu sabiedrība būs

bagātinājusi vientuļā cilvēka dzīvi vairāk nekā tik iemīļotie rējēji un ļaudētāji.

Pazīstamais dzīvnieku psihes pētnieks Konrāds Lorencs, lai arī īpaši bija pieķēries suņiem, raksta: «Skaista un pacilājoša ir tikai tāda mīlestība uz dzīvniekiem, kura izaugusi no plašākas un vispārīgākas mīlestības uz visu dzīvās radības pasauli, mīlestība, kuras pati galvenā un svarīgākā iezīme ir mīlestība uz cilvēci. Tikai cilvēki, kas to izjūt, var bez morāla riska pieķerties dzīvniekiem. Cilvēcisko vājību sarūgtinātā persona, kas novēršas no cilvēces un dāvā savu mīlestību suņiem un kaķiem, izdara smagu pārkāpumu, pauž pretīgu sabiedrisku perversitāti.»¹

Cilvēkam ir jāmīl cilvēki katrā savas dzīves posmā, pildot ikvienu sociālo lomu. Šī mīlestība sākas ģimenē, taču ar to neprobežojas. Jo augstāk attīstīta ir personība, jo daudzveidīgākas un sarežģītākas sociālās lomas tā izpilda. Katra no šīm lomām izvirza veselu virkni pienākumu un tiesību, prasa no cilvēka noteiktas lietišķās un morāli politiskās īpašības. Taču ģimenē gūtā tikumiskā kultūra, ģimenes tradīcijas un starppersonisko attieksmju stils izpaužas visās dzīves jomās.

¹ Lorencs K. Cilvēks atklāj suni. R., 1976, 65. lpp.

II. DARBA KOLEKTĪVA LOMA PERSONĪBAS ATTĪSTĪBĀ

Galvenais personības socializācijas faktors ir darba kolektīvs. To nosaka jau paša darba procesa sociālā un tikumiskā vērtība. Ārpus tā nav iespējama cilvēka spēju un talantu attīstība, personības garīgās pasaules pilnveidošanās. Taču darbs pats par sevi bez tikumiskās un idejiski politiskās audzināšanas, bez nepārtrauktas izglītošanās un aktīvas piedalīšanās sabiedriskajā dzīvē nespēj pilnībā veikt savu audziņošo misiju.

Varam piekrist A. Makarenko vārdiem: «Jūs varat cilvēkam likt ļoti daudz strādāt, pūlēties, bet, ja tajā pašā laikā jūs viņu politiski un morāli neaudzināsi, ja viņš nepiedalīsies sabiedriskā un politiskā dzīvē, tad šis darbs būs vienkārši neitrāls process, kas nedod kādu pozitīvu rezultātu.»¹ Darba kolektīva rokās ir daudz audzināšanas iespēju, sākot ar cilvēka sociālās aktivitātes modināšanu, iekļaujot viņu ražošanā un sabiedriskajā darbībā, beidzot ar vispusīgu viņa tikumiskās kultūras veidošanu, kas skar visas dzīves sfēras.

DARBA KOLEKTĪVA VISPĀREJS RAKSTUROJUMS

Vārds «kolektīvs» cēlies no latīņu vārda «collectivus», kas savukārt atvasināts no

¹ *Makarenko A.* Pedagoģisko rakstu izlase. R., 1950, 80.—81. lpp.

«collegere» — savākt vienkopus. Taču mūsdienu izpratnē kolektīvs nebūt nav indivīdu mehāniska summa. Kolektīvs, tāpat kā sabiedrība savā kopumā, kaut arī sastāv no atsevišķām personībām, tomēr ir viens, specifisks veselums, kam piemīt savas sociālās un sociāli psiholoģiskās īpatnības.

Par darba kolektīvu īsti varam runāt tikai sociālistiskajā sabiedrībā, jo viens no galvenajiem kolektīva veidošanās priekšnosacījumiem ir sabiedriskā īpašuma forma un uz tās balstītais ražošanas attiecību raksturs (biedriskums, sadarbība, savstarpēja palīdzība).

Darba kolektīva rašanās priekšnosacījumi ir arī sabiedrības izvirzīta vajadzība, kuras apmierināšanai kolektīvs tiek veidots (piemēram, vajadzība pēc apaviem izvirza nepieciešamību dibināt apavu fabrikas un darbnīcas), un cilvēki, kas atbilst plānotajam darba kolektīva modelim pēc savas profesijas, izglītības, veselības stāvokļa un citiem rādītājiem.

Runājot par darba kolektīvu ētiski psiholoģiskajā aspektā, mēs parasti domājam pirmkolektīvu. Tādi kolektīvi ir, piemēram, brigāde, sektors, nodaļa, arī klase vai studentu grupa. Seit pastāv cieši starppersoniski ikdienas kontakti. Viens no pirmkolektīva veidošanās nosacījumiem ir «pamata» vai «lielais» kolektīvs — rūpnīca, kolhozs, institūts u. c., par kura daļu tas kļūst. Taču, dibinot, piemēram, jaunu rūp-

nīcu, vienlaikus veidojas visa tās struktūra.

Ikviens kolektīvs dzīvo savu vienreizēju, neatkārtojamo dzīvi. Tam ir sava dzimšana, veidošanās, brieduma gadi, ilgāks vai īsāks mūžs, ko nosaka ražošanas un pārvaldes pārmaiņas. Ir uzplaukuma periodi un smagi, kritiski brīži. Daži kolektīvi ir īslaicīgi jau pēc savas ieceres, piemēram, studentu celtnieku vienības. Ierobežots ir karaspēka daļu un mācību kolektīvu pastāvēšanas laiks.

Darba kolektīvu var raksturot kā sociālistiskās sabiedrības šūniņu, kas pastāv kā no ekspluatācijas brīvu tādu darbinieku ražošanas apvienība, kuri kopēja darba procesā ir saistīti gan savā starpā, gan arī ar sociālistisko sabiedrību vienotām ekonomiskām un politiskām interesēm, ko nosaka ražošanas līdzekļu sabiedriskais īpašums.

Kādas ir galvenās iezīmes, kas raksturo kolektīvu atšķirībā no citādām ļaužu apvienībām?

1. Mērķniecība jeb kolektīva darbības mērķu un uzdevumu izpratne un gatavība tos īstenot. Tā parādās kolektīva rūpēs par katra atsevišķa cilvēka ieguldījumu kopīgajā darbā, kā arī rūpēs par individuālo spēju un talantu optimālu attīstīšanu un izmantošanu. Ar to saistās arī katra kolektīva locekļa pārliecība gan par sava, gan arī kopējā darba nozīmīgumu visas sabiedrības interešu labā. Tieši šī orientācija uz sabiedrības interesēm dod ievirzi

kolektīva mērķtiecībai. Ar to tā atšķiras no dažādu citu antisociālu grupu mērķtiecības un saliedētības. Tā, piemēram, dažādām akciju sabiedrībām arī var būt sava mērķtiecība — gūt iespējami lielāku peļņu. Lai to panāktu, nepieciešama saliedētība cīņā pret konkurentiem. Taču šāda grupa nav kolektīvs, jo tās mērķiem ir šauri privātīpašniecisks raksturs. Arī saliedētība, kas balstās uz šiem mērķiem, ir šķietama — mainoties konjunktūrai, tā var pajukt un bijušie kompanjoni kļūst par niknākajiem konkurentiem un ienaidniekiem. Ja naudas un mantas vara ietekmē pat ģimenes attiecības, ko tad vēl var vēlēties no svešiem cilvēkiem — biznesmeņiem!

Arī mūsu sabiedrībā dažreiz izveidojas cilvēku kopības, kas balstās uz antisociāliem mērķiem. Tādas, piemēram, ir huligānu un zagļu bandas, valsts īpašuma izlaupītāju grupas, kas nereti izmeklēšanā un tiesā cenšas demonstrēt arī savu «saliedētību». Taču šos cilvēkus visbiežāk vada tikai bailes no nozieguma atklāšanas, dažreiz varbūt arī no savu bijušo «draugu» attriebības. Tur nav nekā no kolektīvisma, ir tikai rupjš individuālisms.

Kolektīvs ir tikai tur, kur ir sabiedriski nozīmīgi mērķi, kas vieno un saliedē atsevišķas personības kopīgajam darbam.

Ļoti svarīga ir individuālās un kolektīvās perspektīvas apzināšanās, tuvāko un tālāko mērķu skaidrība. Jābūt informācijai par uzņēmuma attīstības turpmākajiem plāniem, par to, kāda profila speciālisti

būs vajadzīgi, kādas būs viņu iespējas celt kvalifikāciju utt. Sevišķi būtiski to zināt ir jaunatnei, kam šī perspektīva var dot drošu stimulu mācībām tehnikumos, augstskolās vai dažādosursos. Tā, piemēram, ir labi, ja katru jauno strādnieku jau kadru daļā iepazīstina ar rūpnīcas attīstības programmu, dara zināmu arī to, kādi ir celtniecības darbi, kas tiek darīti kultūras un atpūtas uzlabošanai. Tam visam cauri vijas atziņa, ka šie rezultāti un to sadale ir atkarīgi no darba. Jauniešus jau sākumā nepieciešams informēt par rūpnīcas specifiku, tās plāniem, lai viņiem rastos tiešs priekšstats par savu darba vietu. Daudzās rūpnīcās un iestādēs vadība iepazīstina darbiniekus ar perspektīvajiem plāniem savās lekcijās, pārrunās, kā arī uzstājoties sapulcēs.

2. Saliedētība jeb kolektīva locekļu vienotība, kas veidojusies uz kopējo mērķu un uzdevumu pamata. Tā ietver morāli politisko vienību, kopēju viedokli par ražošanas un audzināšanas uzdevumu realizācijas gaitu, kolektīva un katra tā locekļa būtisko interešu aizstāvēšanu, savstarpēju palīdzību, atbalstu un cieņu. Saliedētā kolektīvā valda optimisms jeb, A. Makarenko vārdiem runājot, mažors noskaņojums. Tur ir darba prieks, ticība paša un darba biedru spēkiem, augstāka pienākuma un atbildības sajūta.

Kolektīva saliedētība nebūt neizslēdz uzskatu dažādību jautājumā par konkrētiem kopējo uzdevumu realizācijas paņē-

mieniem, par savas darbības formām. Uzskatu cīņa, diskusijas kopējā mērķa ietvaros ir ne tikai pieļaujamas, bet pat nepieciešamas. Citādi sāktos rutīna, sastingums. Dažreiz kolēģu it kā saliedētā, mierīgā attieksme vienam pret otru liecina tikai par bezdarbību un vienaldzību. Par lietām, kuras nav pie sirds, taču nemēdz strīdēties.

Arī saliedētā kolektīvā atsevišķiem tā locekļiem var būt lielāka vai mazāka cieņa un autoritāte, kas atkarīga no viņu pieredzes, zināšanām, aktivitātes un dažām tīri personiskām īpašībām. Katrā labā kolektīvā ir arī savs aktīvs, kam ir liela ietekme uz pārējiem biedriem. Kolektīva vadītājiem jāprot strādāt ar aktīvu, lai nodrošinātu mērķtiecīgu un saliedētu darbu. Pie šī jautājuma vēl atgriezīsimies, runājot par vadītāja un kolektīva attiecībām.

3. Izturība. Tā ir saliedētības izpausme grūtos, sarežģītos kolektīva darbības apstākļos un ir sevišķi nozīmīga tad, kad izvirzās nepieciešamība atrisināt konfliktus gan kolektīva iekšējā dzīvē, gan arī saskarē ar citiem kolektīviem vai augstākstāvošām organizācijām. Izturības pārbaude notiek arī tad, ja kolektīvs saņem uzdevumu, piemēram, apgūt jaunas ražošanas iekārtas, jaunas produkcijas izlaidi, ieviest citas izstrādes un darba samaksas normas. Jaunās prasības parasti nespēj gūt vispārēju atsaucību uzreiz. Tas notiek gan tāpēc, ka cilvēki pēc inerces pieķeru-

šies vecajam, jau pārbaudītajam, gan arī tāpēc, ka jaunais vēl atrodas augšanas grūtībās, ir saistīts ar dažādām nepilnībām, nav īsti pielāgots konkrētajiem apstākļiem. Saliedēts un izturīgs kolektīvs, kam ir skaidra ražošanas mērķu izpratne un pareiza morāli politiskā pārliecība, šādus jauninājumus un pārkārtojumus uzņem pozitīvi un tos radoši realizē.

DARBA UN SABIEDRISKI POLITISKĀS AKTIVITĀTES VEIDOŠANA KOLEKTIVĀ

Vairākums mūsu sabiedrības locekļu jau skolā gūst priekšstatu par darbu kā dzīves pamatu, goda un varonības lietu. Tomēr ir liela starpība — zināt to teorētiski vai arī apliecināt šo pārliecību reālajā darbībā. Tāpēc katra cilvēka dzīvē milzīga nozīme ir tam, kādos apstākļos un kādā vadībā viņš sāk savu darba dzīvi. Jaunajiem speciālistiem kaut nelielu ieskatu darba ikdienā devusi ražošanas prakse un darbs celtnieku vienībās. Taču patstāvīgā darba uzsākšana noteiktā kolektīvā bez pasniedzēju, prakses vadītāju un grupas biedru atbalsta arī viņiem ir grūts, atbildīgs un daudzējādā ziņā izšķirošs moments.

Vēl jo būtiskāks tas ir tiem jauniešiem, kas ierodas rūpnīcā vai iestādē tieši no skolas sola. Lielā mērā no tā, kāds būs jaunieša pirmais darba kolektīvs, kāda būs tur valdošā attieksme pret ražošanas uzde-

vumiem, disciplīnu, izpelņu, sabiedriskajiem pienākumiem, būs atkarīga arī šī puiša vai meitenes attieksme pret darbu vispār.

Tāpēc, veidojot jauno personību, kolektīvam jādara viss iespējamais, lai iemācītu viņu cienīt darbu un darba darītāju. Ir jāņem vērā, ka jaunieši nāk no dažādām ģimenēm, kur attieksme pret darbu var būt bijusi dažāda. Kā liecina dažādas socioloģiskas aptaujas, lielum lielais vairums padomju cilvēku ar savu darbu ir apmierināti. Atzīstot darbu kā eksistences avotu, viņi atzīmē, ka tas sagādā gandarījumu arī kā personības pašapliecinājuma līdzeklis, kā nepieciešams nosacījums tās vispusīgai un harmoniskai attīstībai. To no jauna apstiprināja arī mūsu republikā nesēn izdarītais plašais socioloģiskais pētījums «Latvijas PSR lauku iedzīvotāju materiālās labklājības un kultūras līmeņa celšanās un idejiskās audzināšanas darba aktuālās problēmas»¹. Mūsu lauku darbaļaužu absolūtais vairākums bija apmierināti ar savu darbu (87% aptaujāto), kaut gan vienlaikus tika izteiktas arī kritiskas piezīmes par atsevišķiem trūkumiem darba organizācijā un samaksā.

Attīstītā sociālisma sabiedrībā arvien spēcīgāk jūtama attieksme pret darbu kā vērtību pašu par sevi. Arvien augstāk tiek vērtēts darba saturs un tā sabiedriskā ne-

¹ «Padomju Latvijas Komunist», 1977, № 4, 72. lpp.

pieciešamība. Taču šī attieksme raksturo galvenokārt mūsu darbaļaužu labāko, apzinīgāko daļu. Minētajam socioloģiskajam pētījumam veltītajā konferencē arī tika atzīmēts, ka «darbu pagaidām vēl uzskata galvenokārt par cilvēka eksistences nosacījumu un samērā reti — par viņa tikumiskās pilnveidošanās nosacījumu»¹. Par to liecina arī tas, ka vēl reti pētī un analizē, piemēram, darba algas pieauguma morālos aspektus vai sociālistiskās sacensības organizācijas audzinošos uzdevumus.

Neapmierinātība ar savu darbu (vēl jo vairāk ar darbu vispār) padara cilvēku nelaimīgu. Viņš it kā dzīvo tikai līdz darba sākumam un pēc darba beigām. Tā garīgā bagātība, ko spēj dot tikai darbs, viņam lielā mērā iet garām.

Pilnīgu darba noliegumu mēs sastopam reti. Biežāk ir tā, ka cilvēks gan jūt iekšēju vajadzību pēc darba vispār, bet kādu apstākļu dēļ (lielāka izpeļņa, darbs tuvāk mājām u. tml.) strādā tādā amatā, kas viņu nebūt nesaista. Sarežģīts ir jautājums par nekvalificēta, monotona, fiziski nogurdinoša darba tikumisko saturu. Seit parasti līdz minimumam samazinās darba radošais raksturs, tā loma harmoniskas personības veidošanā. Taču, piemēram, arī nekvalificētas ceļa apkopējas darbs var būt augsti cienījams, ja viņu vada vēlēšanās sekmēt sava kolektīva kopējos pa-

¹ «Padomju Latvijas Komunist», 1977, № 4, 85. lpp.

nākumus, uzturot tīras un kārtīgas telpas, ja apkopējas un citu darbinieku attiecības būs biedriskas un draudzīgas. Turpretim, ja apkopēja savu darbu padarīs pavirši, it kā garām ejot, viņa negūs nekādu morālu gandarījumu par savām pūlēm, neiemantos arī cilvēku cieņu un atzinību.

Tautas saimniecībai vajadzīgi arī zemākas kvalifikācijas darbinieki — krāvēji, palīgstrādnieki, apkopējas. Un, kā zināms, gandrīz visur izjūt šo darbaroku trūkumu. It īpaši jaunatne tiecas pēc izglītības, pēc augsti kvalificēta, radoša darba. Kā pareizi atzīmē I. Kons, «jaunatnes orientēšanās uz viskvalificētākajām profesijām, būdama visumā progresīva, nonāk zināmā pretrunā ar padomju tautas saimniecības konkrētajām vajadzībām un iespējām»¹. Kā atrisināt šo problēmu? Galvenais ceļš, protams, ir arvien pilnīgāka visas tautas saimniecības un apkalpojošās sfēras mehānizācija un automatizācija. Taču arī vislielākie panākumi šajā jomā nepadarīs visas profesijas vienlīdz pievilcīgas. Jau tagad mēs varam pārlicināties, ka nekādas īpašas eksperimentēšanas un jaunradīšanas iespējas nesniedz strādnieka un pat inženiera darbs augsti automatizētā uzņēmumā, kur viss tehnoloģiskais process balstās uz kolektīvi izstrādātiem, augsti zinātniskiem pamatiem, kurus mainīt nav atsevišķu darbinieku spēkos.

Liekas, ir pilnīgi pareizi, ka daudzi no

¹ *Kons I.* Personības socioloģija, 278.—279. lpp.

netīkamajiem, smagajiem, monotonajiem darbiem ir labāk atalgoti. Vairāk vajadzētu praktizēt arī morālos stimulus, aplicināt šo darbu darītājiem lielāku sabiedrisko cieņu. Der padomāt par to, ka lielā mērā šīs cieņas pakāpe ir atkarīga arī no konkrētā cilvēka personiskajām īpašībām, viņa kultūras līmeņa. Ķaut arī sabiedrībai ir nepieciešami šo nepopulāro darbu darītāji, tai nav vajadzīgi truli, neizglītoti cilvēki, kas nespēj izprast sava kolektīva un visas sabiedrības mērķus un uzdevumus, kas nespēj būt sava laikmeta kultūras prasību līmenī. Visiem, protams, vēl nav nepieciešama augstākā un vidējā speciālā izglītība, taču, ja mūsdienu jaunietis nevēlas pabeigt vidusskolu, stipri jāšaubās, vai viņš spēs īsti iekļauties labā kolektīvā. Izglītība vien nenosaka cilvēka kultūru, taču ir tās svarīgs rādītājs.

Vairāk būtu jā rūpējas arī par to, lai, plānojot kolektīva sociālo attīstību, reljefāk tiktu iezīmētas katra strādājošā personiskās perspektīvas, lai cilvēks zinātu, kādas pūles viņam būs jāpieliek, lai nepaliktu par «mūžīgo krāvēju», un kā šai ceļā uz augšu viņu atbalstīs kolektīvs. Ķaut arī krāvēja darbs jāveic pēc labākās sirdsapziņas, nebūtu pareizi samierināties ar to uz visu mūžu. Varam piekrist šādam domu gājienam: «Ja mans darbs ir mazsaturīgs, ja šī iemesla dēļ tas nesniedz man apmierinājumu, tad labākais stimulš manai priekšzīmīgajai attieksmei pret to būs stingra pārliecība: šajā darbā es esmu uz

laiku, mani nomainīs cits cilvēks, kam arī šis darbs būs uz laiku. Un varbūt šai sakarā vajadzētu atšķirt divas lietas — jebkura darba izpildīšanu pēc labākās sirdsapziņas un apmierinātību ar jebkuru darbu. Galu galā — vai tad tas ir labi, ja cilvēks apmierinās ar mazzaturīgu darbu?»¹

Pilsoņu tiesības uz darbu garantē PSRS Konstitūcija. Pie tam ne tikai tiesības uz darbu vispār, bet, kā tas atzīmēts PSRS jaunajā Konstitūcijā (Pamatlikumā) «ieskaitot tiesības izraudzīties profesiju, nodarbošanos un darbu atbilstoši savam aicinājumam, spējām, profesionālajai sagatavotībai un izglītībai un ievērojot sabiedrības vajadzības». Pareizi izvēlēta profesija ļauj cilvēkam izkopt savu individualitāti, attīstīt aktivitāti darbā un sabiedriski politiskajā dzīvē.

Tāpēc katrā kolektīvā nopietni jādomā arī par profesionālo orientāciju.

Nav pareizi uzskatīt, ka profesionālā orientācija ir tikai skolas un īpašu metodisko kabinetu uzdevums. Jāņem vērā, ka pat viskvalificētākās profesionālās piemērotības pārbaudes (kuras diemžēl praktiski vēl reti kur notiek) nespēj pilnībā atklāt ne pašam jauniešim, ne arī viņa tuviniekiem un audzinātājiem to, kādas veiksmes un neveiksmes gaida jaunieši, uzsākot patstāvīgu darbu. Vilšanās izvēlētajā darbā

¹ Кокашинский В., Клямкин И., Ципко А. Проповедь действием. М., 1968, с. 65.

jau pati par sevi ir sāpīga. Un tā var kļūt par ļoti kaitīgu faktoru jaunās personības izaugsmē, ja tā atkārtojas vairākkārt. Šāda rīcība sagādā ne tikai ekonomiskus zaudējumus uzņēmumam un līdz ar to arī valstij, bet jūtami grauj arī šo laimes meklētāju cilvēcisko apziņu, liedz viņiem iemantot cieņu un uzticību kolektīvā, kavē īstas materiālās, sociālās un tikumiskās patstāvības izveidošanos. Cilvēks, kas nepārtraukti maina profesijas un darbavietas, īsti neapgūst nevienu no tām un nekur nekļūst par savējo.

Tas, protams, nenozīmē, ka jebkura profesijas maiņa būtu nosodāma. Var būt gadījumi, kad laika gaitā cilvēks pārliecinās, kā viņa īstais aicinājums tomēr ir cits darbs. Tad labāk ir, ja vien iespējams, mainīt profesiju, lai lieki nemocītu sevi un, kā tas reizēm gadās, — arī savus darba biedrus. Dažkārt par vēl līdz galam neapgūtās profesijas maiņu izšķiras studenti. Tā, piemēram, ja cilvēks izvēlēties kādu profesiju prestiža dēļ, bet studiju gados vai praksē pārliecinās par savu nepiemērotību tai, būs godīgāk no tās atteikties. Vilšanās profesijā ir neveiksme cilvēka mūžā. Arī sabiedrības dzīvē tā nes sev līdzī zaudējumus. Tāpēc profesionālās orientācijas jautājumiem ir jāveltī liela uzmanība. Sākta jau ģimenē un skolā, tā turpinās arī darba kolektīvā.

Profesionālais aicinājums nav mirkļa sajūsma. Tas veidojas dažādu objektīvu un subjektīvu faktoru ietekmē.

Labos kolektīvos rūpējas, lai katru jauniešu iesaistītu tādā darbā, kas vistiešāk atbilst viņa spējām. Tā, piemēram, Maskavas 2. pulksteņu rūpnīcā radīts speciāls kombināts profesionālajai atlasei, kur strādā ārsti, fiziologi, inženieri, psihologi, sociologi. Ir izveidotas īpašas metodikas pulksteņu montētāju, tehnisko kontrolieru, iekārtu regulētāju profesionālajai atlasei. Tas palīdz jauniešiem atrast savu vietu kolektīvā un līdz ar to visā dzīvē. Nav taču grūti saprast, cik ļoti atšķiras sociālā prestiža ziņā cilvēks, kam darbs veicas viegli un raiti, no cita, kuram šīs pašas operācijas sagādā lielas grūtības.

Ja atklājas cilvēka profesionālā nepiemērotība darbam, tad labāk palīdzēt viņam pārorientēties uz citu profesiju. Cilvēka spējām atbilstošs darbs sniedz lielāku morālu gandarījumu un prieku, izraisa aktivitāti, palīdz veidot pozitīvas rakstura īpašības. Tā, piemēram, kādā lielā rūpniecības preču veikalā par pārdevēju sāka strādāt meitene ar tirdzniecības tehnikuma izglītību. Viņa bija ļoti kārtīga, precīza, nevainojami godīga. Pārdevēja darbs viņai patika. Taču izrādījās, ka viņas rakstura īpašības tomēr šai profesijai nav piemērotas. Gandrīz katru dienu meitenei radās konflikti ar pircējiem, sūdzības par viņu nāca straumēm. Viņa ļoti labprāt pakalpoja pircējiem, sniedza izsmeļošus paskaidrojumus, deva padomus, taču pārāk asi reaģēja uz katru netaktisku vai nepareizu rīcību, kas publikai diemžēl

raksturīga. Viena pircēja, piemēram, ar sasvīdušām rokām grib iztaustīt baltu vilnas kostīmu, cita, kas parasti valkā 54. izmēra apģērbu, grib katrā ziņā uzdabūt sev mugurā 48. izmēra kleitu, kāda jauniete kopā ar savu draudzeni, bezdarbības mocītas, laiko visādus tērpus pēc kārtas, pat nedomādamas tos pirkt, un nerēķinās ar to, ka pie kabīnes jau sen sastājusies rinda. Ir pārdevējas, kas šādos gadījumos prot tikt galā diplomātiski. Taču mūsu jaunā pārdevēja nebija tāda. Viņa asi un atklāti pateica savas domas par šādu uzvedību, ar sarkastiskām piezīmēm centās vainīgo apkaunot visu klātesošo priekšā. Noskaņojums sabojājās daudziem! Pati pārdevēja sāka zaudēt darba prieku. Labi, ka gadījās saprotoša sekcijas vadītāja, kas noorganizēja jaunās speciālistes pāriešanu darbā uz sagādes daļu, kur viņa strādāja ļoti labi. Pēc tirdzniecības institūta neklātienes nodaļas beigšanas viņa kļuva par veikala direktora vietnieci un ir ieguvusi kārtīga, godīga, ļoti principiāla tirdzniecības darbinieka slavu. Bet varēja būt arī citādi. Nemitīgo sīko konfliktu nomāktā pārdevēja toreiz būtu varējusi aiziet no tirdzniecības vispār. Līdz ar to šī svarīgā tautas saimniecības nozare būtu zaudējusi labu, perspektīvu darbinieku.

K. Markss savā darbā «Jaunieša pārdomas, izvēloties profesiju» raksta: «Par galveno virzītāju mūsu profesijas izvēlē jābūt cilvēces labumam, mūsu personiskās pilnveidošanās iespējai. Nevajag domāt, ka

abas šīs intereses var kļūt naidīgas, ka vienai no tām jāiznīcina otra; cilvēka daba veidota tā, ka viņš pats var pilnveidoties, tikai strādādams savu laikabiedru pilnveidošanās labā, viņu laimes labā... Ja esam izvēlējušies profesiju, kuras ietvaros visvairāk varam strādāt cilvēces interesēs, tad mēs nesalieksimies zem tās smaguma tāpēc, ka tas ir upuris visu labā; tad mēs neizjutīsim sāku, aprobežotu, egoistisku prieku, bet mūsu laime piederēs miljoniem...»¹

Kolektīvam, kurā strādā daudz jauniešu, jāreķinās arī ar to, ka šajā vecumā cilvēks vēl veidojas. Var mainīties arī viņa profesionālās intereses. Tāpēc dažās rūpniecās neceļ iebildumus, ja strādnieki izsaka vēlēšanos mainīt profesiju un darbavietu pašas rūpnīcas ietvaros. Par šādu rīcību, protams, nebūtu īpaši jāpriecājas, jo labākais variants ir un paliek — izvēlēties profesiju visam mūžam, taču, ja šie meklējumi notiek savā rūpniecā, cilvēkam veidojas lielāka stabilitātes, atbildības, kolektīvisma izjūta, nekā staigājot no viena uzņēmuma uz otru. Ņemot vērā darbaroku trūkumu, ieguvēja ir arī rūpnīca.

Pēdējos gados visā mūsu zemē plaši izvērsusies darbaudzinātāju kustība. Būt par darbaudzinātāju — tas ir liels gods, kas saistīts ar lieliem pienākumiem un lielu atbildību. Ir labi, ja jauniešiem nonācis

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Из ранних произведений. М., 1956, с. 4—5.

draudzīgā, saliedētā kolektīvā, vēl īpaši izjūt kāda viena cilvēka dziļi personisku, individuālu gādību un uzmanību. Darb-
audzinātāju pienākumi pret saviem au-
dzēkņiem ir daudz plašāki nekā parastā
kvalificētu darbinieku attieksme, kuru
galvenais uzdevums bija tikai veidot šo
jauniešu profesionālās iemaņas. Patie-
sības labā gan jāatzīst, ka labākie, sociāli
aktīvākie cilvēki vienmēr centušies mā-
cekļiem nodot ne tikai profesionālo, bet
arī visas savas daudzveidīgās dzīves pieredzi. Taču šī paaudžu saikne par īstu
darba kolektīva principu kļuva tikai līdz
ar darbaudzinātāju kustības nostiprināša-
nos.

Darbaudzinātājs rūpējas par savu au-
dzēkni vispusīgi, kļūst par viņa tuvāko,
gudrāko, pieredzējušāko biedru. Viņa uzde-
vums ir palīdzēt jauniešiem atrast savu
vietu kolektīvā. Vairumam iesācēju tas ne-
būt nenākas viegli. Ir jāpārvar pirmās grū-
tības un pat neveiksmes darbā (arī tad,
ja ar labiem panākumiem pabeigta profes-
ionāli tehniskā skola), jāapgūst kolektī-
vam raksturīgās sadzīves normas un tra-
dīcijas, jāiekļaujas sabiedriskajā darbā,
daudziem arī — pašdarbībā, sporta pasā-
kumos, jāatrod draugi un domubiedri.

Sevišķi grūts šis sākums ir tiem jaunie-
šiem, kas līdz ar patstāvīgā darba gaitām
sāk arī patstāvīgu dzīvi vispār, pie tam
gluži svešos — pilsētas apstākļos.

Nonācis pilsētā uz pastāvīgu dzīvi,
lauku jauniešiem ir vairāk satraukts, uzbudi-

nāts. Bez tam — viņš ir brīvs no vecāku uzraudzības, kas, dzīvojot kopā, vairāk vai mazāk ietekmē arī savus pieaugušos bērnus. Ja pilsētas jaunieši vakaros gaida mājās, tad viņa darba biedrs, kura vecāki ir laukos, šai ziņā var nerēķināties ne ar vienu. Katram ir savas darīšanas, un par to, vai kāda meitene nakti pavadīja mājās vai varbūt pie apšaubāmiem «draugiem», nezina neviens. Gluži tāpat neviens nezina arī to, vai jauniešis nav visu savu algu iztērējis pāris dienās nevajadzīgiem pirkumiem un tagad nevar atļauties pat pusdienas ēdnīcā paēst. Lauku apstākļos, ja ne vecāku, tad radnieku, kaimiņu, vispār — mikrovides acis parasti uztver visu. Kādreiz tas ir nepatīkami un traucējoši, taču cilvēks tur nekad nav svešinieks. Turpretim pilsētā indivīds, ja vien viņš nav droši ieaudzis savā kolektīvā, ir daudz vientuļāks. Psihologi īpaši uzsver tā saucamo adaptācijas problēmu, kas saistās ar lauku jauniešu pierašanu pie pilsētas dzīves apstākļiem. Ļoti daudz palīdzēt šeit var darbaudzinātāji.

Darbaudzinātājam nav administratīvas varas pār savu audzēkni. Tas ir tīri sabiedriska darbs, kas balstās uz personisko autoritāti un dod lielu morālo gandarījumu. Darbaudzinātājam jābūt ļoti taktiskam un smalkjūtīgam, īpaši tad, kad jāpieskaras jaunieša personiskajai dzīvei. Pārāk strauja un asa iejaukšanās parasti rada tikpat vētrainu atbildes reakciju, kas ļoti apgrūtina turpmākos kontaktus. Tā,

piemēram, kāda darbaudzinātāja savai audzēknei pirmajā dienā skaidri un gaiši pateica: «Ja tu gribi šeit strādāt, tad zini — būs jābeidz acu mālēšana un jāmācās vakarskolā! Kauna lieta — tāda stalta meita un tikai septiņas klases. Laikam viss mūžs pie spoguļa paiet.» Atbilde skanēja tā: «Bet jums pašai droši vien pat tās septiņas nav. Un no spoguļa jau arī nekā nejdzāt.» Kontakts bija zaudēts un diemžēl uz visiem laikiem. Vēlāk meiteni pārcēla uz citu brigādi, un citas, daudz veiksmīgākas audzinātājas ietekmē gāja uz priekšu arī mācības vakarskolā. Šai audzinātājai meitenes stāsta par saviem priekiem un bēdām, par saviem sabiedriskajiem pienākumiem, mācībām, ģimenes lietām. Kādai meitenei viņa palīdzēja izplānot personisko budžetu. Pirmajā pusgadā jaunieta pat lūdza savu vecāko biedreni uzglabāt pie sevis daļu naudas, kas paredzēta ziemas mēteļa iegādei. Citai meitenei viņa vairāk palīdz darba iemaņu apgūšanā, citai iesaka, ko darīt brīvajā laikā.

Daudz izcilu darbaudzinātāju strādā rūpnīcā VEF, Rīgas porcelāna rūpnīcā, «Sarkanajā zvaigznē» u. c. kolektīvos.

Lūk, kā darbaudzinātāja misiju sarunā ar korespondentu raksturo fabrikas «Baltijas modes» meistare darbaudzinātāja Nadežda Elksne: «Kas darbaudzinātājiem ir galvenais? Amata prasme, protams, bet jāprot vēl kas cits — strādāt ar cilvēkiem. Būt prasmīgam, bet neaizvainot, prast

aizrādīt, bet neapdzēst darba prieku.»¹ Der atcerēties arī viņas mācekles gadu atmiņas: «Un cik ļoti mūsu padomju darbaudzinātājs atšķiras no «vecu laiku meistara». Atceros — cik netiku šuvusi, nezinādama, kā īsti turēt audumu un adatu, un tūliņ atkal — pēc meistara pavēles — ārdījusi, tā arī nesaprazdama, kur īsti vaina. Šuvu, pazagšus skatījos, kā to dara mans meistars, dažreiz riju asaras, bet mācījos.»² Atšķirība, protams, ir milzīga. Citādi arī nevar būt, jo darbaudzinātāju un audzēkni vieno kopēji mērķi un uzdevumi.

Darbaudzinātāja un audzēkņa guvums parasti ir abpusējs. Ja izcilu darba prasmī var zināmā mērā pielīdzināt mākslai, tad uz šādu meistarū varam attiecināt J. Vinokurova vārdus:

Tev skolnieks nepieciešams, mākslinieks,
Un spēkus nesaudzē tad viņa labā.
Lai tava roka viņa rokai liek
Vilkt pirmos drebūlīgos ķekšus lapā,
Kaut domās viņš, ka viss tavs veikums — nieks,
Par gaišreģi uz mirkli sevi jūtot.
Tev skolnieks nepieciešams, mākslinieks,—
Lai vēlāk no kā pamācīties būtu.³

Svarīgs darba un sabiedriski politiskās aktivitātes veidošanas faktors ir sociālistiskā sacensība. Tās jēgu nekad nedrīkst vienkāršot, izvirzot principu — «uzvaru par katru cenu». Sociālistiskā sacensība ir sarežģīta sabiedriskā parādība. Tā vien-

¹ «Horizonts», 1977, № 8, 24. lpp.

² Turpat, 24.—25. lpp.

³ *Vinokurovs. J. Daudzveidība*, 85. lpp.

laicīgi ir gan specifiski sociālistiska ražošanas organizācijas, gan arī darbaļaužu tikumiskās audzināšanas veids. Sociālistiskā sacensība ir dibināta uz savstarpēju izpalīdzību un sadarbību, uz pirmrindas pieredzes apgūšanu un ieviešanu.

Ar to sociālistiskā sacensība atšķiras no tām sacensības formām, ko rada buržuāziskā konkurence un kas stihiskā veidā pastāvēja visā šķiru sabiedrības vēsturē. «... Jau pats sabiedriskais kontakts,» rakstīja Kārlis Markss, «izraisa sacensību un savdabīgu dzīvības enerģijas (animal-spirits) uzbudinājumu, kas palielina atsevišķu personu individuālo ražīgumu.»¹ Vēl jo vairāk to var teikt par sociālistisko sacensību.

Jau 1918. gada sākumā V. I. Ļeņins rakstā «Kā organizēt sacensību?» atzīmē: «Tikai tagad ir radītas plašas, īsti masveidīgas iespējas parādīt uzņēmību, sacensību, drosmīgu ierosmi. Katra fabrika, kur kapitālists izmests vai vismaz īstas strādnieku kontroles savaldīts, katra sādža, no kuras izkvēpinājuši muižnieku-ekspluatatoru un kur viņam atņēmuši zemi, ir tagad un tikai tagad darba lauks, kur darba cilvēks var sevi parādīt, var drusku atliekt muguru, var izslieties visā augumā, var justies kā cilvēks.»²

Ja kapitālistiskās sacensības — konkurences mērķis ir uzvarēt, sakaujot savu

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, т. 23, с. 337.

² Ļeņins V. I. Raksti, 26. sēj., 362. lpp.

sāncensi, tad sociālistiskā sacensība ir vērsta uz to, lai visi strādātu labāk. Sacensība ir patiesi sociālistiska tikai tad, ja godā tiek turēts aicinājums: «Lai blakus nebūtu neviena atpalcējal!» «Tas ir ne tikai ražošanas lozungs,» atzīmē L. Brežņevs savā referātā PSKP XXV kongresam, «bet arī tikumiska norma.»¹

Sociālistiskās sacensības audzinošais spēks visspilgtāk parādās kolektīvisma jūtu veidošanā. Sacensības gaitā cilvēks sāk izjust atbildību ne tikai par sevi, bet arī par saviem biedriem, kuru veiksmes un neveiksmes tiek uztvertas kā paša prieki un bēdas. Sociālistiskās sacensības ētika prasa, lai katrs strādājošais nodotu savu labāko pieredzi citiem. Pie tam ne jau tikai savas brigādes, ceha vai rūpnīcas ļaudīm, bet arī tai brigādei, ceham vai rūpnīcai, ar kuru sacenšas. Līdz ar to no atbildības par saviem tiešajiem pienākumiem izaug lielāka, vispārvalstiska mēroga sociālā atbildība. Šāda sociālistiskās sacensības izpratne ir nepieciešama, arī nosakot sacensības uzvarētājus. Ja, piemēram, strādnieks pārsniedz individuālo ražošanas plānu gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi, uzrāda augstu darba ražīgumu, bet savu pieredzi nevēlas nodot citiem, tad celt viņu uz goda pjedestāla nav pareizi. Tādi cilvēki pēc savas ētiski psiholoģiskās ievirzes nes sevī sīkburžuāziskas konkurences tendences. Arī vērtējot veselu bri-

¹ PSKP XXV kongresa materiāli, 87. lpp.

gāžu vai uzņēmumu darbu, nedrīkst apmierināties tikai ar ekonomiskajiem rādītājiem, bet jāņem vērā šajā kolektīvā valdošās tikumiskās normas, viss kompleksās audzināšanas darbs.

Izvēršot sociālistisko sacensību ar desmitās piecgades lozungu «Paaugstināt ražošanas efektivitāti un darba kvalitāti!», īpaša uzmanība jāveltī darba disciplīnai. Arī te izpaužas kolektīvisma princips, jo katrs darba disciplīnas pārkāpējs kaitē visa kolektīva, līdz ar to arī ikviena sava biedra godam. Savukārt ikviens kolektīva loceklis ir atbildīgs par sava biedra nedisciplinētību, par viņa pavidzībām un kļūdām, kas bieži vien ir šīs nedisciplinētības tiešas sekas.

Uz vispārējās aktivitātes un atbildības pieauguma fona krasāk izdalās atsevišķu cilvēku bezatbildība pat sīkumos. Kā to atzīmēja b. L. Brežņevs Arodbiedrību XVI kongresā, mūsdienu apstākļos arvien vērtīgāka kļūst katra minūte. «Tagad neiedomājami pieaug zaudējumi, ko rada katrs pārkāpums, katrs darba, plāna un tehnoloģiskās disciplīnas neievērošanas gadījums. Vai tad var salīdzināt zudumus, ko ar sliktu darbu radija zemes racējs, strādādams ar lāpstu un ķerru, un zudumus, ko izraisa soļojošā ekskavatora dīkstāve?»¹ Nekad nedrīkst aizmirst vienas darba mi-

¹ Brežņevs L. Padomju arodbiedrības — ietekmīgs mūsu sabiedrības spēks. Runa PSRS arodbiedrību XVI kongresā 1977. g. 21. martā. — «Ciņa», 1977, 22. martā.

nūtes vērtību, jo «viena pazaudēta darba laika minūte visas mūsu valsts mērogā ir ekvivalenta 200 tūkstošu strādnieku vienas dienas darba rezultātu zudumam»¹.

Ipaša uzmanība būtu jāveltī jaunās paaudzes disciplinētībai. Tā, piemēram, pētījumi, ko 1975. gadā P. Stučkas LVU sociologi izdarīja piecos Latvijas uzņēmumos, atklāja, ka visbiežāk darba disciplīnu pārkāpj cilvēki vecumā līdz 30 gadiem.

Visvairāk izplatītais disciplīnas pārkāpumu veids apsekoto uzņēmumu jaunatnes vidū ir darba kavējumi. Tie sastāda vairāk nekā 76% no visiem pārkāpumiem. Ierašanās darbā reibuma stāvoklī — 13,8%, patvarīga aiziešana pirms darba laika beigām — 5,8%, citi pārkāpumi — 3,7%. Kā rādīja pētījumi, dzeršanas dēļ visbiežāk disciplīnu pārkāpj cilvēki vecumā no 26 līdz 30 gadiem, nedaudz mazāk — no 21 līdz 25 gadiem. Jaunākās vecuma grupās (18—20 gadu) darba kavējumi galvenokārt radušies bezatbildības rezultātā — «aizgulejos», «negribējās iet uz darbu, mēneša sākumā tik un tā nav ko darīt», «bija interesanta ekskursija, nepaspēju atgriezties» u. tml., kā arī tāpēc, ka jauniešus neapmierina darba apstākļi, ir sliktas attiecības ar zemākā posma vadītājiem.² Ja šādu faktu kādā

¹ Brežņevs L. Padomju arodbiedrības — ietekmīgs mūsu sabiedrības spēks. Runa PSRS arodbiedrību XVI kongresā 1977. g. 21. martā. — «Cīņa», 1977, 22. martā.

² «Horizonts», 1977, № 5, 4.—6. lpp.

kolektīvā ir salīdzinoši daudz, tad, neskatoties uz apzinīgo strādnieku darba rezultātā sasniegtajiem augstajiem ekonomiskajiem rādītājiem, tas liecina par nopietniem trūkumiem audzināšanas darbā, līdz ar to — arī sociālistiskās sacensības saistību izpildē.

Kolektīvās atbildības principu nedrīkst vulgarizēt, pārvēršot to par kolektīvas bezatbildības sludināšanu. «Es esmu atbildīgs par visu» — tie jau ir skaisti vārdi, kas savā laikā palīdzēja aktivizēt personību, palīdzēja saprast, ka cilvēks nav skrūvīte vai ritentiņš, bet vienreizēja, neatkārtojama vērtība ar savu prātu, gribu un jūtām. Taču aiz šiem vārdiem var slēpties arī vislielākā bezatbildība. Var, piemēram, cēli spriedelēt par cilvēka atbildību globālos mērogos, bet savā tiešajā darbā rīkoties pretī jebkādam normām — visu ziemu atstāt kolhoza traktorus zem klajas debess, pienu liet netīrās kannās, nevērīgi atbildēt pircējam vai apģērbiem šūt šķības, irstošas vīles. Kad sabiedrība konstatējusi kādus pārkāpumus, tad īsto atbildīgo nemaz nav tik viegli atrast. «Es esmu atbildīgs par visu» draudzīgi sadzīvo ar «es neesmu atbildīgs ne par ko», jo par visu atbildēt tiešām nav iespējams. Tāpat kā visiem nav iespējams vienlaikus būt atbildīgiem par kādu atsevišķu uzdevumu. Ja to neievēro, var iznākt kā I. Ziedoņa «Sliņķu dziesmā»:

Ja prasa: «Kas te atbild?» —
Tad teic: «Viss kolektīvs.»

Jo tā tu vienmēr būsi
No atbildības brīvs.¹

Mēs, protams, nenoliedzam kolektīvo atbildību. Taču tā izpaužas nevis kā atbildība par atsevišķa uzdevuma tiešu paveikšanu, bet gan kā atbildība par savu biedru, kuram šis darbs uzdots. Kolektīva pienākums ir audzināt, ietekmēt katru savu locekli, prasīt no viņa pilnīgu individuālo atbildību par savu pienākumu izpildi un, ja vajadzīgs, — arī sodīt.

Viena no darba aktivitātes formām, kas parādās sociālistiskās sacensības gaitā, ir ierosme. Tā izpaužas kā atsevišķu cilvēku vai kolektīvu uzsāktu jaunu darba metožu un paņēmieni ieviešana plašākos mērogos. Daudzas jaunas parādības mūsu sabiedrības dzīvē ir darbaļaužu brīvprātīgas ierosmes radītas un izplatītas visā valstī. Tā, piemēram, pirmā komunistiskā sestdienas talka, ko V. I. Ļeņins nosauca par «lielo ierosmi», lika pamatus vienai no skaistākajām sociālistiskā darba tradīcijām Padomju zemē.

Visā valstī pelnītu slavu guva stahanoviešu kustība, kas sākās kā individuāla ierosme. 60. gados visur daudzinaja Valentīnas Gaganovas vārdu — viņa brīvprātīgi pārgāja uz atpaliekošu brigādi un panāca, ka tā kļuva par pirmrindas kolektīvu. Arī V. Gaganovas ierosme, kas citā sociālā iekārtā būtu vērtējama kā dīvai-

¹ *Ziedonis I. Kā svece deg. R., 1971, 83. lpp.*

nība vai patoloģiska labsirdība, mūsu zemē izvērtās par varenu kustību. Jau pēc gada šai ierosmei bija ap 40 tūkstošu sekotāju. Tas deva lielu ieguldījumu darba ražīguma paaugstināšanā un darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā. Taču dzīve virzās uz priekšu straujiem soļiem, rodas atkal jauni uzdevumi, jauni iniciatīvas izpausmes veidi.

Pašlaik, kā atzīmē PSKP XXV kongress, visa mūsu zeme seko tādai lieliskai ierosmei kā kustība par pretplānu pieņemšanu. Tas paver vislielākās iespējas katra darba cilvēka radošajai aktivitātei.

Organizējot sociālistisko sacensību un rezumējot tās rezultātus, jā rūpējas par to, lai ikvienam kolektīva loceklim būtu nodrošināta reāla iespēja atkārtot pirmrindnieku sasniegumus. Jāmeklē arī visdažādākās formas, kā palīdzēt tiem biedriem, kuri atpaliek. Nepieciešams organizēt papildu nodarbības kvalifikācijas paaugstināšanā, plaši propagandēt pirmrindnieku darba metodes, ieviest personīgo šefību, sniegt atbalstu darbaudzinātājiem, rūpēties par visas ražošanas kultūras paaugstināšanu. Lai sociālistiskā sacensība dotu maksimāli daudz katra cilvēka kā personības pilnveidošanai, jābūt diferencētai pieejai dažādām darbinieku grupām. Tā, piemēram, iesācējiem galvenais ir apgūt profesiju un izpildīt izstrādes normas. Pieredzējušiem darbiniekiem savukārt izvirzāmi citi uzdevumi: tālāk kāpināt darba ražīgumu, cīnīties par ekonomiju un tau-

pību, par augstu produkcijas kvalitāti, par savas profesijas labākā strādnieka nosaukumu. Ja saistības ir formālas, pārāk zemas vai nereāli augstas, tad sacensības aktivizējošais un audzinošais spēks zūd. Līdz ar to lielā mērā zūd tās sociālais nozīmīgums vispār.

Sociālistiskā sacensība ir svarīgs faktors katra strādājošā personības kompleksā attīstībā. PSKP XXV kongress īpaši atzīmēja, ka pašreizējais sociālistiskās sacensības kāpinājums ir vērtējams kā «uzskatāms politiskās audzināšanas un darbaudzināšanas ciešās saplūšanas rezultāts»¹. Pastarpinātā, mazāk tiešā formā to ietekmē arī visas citas komunistiskās audzināšanas formas.

Sociālistiskā sacensība cieši saistās arī ar darbaļaužu vispārējās izglītības un kultūras līmeņa celšanos. Tā, piemēram, nepieciešamība turpināt mācības nereti izriet tieši no sociālistiskajās saistībās paredzētajiem darba uzdevumiem. To sevišķi izjūt augsti kvalificēti virpotāji, instrumentu atslēdznieki, regulētāji, darbgaldu iestādītāji, kuru darbā ir daudz radošu elementu, kas prasa plašākas zināšanas.

Kolektīva uzdevums ir rūpēties par to, lai visi tā locekļi piedalītos sabiedriskajā dzīvē. Sociālistiskajā sabiedrībā darba un sabiedriski politiskā aktivitāte saplūst. Piedalīšanās ražošanas pārvaldīšanā (Tautas kontrole, perspektīvo plānu ap-

¹ PSKP XXV kongresa materiāli, 86. lpp.

spriešana, pretplānu pieņemšana, sabiedriskie konstruktoru un tehnologu biroji utt.) ved uz arvien pilnīgāku sabiedrisko pašpārvaldi, kas ir komunistiskās sabiedrības būtiska iezīme.

Nozīmīgu vietu personības sociālās autoritātes attīstīšanā ieņem piedališanās Tautas kontrolē, kuras uzdevums ir nostiprināt sociālistiskās likumības un disciplīnas ievērošanu. Katrs tautas kontrolieris visā pilnībā var pārlicināties par savas darbības nepieciešamību, par tās nozīmīgumu. Tautas kontroles darbā vajadzētu iesaistīt tikai ļoti godīgus, principiālus cilvēkus, kam ir autoritāte kolektīvā. Audzinot citus, nepieciešams augt un pilnveidoties arī pašam.

Vairāk šeit derētu iesaistīt jaunatni, kas ar tai raksturīgo maksimālismu var celt kopīgo prasību līmeni. Arī pašiem jauniešiem der dziļāk un pamatīgāk iepazīties ar sava uzņēmuma vai iestādes ēnas pusēm, par kurām parasti interesējas Tautas kontrole.

Pēdējos gados izveidojušās vairākas jaunas darba formas, kas sekmē jauniešu sociālās aktivitātes attīstību: komjaunatnes organizāciju piedališanās kolektīvo līgumu noslēgšanā, ražošanas plānu apspriešanā, šefība par jauno tehniku, reidi par racionalizācijas priekšlikumu ieviešanu, jaunatnes tehniskās jaunrades izstādes, konkursi par labāko savā profesijā u. c. Jaunieši daudz gūst, pildot personīgos kompleksos plānus, kur nozīmīga

vieta ierādīta arī izglītības un vispārējās kultūras līmeņa celšanai. Komjaunatnes pirmorganizācijas kopā ar arodbiedrību rūpējas arī par to, lai kopmītnēs dzīvojošajiem būtu radīti labi sadzīves apstākļi. Kopmītnēs ir savas specifiskas iespējas jaunā cilvēka personības veidošanai. Kaut vai, piemēram, pašapkalpošanās prasme, ko mātes vai vecmāmiņas aprūpētais jauniešs mājas var arī neapgūt. Te jauniešs saduras ar visdažādākajiem sadzīves jautājumiem — pareizu izturēšanos pret istabas biedriem un citiem kaimiņiem, sava budžeta plānošanu, prasmi estētiski iekārtot istabu u. tml. Komjaunatnes vadībā plaši notiek visdažādāko sabiedrisko profesiju apgūšana, kas prasa dziļi individuālu pieeju saviem biedriem. Tā, piemēram, darbojas sabiedrisko profesiju fakultātes un skolas, kas gatavo mākslinieciskās pašdarbības pulciņu vadītājus, jaunos lektoros, korespondentus, sporta tiesnešus un instruktorus. Komjaunatne kopā ar arodbiedrību rūpējas arī par jauno tradīciju ieviešanu kolektīvā, īpaši rūpējoties par tiem pasākumiem, kas tieši skar jaunatni, piemēram, par svinīgu darba grāmatas pasniegšanu jaunajiem strādniekiem.

Komjaunatnes pirmorganizācijas uzdevums ir tieši rūpēties par katra sava biedra personības vispusīgu attīstību, ievērojot stingri diferencētu pieeju katram, jo komjaunieši taču ir tik atšķirīgi gan vecuma, gan arī izglītības, ieņemamā

amata un ģimenes stāvokļa ziņā. Ar to jāreķinās arī, sadalot pienākumus. Taču atbildībai savas organizācijas un visa darba kolektīva priekšā jābūt vienlīdzīgai.

Visbēdīgāk ir tad, ja jaunieši jau savā pirmorganizācijā pierod pie nedisciplinētības, bezatbildības un formālisma. Nekad nedrīkst uzdot kādam cilvēkam veikt tādu darbu, kas nedod nekādus pozitīvus rezultātus, bez kā pilnīgi varētu iztikt, bet kas it kā būtu vajadzīgs atskaitēm. Dažreiz notiek pat tā, ka, pierunājot savu biedru uzņemties vienu vai otru formālu pienākumu, organizators saka apmēram tā: «Tev tur nekas nebūs jādara. Varbūt pāris reižu gadā uz sēdi jāaiziet.» Gluži dabiski, ka cilvēks, kas sevi ciena, par šādu uzdevumu būs aizvainots. Iznāk, ka, no vienas puses, viņa laiku (kaut arī nedaudz) grib izšķiest pavisam veltīgi un, no otras puses, — viņam piedāvā darbu, «kur nekas nav jādara». Tātad varbūt uzskata viņu par nespējīgu veikt kaut ko būtisku, kaut ko noderīgu. Turpretim topošais formālists un birokrāts jutīsies gluži iepriecināts — būs vēl viens sabiedriskais pienākums, ko pierakstīt jau tā plašajam amatam klāstam. Viņš jau iepriekš zina, ka šai jomā nedarīs gluži neko.

Jau ievada daļā mēs runājam par to, ka jāprot atšķirt īstu aktivitāti no šķietamās, ko parasti bez piepūles var notēlot jebkurš ekstravertā tipa cilvēks. Par sociālo aktivitāti nevar spriest tikai pēc sapulcēm vai referātiem politpulciņos. Galvenais — tā

ir ikdienišķā attieksme pret saviem pienākumiem, pret sava kolektīva un visas sabiedrības kopējiem mērķiem un uzdevumiem. Ne tikai runāt, bet arī darboties, ne tikai jūsmot par ideāliem, bet īstenot tos dzīvē — to sabiedrība prasa no ikviena cilvēka.

Sociālo aktivitāti varam raksturot kā apzinīgu, radošu, iniciatīvas bagātu attieksmi pret ražošanu un sabiedriski politisko darbību. Tā saistās ar dziļu un pilnīgu savas atbildības apzināšanos kolektīva priekšā, ar kvēlu un mērķtiecīgu vēlēšanos sekmēt visas mūsu sabiedrības augšupēju.

Sociālā aktivitāte ir harmoniskas personības attīstības priekšnoteikums un rezultāts. Izaugusi no patiesas vēlēšanās iespējami labāk veikt savus tiešos pienākumus, palīdzēt saviem darba biedriem, aizstāvēt sava kolektīva godu, padomju cilvēka sociālā aktivitāte aptver arvien plašākas valstiska mēroga sfēras. Spilgtākais piemērs tam bija mūsu valsts jaunās Konstitūcijas projekta apspriešana, kurā aktīvi piedalījās visa padomju tauta. Šī apspriešana bija atklāta un, galvenais — radoša, rosinoša, par ko liecināja simtiem un tūkstošiem lietišķu ieteikumu, kā precizēt, papildināt mūsu valsts Pamatlikumu.

Cilvēks mācās domāt un spriest kā savas valsts saimnieks. Viņš mācās pārvarēt ne tikai sava «es» aprobežotību, bet arī atsevišķām grupām piemītošā «mēs» šaurību. Padomju cilvēks arvien vairāk apzinās

savu personisko, sava kolektīva un visas sabiedrības mērķu un interešu kopību, ko uzskatāmi apliecina mūsu jaunā Konstitūcija.

STARPPERSONISKĀS ATTIECĪBAS DARBA KOLEKTĪVĀ

Darba kolektīvā katrs indivīds atrodas tiešā kontaktā ar pārējiem kolektīva locekļiem. Starp viņiem pastāv starppersoniskās attiecības, ko sociālajā psiholoģijā raksturo kā tās nepastarpinātās saites un attiecības, kas reālajā dzīvē veidojas starp dzīviem, domājošiem un sajūtošiem indivīdiem. Tās ir reālu cilvēku empīriskas attiecības viņu reālajā saskarē.

Kopējais darbs cilvēkus tuvina, atklāj viņu spējas, zināšanas, rakstura īpašības. Darbā ikviens no mums pavada savas dzīves nozīmīgāko daļu, tāpēc neviens nav vienaldzīgs pret to, ar kādiem cilvēkiem ir jāstrādā kopā. Tāpat arī gandrīz katrs cenšas radīt kolēģiem par sevi labu iespaidu, iemantot viņu uzticību, cieņu un bieži vien arī draudzību. Bet, tā kā cilvēki ir dažādi gan pēc savām darba un morāli politiskajām īpašībām, gan arī pēc rakstura, temperamenta, uzvedības kultūras, tad starppersonisko attiecību veidošanās ir ļoti sarežģīts un pretrunīgs process.

Kad kolektīvā ienāk jauns darba biedrs, bieži vien abpusēji ļoti nozīmīgs ir tieši pirmais iespaids. To vispirms jau nosaka dažādi ārēji faktori: apģērbs, matu sakār-

tojums, gaita, žesti, runas veids u. c., kas sniedz par cilvēku zināmu informāciju.

Taču nereti šo informāciju izprot nepareizi, estētiskās kultūras trūkumus uzskatot par vispārēju garīgo pagrimumu. Tā, piemēram, kādā konstruktoru birojā sāka strādāt jauns puisis ar tehnikuma izglītību. Strīdi bija jau par to, vai viņu vispār pieņemt darbā, — daudziem likās atbaidoši viņa nekoptie, pinkainie mati, dīvainais apģērbs, gredzens ar sarkana stikla aci. Taču negatīvā attieksme sāka mazināties, redzot, cik precīzi ir viņa izgatavotie rasējumi. Vēlāk pakāpeniski atklājās, ka puisim ir sirsnīgs, izpalīdzīgs raksturs, bet viņa āriene liecina par nepareizi izprastu sevis apliecināšanas tieksmi un arī par neizkoptu estētisko gaumi. Vecāko biedru taktiskā klusēšana, dažu viņa vecuma meiteņu ironiskās piezīmes par «hipija tēlošanu» gada laikā panāca, ka viņa āriene kļuva atbilstoša šī cilvēka nopietnajai iekšējai būtībai. Bet varēja būt arī citādi — bezgaumīgu lupatu un stikla grabuļu dēļ puisī varēja aizvainot tā, ka viņš aizietu no kolektīva un vēl ciešāk pieķertos dažādām «pseudokultūras» formām.

Dažkārt sastopami kolektīvi, kur izveidojušies, piemēram, ļoti konservatīvi uzskati par modi, kur katru moderni gērbušos cilvēku tiecas pasludināt par amorālu ākstu un slaistu. Sevišķi skumji ir tad, ja ar šādām tendencēm sastopamies pedagoģu kolektīvos.

Jāņem vērā, ka darbavieta nav modes skate. Bet modes skate savukārt piedāvā ne tikai balles vai pludmales tērpus. Modernās linijas taču domātas arī visumā korektajiem un atturīgajiem darba tērpiem, kas var būt vairāk vai mazāk ekspresīvi atkarībā no valkātāja profesijas, vecuma, auguma u. c. īpatnībām. Nevajadzētu vairīties no skaistuma un prieka nevienā dzīves jomā, arī darbā ne. Un, ja kādam pašam šīs prieka izjūtas nav, tad nekādā ziņā nedrīkstētu likt zaudēt to arī citiem.

Bet ko ieteikt jauniešiem, kas pirmo reizi dodas uz darbu? Galvenais padoms — apgērbties un sasukāties kārtīgi un atturīgi. Vēl nav zināms, kādas tradīcijas valda šajā kolektīvā, un noskaņot nākamos darba biedrus pret sevi kādu maznozīmīgu sīkumu dēļ nav vēlams. Tas nebūt nav konformisms, bet gan taktiskums. Savu patstāvību, nelokāmību vajadzēs parādīt svarīgākās lietās, nevis izšķirot jautājumu — krāsot lūpas vai ne, lakot nagus vai ne utt. Katram cilvēkam būtu jādomā, lai citi labāk priecātos par viņa darbu, raksturu, talantiem, personisko pievilcību, nevis apbrīnotu viņa apģērbu, frizūru vai mākslīgās skropstas.

Pirmais iespaids lielā mērā atkarīgs arī no prasmes jautāt un atbildēt, pastāstīt par sevi. Katram cilvēkam, stājoties darbā, jācenšas apzināties savas tiesības un pienākumus, vajadzības gadījumā jāgriežas pie saviem darba biedriem vai pie

vadības ar tīru, atklātu sirdi un skaidru valodu. Šāda izturēšanās parasti veicina labvēlīgu attieksmi.

Dažreiz ļoti grūti ir iekļauties kolektīvā cilvēkam, kam ir smaga pagātne. Tā, piemēram, kāds puisis, kas 24 gadu vecumā jau trīs reizes izcietis sodu ar brīvības atņemšanu, sevī bija stingri apņēmies laboties. Rūpnīcā viņu uzņēma labvēlīgi, iedalīja labā brigādē, piešķīra kopmītņi. Kopmītnes komendantam bija paziņots, kāda ir jaunā iedzīvotāja biogrāfija. Vecais vīrs centās pēc labākās sirdsapziņas un izkārtoja puisim vietu istabiņā, kur kopā ar viņu dzīvoja divi labi jaunieši — augstas kategorijas instrumentu atslēdznieki, darba pirmrindnieki, politehniskā institūta vakara nodaļas studenti. Viņus iepazīstinot, komandants vēl izteica domu: ja jauniņais gribēs mācīties, abi vecākie biedri būs pirmie palīgi. Viņi to ar prieku apsolīja un ieteica jau rīt aiziet uz rūpnīcas vakarskolu aprunāties par mācību atsākšanu. Tad notika kaut kas negaidīts. Projām ejot, komandants atskatījās un it kā pa jokam noteica: «Un muļķības darīt tu, puis, nedomā! Zini — ja šeit kas zudīs, vainīgs būsi tu! Šiem puisiem nekad ar zagļiem darīšanu nav bijis, bet gan ar tevi viņi tiks galā.» Visiem kļuva neveikli. Kāds mēģināja pajokot, dzirdēto neņemt nopietni, bet šis joks bija vēl neveiklāks. Neveiksmīgais jauniešis vēlāk atzinās, ka tajā naktī viņš esot raudājis aiz izmisuma, ka nekad un nekur

nespēs aiziet no savas pagātnes. Pirmais prieks un sajūsma bija sadragāti, un, kā tas bieži vien mēdz būt šādiem cilvēkiem, — īsta, noturīga apņēmība un neatlaidība vispār nebija izveidojusies. Puišis nespēja pārvarēt pirmo aizvainojumu, nenoformējis dokumentus, aizgāja no rūpnīcas un sāka strādāt gadījuma darbus, līdz atkal nonāca ieslodzījuma vietā. Nebūtu pareizi šeit īpaši vainot veco komandantu. Pilnīgi iespējams, ka nākamajā vai aiznākamajā dienā atgadītos kas cits, kas kalpotu par ieganstu aiziešanai no rūpnīcas. Taču tajā vakarā šis puisis atradās pašās dzīves krustcelēs. Tur viņš stāvēja — nedrošs, nokaunējies, glēvs un tik nevarīgs, ka mazākā vēja pūsma varētu viņu grozīt uz visām pusēm. Stingras un drošas rokas vadīts, viņš varbūt būtu nostājies uz pareizā ceļa. Taču šī roka viņu gan pacēla, gan tūliņ atkal atgrūda, it kā atgādinot, — neaizmirsti, kas tu esi! Puišis to arī neaizmirsā . . .

Sādi gadījumi, protams, nav tipiski. Tomēr ikvienā kolektīvā var gādīties līdzīgas situācijas. Tāpēc smalkjūtība un taktiska atturība nekad nenāk par ļaunu.

Jāatceras, ka starppersoniskās attiecības pastāv visdažādākajās formās. Te var minēt gan tās biedriskās, uz savstarpēju cieņu un izpalīdzību dibinātās attiecības, kas pastāv starp darba biedriem, gan arī daudz intīmākās draudzības, mīlestības, radniecības attiecības. Smalkjūtīgi cilvēki tās nejauks, necentīsies panākt, lai darba

biedrene visiem kolektīva locekļiem stāstītu to, ko varbūt pat vistuvākajai draudzenei nenāktos zināt. Taču diemžēl samērā bieži gadās, ka tieši šādu ziņkārību dēvē par patiesu draudzību un biedriskumu.

Starppersoniskās attiecības darbā ir atkarīgas no vispārējās un pārvaldes kultūras līmeņa. Par šo pārvaldes aparāta problēmu daudz rakstīja V. I. Ļeņins. Šim jautājumam veltīts arī viņa raksts «Labāk mazāk, toties labāk», kur īpaši uzsvērts pārvaldes kultūras nozīmīgums: «Tieši par kultūru es šeit izvirzu jautājumu, tāpēc ka šinīs lietās par sasniegtu vajag uzskatīt tikai to, kas ieviesies kultūrā, sadzīvē, parāšās.»¹ Ja labi strādā pārvaldes aparāts, ja praksē tiek ieviesti DZO sasniegumi, ja augstākas prasības tiek izvirzītas darbinieku profesionālās un vispārējās izglītības līmenim, strauji uzlabojas arī visu kolektīva locekļu starppersoniskās attiecības. Kādas lielas rūpnīcas grāmatvedības kolektīvā, piemēram, valdīja savstarpēja neuzticēšanās, aprunāšana, pat naidis. Katru dienu galvenā grāmatvede tērēja daudz laika personisko strīdu izmeklēšanai.

Stāvoklis mainījās tikai līdz ar radikālu visas rūpnīcas pārvaldes aparāta pārveidošanu. Vispirms noskaidrojās, ka grāmatvedībā daudzi cilvēki nav pilnībā nodarbināti. Notika štatu samazināšana, pieauga katra darbinieka darbu apjoms. Līdz ar to

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 33. sēj., 434.—435. lpp.

vairs neatlika laika tenkām, jo pēc darba beigām cilvēki dodas uz māju, nevis pulcējas citu aprunāšanai un sūdzību sacerēšanai. Ieviesa jaunu lietvedību, plašāk sāka izmantot skaitļojamās mašīnas, stingri sadalīja katra darbinieka pienākumus. Tas novērsa tik pierasto strīdēšanos par to, kurš darbs katram jāveic, kaut kur nokļīdušu dokumentu meklēšanu un citas nekārtības, kas grauj cilvēku darbaprieku un bojā savstarpējās attiecības. Vēl jo vairāk kolektīva psiholoģiskais klimats uzlabojās, kad lielāku uzmanību sāka veltīt darbinieku kvalifikācijas celšanai. Cits sāka mācīties augstskolā, cits — tehnikumā, vakara vidusskolā vai kursos. Līdz ar to paplašinājās interešu loks, pavērās jaunas perspektīvas, veidojās savstarpēja cieņa, un vecie strīdi likās kā seni, aizmirsti murgi.

Darba kolektīvos var izveidoties un pastāvēt arī t. s. mazās grupas 3—5 un arī vairāku cilvēku sastāvā. Maldās tie, kuri domā, ka šādu grupu esamība šķel un vājina kolektīvu. Istenībā var runāt tikai par šo grupu vispārējo ievirzi. Kādi kopēji mērķi vieno attiecīgās grupas locekļus? Kāda ir to attieksme pret kolektīva kopīgajiem mērķiem un uzdevumiem? Ja šī attieksme ir pozitīva, tad atsevišķo interešu izraisītā tuvība cilvēkus vieno un palīdz radīt labvēlības un draudzības caurstrāvotu mikroklimatu. Dažreiz mazās grupas veidojas tieši darba interesēs un tām ir vairāk vai mazāk izteikta ofi-

ciāla struktūra. Jāvēršas vienīgi pret tādām grupām, kas veidojas uz savtīgu, pat izteikti antisabiedrisku interešu pamata, kur valda savstarpēja kļūdu un trūkumu noklusēšana, kā arī negatīva attieksme pret pārējiem kolektīva locekļiem.

Dažreiz starp kolektīvu un atsevišķu tā locekli vai arī grupu veidojas konflikts. Tad izvirzās jautājums — vai vienmēr taisnība ir kolektīvam? Uz šo jautājumu mēdz atbildēt dažādi, par to mēdz strīdēties. Tā kā kolektīvisms ir komunistiskās morāles pamatprincips, tad daudziem liekas, ka kolektīvs, kolektīvā doma un attieksme ir nemaldīga. Taču tā nav. Vispirms jau jāšķir kolektīvisms kā vispārējs morāles princips un padomju cilvēka rakstura īpašība un atsevišķa kolektīva dzīves un uzskatu konkrētās izpausmes. Dzīvē mēdz būt arī tā, ka saduras dažādu kolektīvu, dažādu kopības pakāpju intereses. Piemēram, atsevišķs kolektīvs, aizrāvies ar saviem plāniem un perspektīvām, aizmirst citu kolektīvu un pat visas valsts kopējās intereses. To uzskatāmi var redzēt, kad ir runa par dabas aizsardzību, par jaunas produkcijas apguvi, par rūpnīcas vai kolhoza iekārtu komplektēšanu.

Valstiskā domāšana (tas ir kolektīvisms savā augstākajā plašākajā izpausmē), prasa, lai cilvēks, veicdams savus tiešos pienākumus zemākās kopības interesēs, nenostātos pret augstākās kopības interesēm. Pieņemsim, ka kāds kolhozs,

kura tīrumos aug vairāki diži koki vai skaisti koku puķi, savas aramzemes paplašināšanai ir ieinteresēts tos nozāgēt. Tāpat domā arī visi mehanizatori, kuriem jāstrādā uz šī lauka, jo arot garās, taisnās vagas, viņi paveiktu un arī nopelnītu vairāk. Taču starp viņiem gadās viens, kas, uzstājoties pret kolhoza vadības un savu biedru gribu, panāk, ka šos kokus iekļauj aizsargājamo objektu skaitā. Koki ir glābti, bet pats glābējs tiek uzskatīts par cilvēku, kas it kā nerēķinās ar sava kolektīva interesēm.

Jebkurā kolektīvā ir savs aktīvs, avangards, drosmīgākie meklētāji, kas attiecīgās situācijās arī var nonākt pretrunā ar pārējo biedru uzskatiem. Tāpēc nav pamata domāt, ka kolektīvs nekad nevar kļūties.

Ipašs starppersonisko attiecību veids ir vadītāja un kolektīva attiecības. Vadītāja darba stils, viņa paradumi, manieres vairāk vai mazāk ietekmē visu kolektīva psiholoģisko klimatu.

Ja ikvienam darbiniekam tiek izvirzītas noteiktas prasības darba un morāli politisko īpašību ziņā, tad pret vadošajiem kadriem šīs prasības ir īpaši augstas.

Kaut arī nevar prasīt, lai visos ražošanas jautājumos vadītājs būtu kompetentāks par jebkuru no saviem padotajiem, tomēr ir nepieciešams, lai viņš labāk par visiem orientētos kolektīva galvenajos uzdevumos, iekšējās likumsakarībās, attīstības perspektīvās. Vadītājam ne tik daudz ir

jāzina kāda uzdevuma veikšanas tehniskā puse, cik jāizprot tā mērķtiecība un nepieciešamība, jāprot atrast vispiemērotākos darbiniekus tā izpildei.

Talantīgi vadītāji nebūt neuzskata savas zināšanas un pieredzi par augstāko vai pat vienīgo patiesības kritēriju, bet prot uzklaut arī savu padoto domas, ļauj viņiem savā jomā darboties patstāvīgi. Dažos kolektīvos turpretim ieviesies savdabīgs «labais tonis» — katru sākumu saskaņot ar savu priekšnieku. Dažkārt tas kalpo vadītāja patmīlibai (ļauj regulāri izjust savu augstāko stāvokli, zināmu varu, noteikšanu), dažkārt šķiet noderīgs padotajam (nav jābūt atbildīgam, uz visiem pārmetumiem var atteikt: «Es jau neko. Tā priekšnieks lika.»)! Tikai pats darbs pa šo saskaņošanas, pieskaņošanas, pārskatīšanas laiku stāv uz vietas.

Kolektīva saliedētību ļoti grauj dažādu vadītāju tieksme visu izlemt vienpersoniski vai, labākajā gadījumā, kopā ar atsevišķiem cilvēkiem. Tādā gadījumā var izveidoties stāvoklis, ka ierindas darbinieki neko nezina par uzņēmuma vai iestādes attīstības perspektīvām, plāniem, pat par izstrādes normu un darba algu aprēķināšanu. Vadība dzīvo it kā savu dzīvi, strādnieki un zemākie kalpotāji — savu. Tas veicina, piemēram, tādas runas: «to jau tik tiem priekšniekiem vajag, lai būtu par ko atskaitīties»; «priekšniecība pēc prēmijas dzenas, tāpēc tādas normas uzliek»; «šiem jau tajos kabinetos nav ko darīt,

kamēr mēs strādājam». Vienīgi pastāvot plašai informētībai un atklātībai, katrs kolektīva loceklis var justies kā savas rūpnīcas, sava ceļa, savas iestādes patriots, nevis kā svešķermenis, kas tur iegājis tikai ar vienu mērķi — nopelnīt naudu.

Kolektīva dzīvei daudz var kaitēt vadītāja subjektīvisms attieksmē pret saviem padotajiem. Ja ar to vēl saistās arī t. s. «draugu būšana», tenku uzklausišana, tad kolektīva iekšējā saskaņa un saliedētība praktiski izzūd. Labākajā gadījumā veidojas stipra opozīcija ar autoritatīvu līderi priekšgalā, kas, vēršoties pret vadītāja «metodēm», zināmā mērā spēj saglabāt kolektīvu.

Ikvienam vadītājam daudz biežāk nekā jebkuram citam kolektīva loceklim rodas nepieciešamība kādam kaut ko aizrādīt. Vienmēr taču atgadās kādas kļūdas, neveiksmes, notiek disciplīnas pārkāpumi. Uz to parasti reaģē arī sabiedriskās organizācijas, darba biedri. Tomēr vadītājs ir pirmais, kas personiski atbild par visa kolektīva kopējo darbu. Paaugstinātie pienākumi saistās arī ar paaugstinātām tiesībām, zināmu administratīvu varu un autoritāti. Tāpēc vadītājam nepieciešamas augstas morālās īpašības un arī psihologa dotības, lai viņš spētu izprast gan kolektīva noskaņojumu kopumā, gan arī katru cilvēku atsevišķi, lai prastu atrast labāko, efektīvāko pieeju ikvienam. Tā, piemēram, vairākumā gadījumu nevajadzētu steigties izteikt aizrādījumus publiski, citu cilvēku

klātbūtnē. Nopietna saruna divatā var dot vairāk labuma nekā asi uzbrukumi darba biedru priekšā, kad vainīgais dažkārt jūtas spiests visus spēkus koncentrēt uz aizstāvēšanos un savas autoritātes glābšanu, nevis uz pieļautās kļūdas izprašanu un labošanu.

Katram vadītājam būtu jāapzinās, ka viņa vārdiem kolektīvā ir īpašs svars. Tāpēc tiem vienmēr jābūt pārdomātiem, pamatotiem un — galvenais — mērķtiecīgiem.

Rupjība nekad nav attaisnojama, pat saskaroties ar tīšiem pārkāpumiem, ļaunprātīgu nolaidību, bezdarbību. Tiem vadītājiem, kas savu rupjību attaisno ar dažu padoto bezkaunību un izlaidību, nenāktu par sliktu pamācīties savaldību un taktiskumu, piemēram, no izmeklētājiem vai tiesnešiem, kam nākas strādāt arī ar viszemiskākajiem cilvēkiem, taču nekad nezaudējot cilvēcisko cieņu un pašcieņu. Rupjība neder arī kā atbilde uz rupjību. Tas, protams, nenozīmē, ka vienmēr būtu jārunā tikai izlīdzinošā, monotonā, mierīgā tonī. Dažkārt jebkuram cilvēkam ir tiesības izteikt savu attieksmi arī emocionāli, paceļot balsi, pasakot skarbus, asus vārdus. Ass vārds ir kā ierocis, kuru jāprot lietot. Taču rupjība, lamāšanās ir tikai sīkā huligānisma vai, labākajā gadījumā, neaudzināta cilvēka nervozitātes izpausme. Jo augstāka ir cilvēku kultūra, viņu vispārējā inteliģence, jo neiecietīgāki viņi ir pret rupjību jebkurā tās izpausmē.

Katrā kolektīvā svarīgi ir pareizi attīstīt kritiku un paškritiku, kas ir viens no sabiedriskās domas izpausmes veidiem. Kritikas un paškritikas uzdevums ir atklāt un palīdzēt novērst trūkumus dažādu organizāciju, kolektīvu un atsevišķu personu darbībā. Kritikai jābūt mērķtiecīgai. Lai arī kādā līmenī būtu šī kritika (sākot ar lēmumiem, kas skar visas valsts dzīvi, beidzot ar aizrādījumiem vienas brigādes, pašdarbības kolektīva vai komunālā dzīvokļa īrnieku lokā), vienmēr jābūt skaidrībā par to — ko vēlamies panākt, ko novērst? Ir jābūt pozitīvai programmai.

Kritizējot savu darba biedru, cilvēks nereti dod visīstāko raksturojumu pats sev. Gadās, piemēram, ka, kritizējot citus, cilvēks pauž savu iekšēju neapmierinātību ar dzīvi, izgāž pār citiem savu rūgtumu, nepiepildītās cerības, slikto noskaņojumu.

Par rakstura zemiskumu liecina dažu cilvēku tiksmes kritizēt tikai tos, kas jau tiek kritizēti, turpretim klusēt par to cilvēku kļūdām, kas ieguvuši augstu sociālā prestiža līmeni.

Kritikai jābūt konkrētai, lietišķai. Nekādā ziņā nedrīkst pieļaut nepamatotus vispārinājumus, absolutizējot kādas atsevišķas kļūdas. Var pat izrādīties, ka cilvēks ir nepiemērots, teiksim, kādam noteiktam amatam. No šī amata viņš jāatbrīvo, taču nav jānoniecina un jāpazemo. Varbūt citā darbā viņš sevi spēs parādīt no vislabākās puses.

Darba kolektīvos nereti veidojas sarež-

ģītas attieksmes starp jaunajiem un vecajiem darbiniekiem. Katrai vecuma grupai ir savas priekšrocības, bet arī savī trūkumi. Paaudžu sadraudzība ir liels ieguvums visa kolektīva izaugsmei.

Jaunie speciālisti parasti ir teorētiski labi sagatavoti, zina jaunās prasības, metodes, ir labi informēti par jaunajām iekārtām, mašīnām. Taču diemžēl bieži vien praktiski neprot rīkoties ar tām pašām vecajām, nespēj orientēties ražošanas ikdienas nogurdinošajos sīkumos. «Grāmatu gudrības», ne vienmēr uzreiz realizējams maksimālisms, augsta pašapziņa iet roku rokā ar vairīšanos no vienumļāka, mazāk pievilcīga darba, dažkārt arī ar nedisciplinētību, nepakļaušanos kopējām interesēm.

Vecie darbinieki savukārt ir lepni uz savu pieredzi, praktiskā darba iemaņām, dažreiz pat uz savu mazo skolas izglītību. Viņiem raksturīga augstāka pienākuma un atbildības izjūta, lielāka apdomība dažādu jautājumu risināšanā. Ar to saistās arī zināma rutīna, tieksme apšaubīt jaunās metodes, jaunus darba paņēmienus.

Paaudžu maiņa ir visaptverošs, likumsakarīgs process. Taču diemžēl tas nav bezsāpīgs nekur — ne ģimenē, ne darbā, ne arī gaumes un tikumu jomā.

Veselīgos, saliedētos kolektīvos pārsvaru gūst visu paaudžu labākās puses. Visspilgtāk to redzam darbaudzinātāju attieksmēs ar saviem audzēkņiem, darba veterānu godināšanā, jauno darbinieku sir-

snīgā uzņemšanā. Tas ir viens no kolektīva spēka un izturības avotiem.

Daudzos kolektīvos vairāk jādomā par to, kā apliecināt (ne tikai vārdos) savu cieņu un pateicību darba veterāniem, sevišķi tiem, kuri jau aizgājuši pensijā. Jāatzīmē, ka arī svinīgā izvadīšana pelnītā atpūtā ne vienmēr noris pietiekami sirsnīgi, nereti ir formāla un auksta. Taču labākā pieredze liecina, ka šos brīžus var atzīmēt arī tā, ka cilvēki tos atceras gadiem ilgi. Tā, piemēram, kāda brigāde, izvadot pensijā savu ilggadējo brigadieru, bija sarīkojusi īpaši šim notikumam gatavotu humoresku vakaru, kur visi fakti bija ņemti no šī kolektīva dzīves. Priekšnesumus arī fotografēja, un fotogrāfijas, asprātīgi noformētas un rūpīgi sakārtotas, veterāniem tika pasniegtas nākamajos lielākajos svētkos, kur tika ielūgti arī tie darba biedri, kas jau ilgāku laiku ir pensijā. Brigāde nezaudē saites ar saviem veterāniem. Īpašu uzmanību šeit veltī tiem vecajiem cilvēkiem, kuriem nav savu tuvinieku. Viņus regulāri apciemo, noskaidro viņu vajadzības un, cik iespējams, palīdz paši vai arī griežas pēc palīdzības rūpnīcas Vietējā komitejā, sociālās nodrošināšanas un veselības aizsardzības iestādēs. Tas palīdz stiprināt arī katra strādājošā pārliecību par savu vietu kolektīvā, par to, ka arī viņš nekad nebūs vientuļš un pamests, ka arī viņš kolektīvam ir tikpat nepieciešams, cik kolektīvs viņam.

Tikpat svarīga ir arī prasme sirsnīgi

uzņemt savā vidū jaunus darbiniekus, īpaši jauniešus, kam šeit ir pirmā darbavieta. Galvenais, protams, ir vispārējā labvēlības atmosfēra, taču nedrīkstētu aizmirst arī dažādas simboliska rakstura uzmanības izpausmes. Tā, piemēram, minētajā brigādē iesakņojies skaists paradums: kad māceklis pirmo reizi pilnīgi un bez brāķa izpilda dienas normu, viņam pasniedz grāmatu ar visu darba biedru parakstiem.

Savstarpējo saprašanos kolektīvā veicina uzvedības kultūras normu ievērošana, kas balstās uz diviem galvenajiem principiem — demokrātismu un lietišķību. Šie principi raksturo uzvedības kultūru visā mūsu sabiedrībā kopumā, taču darba attiecībās tie ir vēl jo svarīgāki.

Demokrātisma princips prasa, lai katrs cilvēks ievērotu taktu, smalkjūtību, pieklājību pret citiem un savukārt sagaidītu to pašu arī pret sevi. Taču tas nebūt nenozīmē visu darbinieku pilnīgu nonivelēšanu. Jebkurā kolektīvā ir gados vecāki, īpaši cienījami cilvēki, pret kuriem, saskaņā ar pieklājības prasībām, jāizturas ar lielāku uzmanību. Vīriešiem jāciena savas darba biedrenes arī kā sievietes.

Dažreiz izraisās strīdi — vai vadītājam ir tiesības sagaidīt kādus īpašus uzmanības pierādījumus. Jāatzīst, ka zināmā mērā šīs tiesības (protams, tikai ētiski estētiskajā plāksnē) viņam ir. Tā, piemēram, pieklājīgs vadītājs pirmais sveicinās sava kolektīva sievietes, sirmgalvjus, bet pieklājīgie viņa vecuma vīrieši pirmie pasveici-

nās savu priekšnieku. Cieņa pret savas iestādes vai uzņēmuma vadību cieši saistās ar cieņu pret savu darbavietu vispār. Taču neviena vadītāja autoritāte necietīs, ja arī viņš pirmais pasveicinās cilvēku, kura pienākums saskaņā ar pieklājības normām būtu bijis sveicināt viņu.

Pretrunā ar demokrātisma principu ir dažu cilvēku paradums pret augstākstāvošiem izturēties īpaši laipni, uzmanīgi, pat sacukuroti pārspilēti, bet pret zemākstāvošiem — strupī, nevērīgi un netaktiski. Kādreiz atkarībā no sarunu biedra amata pakāpes mainās balss tonis, žesti, stāja. Tas, protams, par šādu hameleonu nevar atstāt labu iespaidu.

Lietišķība nozīmē, ka darba attiecībās uzvedības kultūra ir viscaur pakļauta ražošanas interesēm. Tā ir mazāk izsmalcināta, lakoniskāka. Pieklājība, piemēram, prasa, lai vīrietis pieceltos, ja telpā ienāk sieviete, un apsēstos tikai tad, kad viņa ir apsēdusies. Taču darba attiecībās vairākumā gadījumu šādas prasības ievērošana būtu traucējoša, tāpēc tā ir atmetama. Tomēr ir darbavietas (piemēram, dažādas iestādes), kur neradīsies nekāds traucējums, ja vīrietis piecelsies, sasveicinoties ar sievieti vai — vēl jo vairāk — uzsākot ar viņu sarunu.

Daudzās darbavietās nav nepieciešama arī tāda sasveicināšanās forma kā sarokšanās, it īpaši, ja cilvēki strādā ik dienas kopā vienā telpā. Taču laipns «labrīt» vai «labdien» ir obligāts vienmēr. Tas liecina

par mūsu uzmanību pret darba biedriem, par gatavību sadarboties, draudzīgi uzsākot kopīgo dienas daļu.

Daudzos darba kolektīvos lielāka uzmanība būtu jāveltī runas kultūrai. Par to, cik kaitīga ir rupjība un netaktiskums, mēs jau runājām. Taču dažkārt cilvēki pierod sarunās lietot nepieklājīgus vārdus pat bez īpašām negatīvām emocijām. Šāds runas veids padara nabagāku viņu iekšējo pasauli, notrulina uztveri un izteiksmes spējas.

Darba apstākļos vairāk būtu jādomā arī par apģērba kultūru. Visvairāk tas attiecas tieši uz ražošanā nodarbinātajiem. Vēl joprojām nav izzudusi paraša darbā novalkāt vecus, no modes izgājušus svētku tērpus, pat brokātu un mežģīnes, ko daudz labāk varētu izmantot jaunu tērpu apdarēm, bet darbā valkāt piemērotus, ērtus, higiēniskus apģērbus.

Tiešu necieņu pret darba biedriem pauž smēķētāji, kas dažkārt iedomājas, ka viņu griba ir neapstrīdama. Taču nereti tā saduras ar otru, pretēji virzītu gribu — elpot tīru, tabakas dūmu nesaindētu gaisu. Ja ražošanas telpās noteiktu tehnoloģisku procesu dēļ pastāv stingrs smēķēšanas aizliegums, tad parasti pat viskaislīgākie smēķētāji nekurnēdami «padodas liktenim». Turpretim tur, kur šāda administratīvi disciplināra aizlieguma nav, tikai retais uzskata par savu pienākumu rēķināties ar saviem kolēģiem, kam viņu netikums bojā veselību un garastāvokli. Smē-

ķētāju egoisms nereti izraisa pārējo biedru kurnēšanu, īgnumu, pamatotu neapmierinātību, taču diemžēl parasti to pauž aizmuguriski, kas savukārt nebūt neveicina patiesa kolektīvisma un biedriskuma nostiprināšanos. Tātad pat šāds šķietams sākums — smēķēt vai nesmēķēt darba telpās — var pozitīvi vai negatīvi ietekmēt kolektīva psiholoģisko klimatu.

Liela nozīme ir darba kolektīva svētku tradīcijām. Šeit jārunā gan par visai mūsu sabiedrībai kopīgo svētku svinēšanu, gan arī par to dienu atzīmēšanu, kas nozīmīgas tieši attiecīgā kolektīva vai atsevišķu tā locekļu dzīvē. Liekas, nav īpaši jāpievērda, cik cieša ir šo tradīciju savstarpējā saistība, jo katram cilvēkam ir tuvas un dārgas tās dienas, ko kā svētkus atzīmē visa valsts, gan arī, piemēram, sava kolektīva jubilejas, dažādas atceres, jaunu biedru uzņemšana savā pulkā, darba veterānu izvadīšana atpūtā, savu biedru kāzas, pilngadības, dzimšanas dienu atzīmēšana.

Jauno sadzīves tradīciju veidošana vēl joprojām ir aktuāls mūsu sabiedrības uzdevums. Vairāk būtu jādomā tieši par garīgo saturu, lai visas svinības nebūtu pēc nodeldētās shēmas: referāts, apsveikumi, koncerts, dejas (I variants darbavietā); uzruna, apsveikumi, galds ar bagātīgu ēšanu un dzeršanu, dejas (II variants darbavietā); dzeršana, ēšana, nodrāzti tosti, dzeršana, ēšana, nodrāzti tosti utt. (galvenā shēma daudzām mājas viesībām, ko paretam «atsvaidzina» kāda vairāk vai

mazāk apnikusi dziesma vai padejošana). Sādos pasākumos pats gaviļnieks dažreiz jūtas it kā lieks.

Ar vislielāko šablonismu un domu nabadzību nākas sastapties, piemēram, kāzu apsveikumos. Ja jau mēs vēlamies, lai dzimtsarakstu biroju atbildīgie darbinieki, kas laulā simtiem pāru, atrastu katram gadījumam piemērotākos, vienreizīgus, emocionālus novēlējumus, tad vēl jo vairāk šo vienreizīgumu, neatkārtojamību gan varētu gaidīt no personiskajiem apsveicējiem — draugiem, radiem, darba biedriem. Nevajadzētu aizrauties ar svešu apsveikumu pārrakstīšanu (nereti tie ir tik bezgaumīgi un pliekani, ka spēj izraisīt tikai īgnumu), bet veltīt jaunajam pārim tieši šai reizei atrastus savus vienkāršus un sirsnīgus, ja arī ne izmeklēti emocionālus vai dzirkstoši asprātīgus vārdus.

Ir arī kolektīvi, kas savus svētkus prot svinēt skaisti, kas izveidojuši dažādas interesantas tradīcijas. Tā, piemēram, rudenos var rīkot kolektīvo «Atskaiti par atvaļinājumu». Šo vakaru rīko kopā ar ģimenēm vai nu pie kāda no darba biedriem, vai arī izbraukuma veidā. Par garlaicību nav sūdzējušies ne vienā, ne otrā gadījumā. Ko dara šajos vakaros? Vispirms jau apmainās pieredzē par ekskursiju maršrutiem, dalās interesantākajos piedzīvojumos un pārdzīvojumos, aplūko fotogrāfijas un diapozitīvus, iemācās jaunākās tūristu dziesmas (vārdus iepriekš cen-

šas uzrakstīt uz mašīnas). Ja sarīkojums notiek brīvā dabā, tad rīko arī sacensības telts celšanā, ugunskura iekuršanā, šķēršļu pārvarēšanā. Dažreiz patīkamu pārsteigumu sagādā biedru atvestie suvenīri vai interesanta loterija.

Šādi pasākumi tuvina cilvēkus, palīdz savstarpēji saprasties un sadraudzēties.

Taču t. s. «saviesīgā dzīve» bieži vien ir saistīta ar ēnas pusēm. Tā, piemēram, dzimšanas dienu atzīmēšana dažos kolektīvos sākas ar iedzeršanu ne vien darbvietā, bet arī darba laikā. Parasti sākums ir ļoti atturīgs un pieklājīgs — saskandina tikai pa glāzītei. Vairākums cilvēku ar to arī apmierinās. Ja nenotiek nekādas nelai mes, ja darba uzdevumi ir izpildīti, vadība dažkārt šādus disciplīnas pārkāpumus cenšas neievērot. Taču daudziem jo daudziem šādu jubileju atzīmēšana ir tikai ievadījums, lai pēc darba turpinātu dzeršanu vienalga kur un vienalga ar ko. Tāpēc kolektīvos nevajadzētu atbalstīt šādus pasākumus, kas bieži vien sagādā tik ļoti daudz raižu un nepatīkšanu gan darba biedriem, gan viņu ģimenēm. Ir jāatceras, ka arī tuvākais darba biedrs, ja mēs domājam viņu ielūgt, ir mūsu viesis, un viņš jāielūdz pēc visiem likumiem — kaut dažas dienas iepriekš, īpaši, ja viņš ir ģimenes cilvēks. Pie tam jāņem vērā, ka mājas viesībās (ja vien tā nav šaura bijušo klases vai grupas biedru vai retos gadījumos — arī tikai darba biedru tikšanās) vīru ielūdz kopā ar sievu, sievu —

kopā ar vīru. Tāpēc ir ļoti nepieklājīgi aicināt sev līdzī uz mājām darba biedrus, kas par šo ielūgumu vēl iepriekšējā vakarā nav zinājuši, līdz ar to nav varējuši par to aprunāties ar mājiniekiem. Vajag tikai vairāk padomāt arī par citu cilvēku (arī par to sievieti, kas varbūt izmisīgi gaidīs savu «bez vēsts pazudušo» vīru, kamēr viņš bezatbildīgi liksmos darba biedru pulkā), iejusties viņa situācijā, pārdzīvojumos. Veidojot starppersoniskās attiecības, tas ir ļoti svarīgi.

Darba kolektīva ietekmē veidojas cilvēka tīkumiskā kultūra, visas viņa rakstura īpašības. Tas ir galvenais personības izaugsmes faktors.

Tiem, kas visu cer panākt tikai ar bāršanos un sodiem, der atcerēties Raiņa pamācību: «Tu bar ļaunu cilvēku, lai viņš taptu labs. Kādēļ tu viņu labāk nepamāci, kā to dara? Art nevienam nevar iemācīt ar bāršanu, kurpes šūt arī ne, ēst vārīt arī ne, — vai labam būt nav lielāka māksla? Un te tu prasi, lai katrs to prastu pats.»¹ Mācīt cilvēku labam būt — tā ir liela māksla, kas īstenībā ir tikai kolektīva spēkos. Šajā mācīšanās ietilpst viss, sākot ar kolektīva vispārējo mikroklīmatu, labiem paraugiem, audzinošu situāciju radīšanu un individuālām pārrunām, beidzot ar kolektīva izteiktu nosodījumu.

¹ *Rainis J. Kalnā kāpējs*, 65. lpp.

III. SABIEDRISKO SAKARU BAGĀTĪBA KĀ PERSONĪBAS VEIDOTĀJA

Ikvienu cilvēku dzīves lielum lielākā daļa pāriet ģimenes un darba biedru lokā. Taču ar to vēl nav izsmelta visa sabiedrisko sakaru bagātība, kas ir ļoti daudzveidīga atkarībā no cilvēka vecuma, dzimuma, izglītības līmeņa, interešu loka, temperamenta.

Tā, piemēram, daudz jauniešu vienlaikus iekļaujas vairākos kolektīvos — darba, mācību, sporta vai pašdarbības. Katra kolektīva tiešie mērķi un uzdevumi savdabīgi ietekmē arī personības veidošanos. Līdz ar to cilvēks kļūst vispusīgāks, daudzšķautņaināks.

Jaunā cilvēka izaugsme īpaši nozīmīgu vietu ieņem dienests Padomju Armijā, kas būtiski ietekmē daudzu jauniešu dzīves uzveri, viņu rīcību un mērķus visam mūžam. Tāpēc arī armijas audzinošajai lomai lielu uzmanību veltīja PSKP XXV kongress, atzīmējot: «Jaunieši nokļūst karavīru saimē, kad viņiem vēl nav dzīves skolas. Bet no armijas viņi atgriežas jau kā cilvēki, kas izgājuši izturības un disciplīnas skolu, ieguvuši tehniskās un profesionālās zināšanas un politisko sagatavotību.»¹ Armijas kolektīvs māca visīstāko biedriskumu, saliedētību. Armijas daudzpusība nereti pavada cilvēku visā mūžā.

Daudzu jauniešu dzīvē nozīmīgu vietu

¹ PSKP XXV kongresa materiāli, 86. lpp.

ieņem sports. Sporta biedrībām ir savi statūti, kas nosaka biedru tiesības un pienākumus, augstas prasības tiek izvirzītas disciplīnai, kas savā būtībā ir līdzeklis organizācijas mērķu īstenošanai. Līdz ar to tā atbilst arī katra atsevišķa indivīda interesēm. Sporta kolektīvam ir vairākas priekšrocības cilvēka rakstura veidošanā, salīdzinot, piemēram, ar mācību iestādes vai darba kolektīvu. Nekur citur nav jūtama tik cieša saliedētība, savstarpēja atkarība kā sporta komandā. Komandas uzvara summējas no atsevišķo indivīdu gūto punktu skaitā, katrs individuālais zaudējums grauj visas komandas cerības uz uzvaru. Sevišķi spilgti to redzam hokeja, basketbola, futbola u. tml. sporta spēļu sacensībās. Mazāk jūtams šis kolektīvisms ir individuālajās sacensībās, piemēram, vingrošanā, daiļslidošanā vai vieglatlētikā, kur arī vājas komandas pārstāvis personiski sev var iegūt pirmo vietu. Taču arī šeit pastāv dziļas organizatoriskas un morālas saites ar savu komandu, sporta biedrību, republikas vai valsts izlasi, kuras vārdā sportists piedalās visdažādākā mēroga sacensībās.

Sporta kolektīvos nedrīkstētu aizrauties ar «zvaigžņu» kultu. Vairāk vajadzētu vērtēt uzvarētāja morāli politiskās īpašības, viņa individualitātes visus aspektus. Vienmēr taču ir tā, ka vienu cilvēku nesabojā pat vispasaules slava, bet cits sāk sevi uzskatīt par zemeslodes centru jau pēc pirmās intervijas un attēla rajona laikrakstā.

Tāpēc sporta kolektīvos vairāk derētu padomāt arī par savu biedru rakstura īpašību veidošanu, asāk un — galvenais — ātrāk reaģēt jau uz pirmajām iedomības, egoisma, pašlabuma meklēšanas tendencēm.

Jebkurā kolektīvā un sportā vēl jo vairāk veidojas sarežģītas psiholoģiskas attiecības starp veiksminiekiem un neveiksminiekiem, uzvarētājiem un zaudētājiem, starp tiem, kas iegūst pirmās vietas, un tiem, kam jāpaliek pēdējiem. Daudzos gadījumos labākais līdzeklis šo pretrunu atrisināšanā ir atklāta panākumu un kļūdu analīze. Kāpēc bija zaudējums? Kur bija galvenās kļūdas? Kā tās novērst citā reizē? Kur uzvarētāja stiprās puses? Ko no viņa vajadzētu mācīties pārējiem? Šādu jautājumu detalizēta iztīrīšana spēj novērst gan uzvarētāja augstprātību, gan arī zaudētāja mokošās bezcerīguma un mazvērtības izjūtas.

Kolektīva vienību grauj pārlicīga uzvarētāju slavīnāšana, tendence radīt ap viņiem oreola un nepieejamības atmosfēru un, it īpaši, amorālas rīcības piedošana. Uzvarētāja lauri nebūt vēl nepadara cilvēku par Cilvēka etalonu, kaut arī tādas rakstura īpašības kā neatlaidība un izturība pirmo vietu ieguvējiem lielākā vai mazākā mērā piemīt vienmēr. Bez tā viņi vispār nespētu uzvarēt. Taču skatītāju tūkstoši ir gatavi savu aplausu objektu pacelt arī uz visaugstākā cilvēcības pjedestāla, tie vēlas piedēvēt viņam visas labākās un cil-

denākās īpašības. Nereti šeit talkā nāk arī žurnālisti. Un var gadīties, ka čempions arī pats sāk ticēt, ka viņš ir kādas īpašas, augstākas kvalitātes būtne, kuras parādīšanās vien jau izsauc sajūsmas pilnas gaviles. Šī sajūsma pati par sevi nav slikta. Tā liecina par sporta un sportistu lielo popularitāti sabiedrībā, par ko var tikai priecāties. Objektīvi var būt arī tā, ka publikai šī sajūsma dod savu labumu (modina interesi par sportu, lepnumu par mūsu zemes izcilajiem sporta sasniegumiem, izraisa vēlēšanos plašāk iesaistīties fiziskās kultūras nodarbības), bet pašam sportistam tā sagādā tikai ļaunumu (veido iedomību, augstprātību, sava izņēmuma stāvokļa apzināšanos, pašapmierinātību, kolektīva ignorēšanu, pieradina pie domas, ka sasniegtais jau ir pati pilnība un viņam pašam pienākas tikai cieņa un apbrīna). Šādam cilvēkam var izveidoties pārliecība, ka viņš ir nepieciešams komandai, sporta biedrībai, pat visai valstij, bet viņam nav nepieciešama ne sava komanda, ne sava sporta biedrība un — gadās — arī ne sava valsts.

Sporta kolektīvu iespējas cilvēka personības veidošanā vēl nepavisam nav izsmeltas. Bet šo iespēju ir ļoti daudz. Tās slēpjas jau pašā sporta būtībā, kas prasa izturību, mērķtiecību, neatlaidību, godīgumu, biedriskumu un citas augsti vērtējamas īpašības.

Liels audzinošs spēks ir arī mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi. Ir cilvēki,

kas ilgus gadus paliek uzticīgi savam korim vai deju kolektīvam, dziļi pārdzīvo kopīgos priekus un neveiksmes. Mākslinieciskā pašdarbība nepieder pie oficiālajām sabiedriskajām organizācijām. Šiem kolektīviem nav oficiālu statūtu (dažreiz ir savi iekšēji, statūtu formā izteikti darbības principi un likumi), nav tās tiesību un pienākumu reglamentācijas, kas raksturo sabiedrisko organizāciju dzīvi. Taču pašdarbības kolektīvos valda savi nerakstīti likumi, kas tāpat nosaka biedru tiesības un pienākumus, prasa disciplīnu, pakļaušanos kopīgajiem mērķiem un uzdevumiem.

Jebkurā korī, ansamblī, deju kolektīvā vai dramatiskajā pulciņā jūtama visu dalībnieku savstarpēja atkarība. Ja viens dejos vai dziedās slikti, vai arī, piemēram, uz skatuves sajauks savu tekstu, cietīs viss kolektīva devums. Tāpēc līdzās katra cilvēka atbildībai kolektīva priekšā pastāv kolektīva atbildība par katru savu locekli.

Pašdarbības kolektīvā cilvēkus vieno mīlestība pret attiecīgo mākslas veidu, vēlēšanās izkopt savas spējas šai virzienā, gūt estētisku baudījumu un sniegt to arī citiem. Turpretim sevis izcelšana, patmīlība, augstprātīga dižošanās ar savām spējām un talantiem grauj kolektīva radošo noskaņu. Tāpēc arī šeit nesaudzīgi jāvēršas pret «zvaigžņu kulta» tendencēm, kas laiku pa laikam parādās dažos Tautas teātros, dramatiskajās studijās un pulciņos. Šiem cilvēkiem māksla nebūt nav tik mīļa. Viņi

mīl tikai paši sevi un uzskata, ka skatuve ir ērtākā un labākā vieta, lai «izrādītos». Ķoros un deju kolektīvos pašu priekšnesumu struktūra neļauj īpaši izcelt vienu atsevišķu personu, tāpēc arī tur šādas «mini-zvaigznes» parādās retāk nekā dramatis-kajā mākslā.

Labākie pašdarbības kolektīvi regulāri rūpējas par savu biedru vispusīgu attīstību, interesējas par viņu panākumiem mācībās vai darbā, organizē kolektīvus mākslas iestāžu apmeklējumus, saturīgas ekskursijas.

Cilvēka sabiedriskie sakari kļūst par patiesu bagātību tikai tad, ja tie iet ne tikai plašumā, bet arī (un tieši tas ir galvenais!) aug kvalitatīvi. Tā, piemēram, dažs labs pavada katru brīvu brīdi draugu un paziņu pulkā, taču tālāk par tukšu mēļošanu, izklaidēšanos vai savtīgu sakaru meklēšanu netiek. Cits turpretim dzīvo klusi un noslēgti, taču viņa darbība, viss viņa mūžs ieaucas savas tautas, visas mūsu sabiedrības dzīvē.

Kolektīvā indivīda personība atklājas visspilgtāk. Taču cilvēka sabiedriskie sakari iziet arī ārpus sava kolektīva robežām. Šeit varam runāt par visdažādākajām neformālajām grupām un arī par anonīmajiem kontaktiem, kas izveidojas un pastāv pavisam īsu laiku starp gluži svešiem cilvēkiem uz ielas, transporta līdzekļos, pie telefona automātiem, veikalos u. c.

Starppersonisko attiecību forma ir draudzība, ko raksturo dziļa individuāla pieķer-

šanās un simpātijas, kas izriet no uzskatu un interešu vienības. Draudzība parādās vispusīgos savstarpējos sakaros. Tieši vispusība bieži vien ir galvenais, kas to atšķir no parastajām biedriskuma un tuvu paziņu attiecībām, kas arī prasa iejūtību, savstarpēju palīdzību, domu apmaiņu, cieņu un uzmanību. Taču draudzībā šīs vispārējās cilvēciskās prasības kļūst dziļākas un aptver visdažādākās dzīves puses, sākot ar materiālu, praktisku palīdzību, beidzot ar otra cilvēka smalkāko emociju izpratni, līdzdalību gan priekos, gan bēdās. Lielos priekos un lielās bēdās cilvēkam parasti jūt līdzzi ne jau tikai draugi, bet arī darba biedri, tuvāki un tālāki paziņas. Draugu attieksme atšķiras ar šo jūtu lielāku spēku un dziļumu. Ista draudzība ir tad, ja drauga nelaimi mēs nevis līdzjūtīgi vērojam no malas, bet gan to uztveram arī kā savu nelaimi, kā savas bēdas. Cilvēka jūtu pasaulei ir samērā augsts sāpju sliekšnis. Tā tam arī jābūt, jo nebūtu iespējams dzīvot, ja katru mums zināmu nelaimi mēs pārdzīvotu dziļi un ilgi. Parasti ir tā, ka, uzziņājuši par otra cilvēka bēdām, mēs esam saprotoši, izsakām līdzjūtību vārdos, dažkārt sniedzam arī palīdzīgu roku, taču dzīve prasa savu un jau pēc brīža mēs par šo nelaimi vairs nedomājam, ejam savās gaitās, neierobežojot savus priekus un jautrību. Turpretim īstu draugu bēdas mūsu sāpju sliekšnim tiek pāri un vairāk vai mazāk ietekmē arī mūs pašus.

Gandrīz ikviens cilvēks jūt nepiecieša-

mību pēc draudzības un tiecas pēc tās. Draudzība padara dzīvi pilnvērtīgāku, interesantāku un laimīgāku. Tā ir viena no skaistākajām krāsām dzīves varavīksnē. Var, protams, nodzīvot mūžu arī bez draudzības, tāpat kā bez mīlestības. Taču dzīves harmonija būs iedragāta. I. Auziņš savā poēmā «Varavīksne pār mežu» spilgti apliecina šīs daudzkrāsainības nozīmīgumu:

Var dzīvei vienu krāsu
Ņemt brīvi,
Kaut kas jau vēl paliks,
Bet tā nebūs dzīve.¹

Draudzības funkcijas un psiholoģiskais saturs dažādos vecumos ir atšķirīgs. Pusaudža gados un jaunībā, kad vajadzību pēc draudzības izjūt visasāk, nereti izvirzās jautājums — vai īsta draudzība var būt tikai ar vienu vai arī ar vairākiem cilvēkiem? Padomu šeit grūti dot, jo tas atkarīgs no attiecīgās personības un apstākļiem. Parasti gan tīri praktiski pierādās, ka tik tuvas attiecības ar vairākiem nav iespējamas kaut vai laika trūkuma dēļ. Bez pienākumiem, ko uzliek draudzība, katram cilvēkam taču ir arī ģimenes, darba, sabiedriskie pienākumi, kas paņem dzīves lielāko, nozīmīgāko daļu. Ja kāds uzskata, ka viņam ir daudz draugu, tad visbiežāk gan izrādās, ka šis cilvēks īstu draudzību nemaz nepazīst. Viņam gan var būt labi

¹ *Auziņš I.* Zilie griesti. R., 1963, 111. lpp.

biedri, tuvi paziņas, kas šķiet tikpat kā draugi, taču draudzības augstākajiem kritērijiem šīs attiecības neatbilst. Tā, piemēram, draudzības iziršanu parasti pār dzīvo, uzskata to par lielu zaudējumu. Labie paziņas turpretim ienāk mūsu dzīvē viegli, tikpat viegli arī izslīd, izzūd, lai to vietā nāktu atkal citi, ar kuriem no jauna veidojas draudzīgas saites. Bieži vien cilvēkam pašam nebūt nav tik viegli saskatīt šo robežu starp paziņu un savu draugu attiecībām. Šī robeža ir plūstoša. Draudzība jau arī rodas uz kopīgas darbības, uzskatu un domu apmaiņas pamata. Tās pirmsākumi meklējami biedriskumā, kas bagātināts ar dziļi personiskām simpātijām. Labi ir tad, ja mums apkārt ir daudzi cilvēki, kurus varam uzskatīt par saviem potenciāliem draugiem. Tāpēc arī nav nekā slikta, ja sadzīvē mēs draugu vārdu dāvājam vairākiem mums patīkamiem cilvēkiem. Taču nevajadzētu aizmirst arī īstos draudzības kritērijus, lai izvairītos no nepamatotām pretenzijām vai nepiesavinātos sev nepelnītas tiesības. Tā, piemēram, no īsta drauga mums ir pamats gaidīt daudz vairāk atbalsta, atklātības un līdzdalības visā mūsu dzīvē nekā no paziņām, kaut arī viņu pulkā esam jutušies labi un interesanti.

Mūsu sabiedrībā vēl joprojām sastopam arī dažādas pseidodraudzības formas. Tā, piemēram, ir cilvēki, kas labprāt mīl patērēt, padejot, kopīgi izbraukt uz kādu somu pirti vai tāpat zaļumos. Taču šiem saka-

riem nav nekā kopēja ar īstu draudzību. Parasti tie izirst, kad cilvēkiem rodas kāda nopietnāka aizraušanās darbā, sabiedriskajā vai personiskajā dzīvē. Kādreiz, satiekoties ar «vecajiem draugiem», var atcerēties bijušos laikus, taču nekādas dziļākas intereses vienam par otru nav. Šī pseidodraudzības forma raksturīga jauniešu lielajiem «draugu» pulkiem. To nosodīt nav nekāda pamata, jo jaunībā katrs cilvēks tiecas pēc savu vienaudžu sabiedrības, meklē draudzību un mīlestību. Bēdīgāk ir tad, ja nobrieduša cilvēka dzīvē šādi laika nosīšanas «draugi» ieņem ievērojamu vietu.

Otrs — kaitīgāks pseidodraudzības veids ir t. s. «draugu būšana», kas balstās uz neprincipialitāti, savstarpēju trūkumu un kļūdu slēpšanu. Šīs attiecības parasti iet roku rokā ar vislielāko egoismu un pašlabuma meklēšanu. Cilvēks ir labs pret otru tikai tad, ja pašam no tā tiks labums. Viņš var noklusēt otra pārkāpumus, ja tas savukārt izlikšies neredzam viņa rīcību.

Cilvēkam, kas dzīvo interesantu, sabiedriski nozīmīgu dzīvi, parasti ir plašs tuvo paziņu loks. Ar vienu varbūt ir patīkami braukt ekskursijās, ar citu — pārrunāt jaunākos ārpolitikas notikumus, vēl ar citu — konsultēties par to, kā pareizi kopt ābeles savā personiskajā dārziņā. Šīs attiecības izveidojas uz kādu noteiktu interešu kopības un personisku simpātiju pamata.

Dažkārt mēs sastopam cilvēkus, kas savā kolektīvā, draugu un paziņu pulkā cenšas izturēties atbilstoši tikumības pra-

sībām, taču pilnīgi pārveidojas attiecībās ar svešiem, nonākot t. s. anonīmajos kontaktos. Ir taču, piemēram, tādi vīrieši, kas ar lielāko prieku atdos savu vietu trolejbusā pat par sevi krietni jaunākai sievietei — kolēģei vai paziņai, taču izliksies nemanām svešu sirmgalvi. Varbūt ne jau tieši vārdos izteikta, taču principā pavisam skaidra viņu apziņas dziļākajā kaktiņā sēž doma: «Kāda man daļa gar svešiem cilvēkiem! Pazīstama labā gan man nav nekā žēl. Es — viņam, viņš — man. Būšu bijis taktisks un pieklājīgs, būs man vieglāk ar viņu daudz ko sarunāt, nokārtot.» Tātad — atkal egoisms! Egoisms ļauj nevērīgi vai pat izsmejoši atbildēt cilvēkam, kas, iebraucis svešā pilsētā, jautā ceļu. Egoists neizjūt sirdsapziņas pārmetumus, izmētājot pludmalē vai mežā savas maltītes atliekas, konservu bundžas un stiklus. Egoists netiek valā no saviem «tikumiem», arī sēžot pie automašīnas stūres. Viņš necentīsies piepūlēt savu uzmanību, lai pārslēgtu starmešu gaismu, lai pretim braucošajam šoferim neapžilbinātu acis. Ievērot kaut kādu pieklājību uz ceļa pret pavisam svešiem cilvēkiem, kurus pat vaigā negadās redzēt, tas, pēc viņa domām, ir kaut kas pavisam lieks un nevajadzīgs. Savs «es» augstāk par visu — lai «man» ir ērtāk, priecīgāk braukt, lai «es» esmu pirmais, lai «mani» apbrīno. Tāda ir viņa morāle. Tāds cilvēks izmanto telefona automātu tukšām sarunām, kaut arī aiz viņa sastājusies vesela zvanīt gribētāju rinda. Saviem draugiem

un paziņām viņš gatavs ieņemt vietas paš-apkalpošanās ēdnīcā vai kafejnīcā, lepmi paziņojot «Aizņemts!», kaut arī turpat blakus stāv cilvēki ar ēdienu paplāti un vietu trūkuma dēļ nevar apsēsties. Šāds egoisms parasti ir karojošs un robežo ar siko huligānismu.

Ir arī smalkāks, ārēji pieklājīgo egoistu tips. Viņi nemēdz pārkāpt sadzīves normas, jo saprot, ka tam seko sabiedrības nopelums vai pat sods. Viņu egoisms izpaužas vienaldzībā. Viņi cenšas ļaunumu nedarīt, bet arī nestājas tam ceļā, kamēr nav skartas pašu intereses.

Ikviena pienākums ir būt izpalīdzīgam un smalkjūtīgam arī pret pavisam svešu cilvēku. Nav jāaizmirst, ka labais vienmēr veicina labo, ļaunais — ļauno. Ja cilvēks rīkojas tikumiski pareizi un godīgi, tad viņam nevajadzētu uzskatīt savu rīcību par kaut ko ārkārtēju, kam būtu jāveltī visplašākā uzmanība. Patiesi tikumisks cilvēks krietnu rīcību uzskata par savu pienākumu, un pienākumu izpildīšana ir viņa paša iekšēja prasība, kas sagādā viņam prieku un apmierinājumu. Veicot savu pienākumu, viņš nedomā par tūlītēju atlīdzību. Labie darbi viņu iepriecina paši par sevi, kaut arī to augļus varbūt baudīs kāds pavisam svešs, nepazīstams cilvēks. Šī doma ļoti labi izcelta D. Graņina stāstā «Akmeņu dārzs». Tur, starp citu, ir šāda epizode: divi padomju cilvēki iet pa svešo, naksnīgo Tokiju un sarunājas krievu valodā. To izdzird kādi japāņi, starp kuriem

ir viens, kurš nesen atgriezies no Maskavas un izjutis tur visdziļāko sirsnību un viesmīlību. Īpaši viņam atmiņā kāds inženieris Sergejevs. Līdz ar to šī japāņa apziņā izveidojies vislabākais, visgaišākais priekšstats par krieviem, par visu mūsu Dzimteni. Radusies arī vēlēšanās atlīdzināt ar to pašu. Ja arī ne Sergejevam pašam, tad citam viņa tautas, viņa valsts pārstāvim. Lūk, kādas pārdomas tas izraisa cilvēkā, kurš dabūja izbaudīt nepazīstamā Sergejeva labestības augļus: «Bet es domāju par Sergejevu. Par to, kā viņš mums ir palīdzējis, pats to nezinādams. Ja cilvēks izdara ko labu, parāda sirsnību un uzmanību, tas katrā ziņā reiz kādam tiks atdarīts. Atcerējos ārzemju viesus, kurus man bija gadījies uzņemt. Ne vienmēr esmu to darijis labprāt. Bija žēl laika un spēku. Šķita — kālab man vajadzīgi šie cilvēki, kurus nez vai kādreiz vairs sastapšu. Sergejevs man deva labu mācību. Inženieris Sergejevs nekad nav bijis Japānā un, spriežot pēc Odani kunga vārdiem, droši vien arī neposās uz šejieni. Mēs viņa vietā jūsmojām par Kioto ainavu, ēdām mazas, sārtas zivtiņas un dzērām biezu, valkanu Ķīnas vīnu. Pateicoties Sergejevam, Kioto mums radās draugi, bet pilsēta, kurā tev ir draugi, ir jau pavisam cita pilsēta. Nē, labestība nezūd, drīzāk ļaunums var pazust, ļaunumu var piedot, aizmirst, bet labestība, izrādās, paliek. Es skumji nodomāju, cik daudz esmu palaidis garām, — spēju darīt daudz vairāk laba, tomēr

neesmu darījis: citreiz slinkuma, citreiz dvēseles kurluma, bet visbiežāk — kautrības dēļ.»¹ Jā, ir arī tāda kautrības forma, kas liedz iepriecināt otru cilvēku. Dažam pat pasveicināt uz ielas savu paziņu šķiet neērti, apsveikt svētkos, uzdāvāt kādu ziedu — vēl jo neērtāk. Tie visi, protams, ir sīkumi, salīdzinot ar lielajiem darbiem cilvēces labā, kas prasa pašai izliecību, varonību, uzupurēšanos. Taču miera laika apstākļos cilvēku lielum lielais vairākums savā dzīvē šādās situācijās nenonāk. Stihiju, avāriju, katastrofu izraisītās nelaiques, kas izvirza cilvēkiem visbargākos pārbauģdījumus, nav dzīves norma, bet gan traģiska atkāpe no tās. Tāpēc labais ir jāapliecina ikdienas darbā, sadzīvē, visās cilvēcisko attiecību formās.

* * *

Cilvēks ieiet nākamībā caur saviem labajiem darbiem neatkarīgi no tā, vai tie ir spoģi, globāla mēroģa varoģdarbi vai arī parastā ikdienas labestība. Šie labie darbi, lai kurā dzīves jomā — raģoģanā, ģimenē, kādam cilvēkam — tuvam vai tālam nesīs labumu, iepriecinās viņu.

Cilvēks ir dzīves augstākā vērtība. Tāpēc viņģ jāģiena, jāģaudzē, jāģizprot, jāģveido.

Dziģi izģustu, mākslinieciski tēlainu cilvēka izģpratni ir devis ievēroģamais dāģu

¹ *Grāģins D.* Akmeģu dārsz. R., 1976, 85. lpp.

rakstnieks humānists M. Andersens-Nekse savā romānā «Cilvēka bērns Dite»: «Ik mirkli pasaulē piedzimst kāds cilvēks. Iedegas jauns spīdeklis, jauna zvaigzne, kas varbūt mirdzēs neparasti skaisti, kam vienmēr būs savs, tikai tai vienīgais spektrs. Zemi skūpst jauna, varbūt ģeniāla būtne, kas varbūt izplatīs ap sevi daiļumu; miesu un asinis iegūst jauns, līdz šim vēl neredzēts radījums. Ikviens cilvēks ir vienreizējs, un neatkārtojama ir viņa piedzimšana. Ikviens jauna būtne ir līdzīga tām komētām, kas tikai vienu reizi mūžībā šķērso zemes ceļu, īsu brīdi pamezdama aiz sevis gaismas strēli, spīguļojošu svītru starp divām mūžīgām tumsībām.»¹

Katrs cilvēks kopš dzimšanas slēpj sevi neizmērojamas iespējas, taču ne visas tiek realizētas dzīves gaitā. Arī M. Andersens-Nekse šeit atkārto vārdu «varbūt». Varbūt cilvēks kļūs par personību, kas izstāros ap sevi gaismu un spilgtumu, bet var būt arī tā, ka viss mūžs paies sīkās, egoistiskās rūpītēs par sevi, savu labumu, savu skaistumu, savu prestižu. Kā veidosies un veidojas katra cilvēka liktenis — tas lielā mērā ir atkarīgs no sociālās iekārtas, no mikrovides (ģimene, mācību vai darba kolektīvs, sabiedriskās organizācijas, neformālās grupas), no literatūras, mākslas, masu informācijas līdzekļu ietekmes.

Sociālistiskās sabiedrības attīstības vēs-

¹ Andersens-Nekse M. Cilvēka bērns Dite. R., 1964, 21. lpp.

ture ir arī harmoniskas personības attīstības vēsture, kuras gaitā tiek pārvarētas milzīgas grūtības, pārciesti smagi zaudējumi, taču ir izcīnītas visspožākās, pasaules mērogā visnozīmīgākās uzvaras visās dzīves jomās. Katrs jauns mūsu valsts vēstures posms saistās ar jauniem sasniegumiem sociālisma celtniecībā, ar demokrātijas un katras atsevišķas personības brīvības arvien tālāku paplašināšanos. Šis process spilgti atspoguļojas arī mūsu Konstitūcijas vēsturē. Gan mūsu pirmā, 1918. gada Konstitūcija, gan sekojošās — 1924. gada un 1936. gada Konstitūcijas bija sociālistiskās sabiedrības būtības apliecinājums attiecīgajā vēstures posmā. Jaunā Konstitūcija balstās uz mūsu valsts jaunākajiem sasniegumiem, uz sociālistiskās iekārtas autoritāti visas cilvēces priekšā.

Jaunajā PSRS Konstitūcijā ir paplašinātas pilsoņu pamatbrīvības, pamattiesības un līdz ar to — arī pamatpienākumi, jo, kā jau iepriekš atzīmējām, — brīvības, tiesības nav šķiramas no pienākumiem. Konstitūcija ir pamatlikums, kas konkretizējas un gūst savu tiešo izpausmi visā mūsu likumdošanā, kas atspoguļojas mūsu apziņā, mūsu ikdienas darbā un sadzīvē, arī cilvēku savstarpējās attiecībās.

Mūs visus saista un vieno lielāki un mazāki, oficiāli un neoficiāli pienākumi. Mūsu tiesības nereti sākas tur, kur sākas otra cilvēka pienākums. Ja viņš (piemēram, kāda amatpersona) savu pienākumu

nepilda vai pilda pavirši, mēs nevaram realizēt savas tiesības, ko mums nodrošina Konstitūcija un attiecīgā likumdošana. Viena cilvēka tiesībām ir jāizpaužas tā, lai neaizskartu otra cilvēka tiesības. Viena brīvība, kļūstot par patvaļu, nedrīkst ierobežot otra brīvību. Likumi, lai cik smalki un niansēti tie arī būtu, nekad nespēs aptvert visu dzīves daudzveidību un konkrētību. Tāpēc arvien pieaug tikumiskās audzināšanas un pašaudzināšanas nozīme, kas balstās uz patiesu cieņu pret cilvēku, uz savstarpēju uzmanību, gādību, rūpēm. Ar jaunu spēku to apliecina mūsu zemes Konstitūcija — Pamatlikums, kam jāklūst par mūsu dzīves vadošo līniju, kas katram no mums savu iespēju robežās jāīsteno savā tiešajā darbā un sadzīvē. Cilvēks Cilvēkam, Cilvēks starp Cilvēkiem — šīs problēmas kļūst arvien aktuālākas un nozīmīgākas.

SATURS

Ievads	3
I. Ģimene kā sabiedrības mazākā šūniņa	20
Ģimenes funkcijas	21
Sociālās lomas un vecuma īpatnības ģimenē	35 ✓
II. Darba kolektīva loma personības attīstībā	63
Darba kolektīva vispārējs raksturojums	63
Darba un sabiedriski politiskās aktivitātes veidošana kolektīvā	69
Starppersoniskās attiecības darba kolektīvā	95 ✓
III. Sabiedrisko sakaru bagātība kā personības veidotāja	117

Таваре Ренате Юлиусовна
ЧЕЛОВЕК СРЕДИ ЛЮДЕЙ

Издательство «Лиезма» Рига 1978

На латышском языке

Художник К. Голдманис

ИВ № 1808

Renāte Tavare

CILVEKS STARP CILVEKIEM

Redaktors L. Apinis. Māksl. redaktors
A. Grīnbergs. Tehn. redaktore A. Gerba-
ševska. Korektore J. Sīlīte.

Nodota salikšanai 11.11.77. Parakstīta iespie-
šanai 27.02.78. JT 05090. Formāts 70×90/32.
Tipogrāfijas papīrs № 1. Latīņu garnitūra.
Augstspiedums. 4,97 uzsk. iespiedl.; 4,88 iz-
devn. l. Metiens 6000 eks. Pasūt. № 4346. Ce-
na 20 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Ri-
gā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 182/29041/
Pej-52. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Pado-
mes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grā-
matu tirdzniecības lietu komitejas Jelgavas
tipogrāfijā, 229600 Jelgavā, Raiņa ielā 27.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308070338

20 kap.